

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: SOCIALINIS UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Vidurinio ugdymo pakopoje mokiniai gilina pagrindinėje mokykloje įgytą supratimą apie žmonių gyvenimą demokratinėje visuomenėje, istorinį ir kultūrinį žmonijos ir lietuvių tautos palikimą, gamtos ir žmogaus savitarpio ryšius; gebėjimus aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, siekti įgyvendinti jiems ir visuomenei svarbius tikslus. Ugdosi tautinę ir pilietinę savimonę, grindžiamą demokratinėmis ir kultūrinėmis tautos vertybėmis.

1.2. Socialinis ugdymas vidurinėje mokykloje yra integrali mokinių bendrojo ugdymo dalis. Jis apima ne tik socialiniam asmens ugdymui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų mokomųjų dalykų, kurių ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. Be to, socialinę mokinio brandą skatina visos mokyklos bendruomenės gyvenimas: ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, partneriškas mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, jos ryšiai su vietos bendruomene.

1.3. Vidurinio ugdymo pakopoje socialinio ugdymo ypatumas yra tas, kad mokiniams sudaromos didesnės turinio pasirinkimo galimybės. Atliepiant mokinių poreikius ir pasirinktą mokymosi kryptį mokiniai gali rinktis bendrąjį ar išplėstinį istorijos ir geografijos kursus, integruotą socialinių mokslų kursą, ekonomikos ir verslumo, teisės, filosofijos, psichologijos, religijotyros programas.

1.4. Socialinio ugdymo dalykai glaudžiai siejasi su darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo, pilietiškumo, sveikos gyvensenos, verslumo gebėjimų ugdymu bei rengimuisi tolimesnėms studijoms ir profesinei veiklai.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas

2.1. Pagrindinis socialinio ugdymo tikslas – suteikti mokiniui pilietinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius humanizmo ir demokratijos vertybes bei principus ir atliepiančius kintančius asmens ir visuomenės gyvenimo poreikius.

3. Uždaviniai

Bendrieji socialinio ugdymo uždaviniai:

3.1. ugdytis atsakingumą, humanizmo, demokratijos ir kultūros vertybėmis pagrįstą tautinę ir pilietinę sąmonę;

3.2. jausti savo vertę, pasitikėjimą savo jėgomis, turėti tvirtą charakterį ir nuolatinės saviugdos poreikį;

3.3. ugdytis asmeninę, pilietinę bei socialinę kultūrinę kompetenciją, grindžiamą kūrybiškai perimama tautos ir pasaulio kultūrine patirtimi bei demokratinėmis vertybėmis ir principais;

3.4. ugdyti tolerancijos bei socialinio solidarumo nuostatas, pasitikėjimą demokratinėmis visuomenės ir valstybės institucijomis bei ryžtą pagal išgales jas tobulinti;

3.5. suprasti demokratinės visuomenės ir valstybės prigimtį, jos gyvenimo principus, normas, sunkumus ir prieštaravimus, svarstyti Lietuvos kultūrinės, politinės, socialinės, ekonominės ir technologinės raidos problemas;

3.6. apmąstydamas Europos ir pasaulio kultūros tradicijas, raidos tendencijas ir šiuolaikines globalines problemas, ugdytis pilietinę sąmonę, būtinus asmeniui kaip Europos ir pasaulio bendrijos nariui;

3.7. ugdytis kritišką, dialogišką, kūrybišką santykį su socialinio bei kultūrinio gyvenimo tradicijomis ir naujovėmis;

3.8. ugdytis žmogiškąjį solidarumą, lemiantį bendruomenių sugyvenimą, prasmingą kultūrų dialogą ir tarptautinį bendradarbiavimą, konstruktyvų kultūrų sandūros problemų sprendimą;

3.9. ugdyti gebėjimą aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, individualiai ar kartu su kitais įgyvendinti visuomeniškai svarbius tikslus.

4. Dalyko struktūra

4.1. Socialinio ugdymo sritį sudaro:

4.1.1. istorija;

4.1.2. geografija;

4.1.3. integruotas socialinių mokslų kursas;

4.1.4. teisė;

4.1.5. filosofija;

4.1.6. religijotyra;

4.1.7. psichologija;

4.1.8. ekonomika ir verslumas.

III. ISTORIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

5. Istorija – socialinio ugdymo dalis

5.1. Dalyko paskirtis

5.1.1. Istorijos viduriniojo ugdymo bendroji programa (toliau – Programa) skirta pedagogams, mokymo priemonių rengėjams, švietimo administratoriams ir visiems, susijusiems su istorijos mokymu 11-12 (III-IV gimnazijų) klasėse. Programa skiriama mokykloms, kuriose mokomasi lietuvių arba tautinės mažumos kalba. 11–12 klasėje mokiniai gali rinktis bendrąjį arba išplėstinį kursą. Programa apibrėžia istorijos kaip mokomojo dalyko tikslą ir uždavinius, nustato bendrojo ir išplėstinio kurso turinio apimtį, mokinių pasiekimus, pateikia pasiekimų vertinimo pagal lygius kriterijus.

5.1.2. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo vidurinėje mokykloje istorija priklauso socialinio ugdymo blokui. Socialinio ugdymo tikslas dažnai formuluojamas taip – suteikti mokiniui pilietinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius demokratijos vertybes ir principus, atliepančius kintančias asmens ir visuomenės gyvenimo reikmes. Kita vertus, Lietuvos Respublikos mokslų klasifikatoriuje istorija priskirta humanitarinių mokslų grupei (žr. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. ISAK-2418 patvirtintą klasifikatorių). Humanitarinio ugdymo paskirtis – ne tik įgyti žinias, bet ir interpretuoti turimas žinias, susieti jas su žmogiškosiomis vertybėmis ir padėti žmogui išvelgti savo būties prasmę. Tad istorija socialinio ugdymo bloke, kurį sudaro filosofija, geografija, teisė, ekonomika ir verslumas, psichologija turi atliepti tiek humanitarinio, tiek socialinio ugdymo paskirtis. Istorija šiame bloke nagrinėja visuomenės kaitą laike.

5.1.3. Visą mokyklinį istorijos kursą galima būtų įvardyti kaip istorinio laiko (chronologijos), istorinės erdvės ir temų (sričių) visumą. Pagrindinėje mokykloje siekiama aprėpti visas istorijos temas (sritis) – politiką, ūkį, visuomenę, kultūrą, kasdieninį gyvenimą, visą istorinę erdvę – pasaulio istoriją, ir visą istorinį laiką – nuo žmogaus atsiradimo iki šių dienų. Tokia plati istorijos turinio apimtis verčia domėtis tik pačiomis pagrindinėmis tendencijomis ir nereikalauja detalesnio problemų tyrimo. Todėl pagrindinėje mokykloje įgyjamas bendras žmonijos istorinės raidos supratimas.

Antrą kartą tokį bendrą supratimą teikti netikslinga. Žinių apie žmonijos praeitį yra tiek daug, kad nėra įmanoma, o ir netikslinga jų visų perduoti. Todėl viduriniame ugdyme iš daugelio pagrindinių istorijos teminių sričių akcentuojama viena svarbiausiųjų – visuomenės istorija. Visuomenė kaip pagrindinė teminė sritis pasirinkta todėl, kad kiekvienas asmuo veikia visuomenėje, yra visuomenės narys. Be to, visuomenės istorija yra daugiausiai kitas istorijos kurso sritis – politiką, kultūrą, ūkį – integruojanti istorijos dalis.

Didžiausias dėmesys šiame istorijos kurse skiriamas Lietuvos visuomenei. Savos visuomenės raidos pažinimui pirmenybė teikiama todėl, kad paties pažįstančiojo socialinė aplinka yra jam artimesnė, geriau suprantama ir interpretuojama. Platesnis ir gilesnis savosios visuomenės pažinimas geriau atliepia mokymo(si) kontekstualumo reikalavimą.

5.1.4. Vidurinio ugdymo pakopos istorijos kursas nėra tik siauras Lietuvos visuomenės istorijos kursas. Jame taip pat nagrinėjami kitų istorijos sričių faktai, reiškiniai ar procesai. Lietuvos politinė, ūkio, kultūros istorija šiame kurse naudojama tiek, kiek tai padeda atskleisti visuomenės pokyčius skirtingais praeities laikotarpiais. Taip pat neapsieinama be kitų visuomenių ir kultūrų praeities procesų pažinimo. Jie padeda suprasti savoje visuomenėje vykusius ir vykstančius procesus. Tad paveikslėlyje vaizduojamo vidurinio ugdymo pakopoje istorijos turinio šerdį sudaro tamsioji figūra kubo viduryje, o aplink šią šerdį kiek šviesesne spalva pažymėtos reikalingos pagalbinės temos.

Rekomenduojama skirti maždaug vienodai laiko XI-XII klasėje Lietuvos visuomenės raidos ir jos konteksto pažinimui.

5.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

5.2.1. Tikslas

Istorijos ugdymu visoje vidurinio bendrojo lavinimo sistemoje siekiama, jog mokiniai įgytų gebėjimų per praeitį aiškintis ir suprasti dabartį, suvoktų savąją tapatybę ir kompetentingai naudotųsi įvairiapuse istorine informacija kasdieniniame gyvenime. Šių tikslų siekiama visose bendrojo lavinimo pakopose – nuo pradinio iki vidurinio ugdymo. Vidurinio ugdymo pakopos koncentro istorijos ugdymosi tikslas: ugdytis istorinį mąstymą ir juo naudotis suprantant Lietuvos visuomenės raidos Europos kontekste tendencijas ir savo kaip Lietuvos piliečio, europiečio tapatybę.

5.2.2. Uždaviniai

Siekiama, kad mokiniai:

- gilintų ir sistemintų supratimą apie istorinę visuomenės raidą Lietuvoje ir Europoje – jos susiformavimą, kaitos priežastis, skirtumus ir panašumus su kitomis visuomenėmis;
- sietų istorinius faktus į prasminę visumą, nustatytų istorinių reiškinių ir procesų svarbiausias priežastis ir padarinius;
- naudotų turimas žinias ir gebėjimus kritiškai vertindami istorines praeities ir dabarties visuomenių raidos ypatybes;
- sugebėtų išvelgti praeityje susiformavusių tradicijų, papročių įtaką dabartinės visuomenės gyvenimui;
- pateiktų savo istorijos supratimą įvairiomis formomis – žodžiu, raštu, naudodami informacines kompiuterines technologijas;
- domėtusi praeityje gyvavusių visuomenių raida ir jaustų pagarbą praeities kartų istoriniam palikimui;
- suvoktų demokratijos, humanizmo, pilietiškumo, tautiškumo, tolerancijos principų istorines susiformavimo prielaidas, jų reikšmę praeities ir šių laikų Lietuvos, Europos žmonėms.

5.2.3. Struktūra

5.2.3.1. Kaip ir pagrindinio ugdymo pakopoje, vidurinėje mokykloje istorijos kursas šalia bendrųjų kompetencijų ugdo dalykinę istorijos kompetenciją. Ją sudaro žinių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų įgijimas keturiose ugdomosios veiklos srityse:

• **Istorinės raidos supratimas** – tai svarbiausių istorinių įvykių, reiškinių, procesų, lėmusių dabartinės visuomenės raidą, paaiškinimas; istorinių asmenybių poveikio visuomenės istorinei kaitai ir jų veiklos priklausomybės nuo epochos vertinimas.

• **Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje** – istorinių įvykių, reiškinių ir procesų analizavimas atskirų epochų kontekste, ryšių tarp pokyčių skirtingose visuomenės gyvenimo srityse paaiškinimas atsižvelgiant į laiko ir erdvės parametrus.

• **Istorijos tyrimas ir interpretavimas** – įvairiuose istoriniuose šaltiniuose, istorikų tekstuose esančios informacijos supratimas, jų tinkamumo atsakant į nagrinėjamus klausimus vertinimas; gebėjimas iš įvairių pozicijų paaiškinti istorinę visuomenės praeitį, jos kaitos priežastis.

• **Istorijos supratimo raiška** – pasirengimas žodžiu, raštu, naudojant IT, diskutuoti istorinėmis temomis, tinkamai vartojant sąvokas, argumentuojant savo teiginius ir pagrindžiant išvadas.

5.2.3.2. Apibrėžiant istorijos dalyko kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, taikymo gebėjimai, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis. Tai reiškia, kad visos šios grupės turi būti ugdomos per visas istorijos veiklos sritis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių grupių paaiškinimas, pritaikytas istorijos mokomajam dalykui:

5.2.3.2.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami svarbiausias istorijos sąvokas;
- apibūdindami svarbiausius istorinės raidos faktus, reiškinius ir procesus;
- paaiškindami istorinių asmenybių vaidmenį žmonijos istorijoje;
- nurodydami priežasčių ir pasekmių tarpusavio ryšį, įvykių, reiškinių ir procesų reikšmę visuomenės raidai.

5.2.3.2.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo:

- lygindami ir darydami išvadas apie įvairius istorinius įvykius, reiškinius ir procesus, jų priežastis ir pasekmes, istorinių laikotarpių kaitą;
- naudodamiesi žemėlapiu: lokalizuodami įvykius ir reiškinius, aiškindami jų eigą, vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnius;
- įvairiomis formomis kaupdami, tvarkydami ir apibendrinami istorinę informaciją.

5.2.3.2.3. Problemų sprendimo gebėjimus mokiniai parodo:

- suprasdami ir aiškiai apibrėždami reikalingą paaiškinti, išspręsti problemą;
- taikydami ir vertindami savo turimas žinias ir gebėjimus, reikalingus numatant problemos sprendimo kelius, būdus, įvairiais argumentais pagrįsdami ir įrodydami savo sprendimo teisingumą;
- rasdami reikiamą trūkstamą informaciją pačiuose įvairiausiuose istorinės informacijos šaltiniuose, nagrinėdami ir lygindami, kritiškai juos vertindami, interpretuodami;
- patikrindami galimus nagrinėjamų problemų sprendimo būdus, rasdami įvairių aiškinimų, sprendimų stipriąsias ir silpnąsias puses.

5.2.3.2.4. Komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami istorijos terminus ir sąvokas;
- sklandžiai reikšdami istorinį supratimą, aiškiai dėstydami mintis raštu ir žodžiu;
- atrasdami ir tinkamai (schemomis, paveikslais, žemėlapiiais, diagramomis, tekstu ir kt.) vartodami istorinę informaciją;
- pagrįsdami savo nuomonę pokalbiuose ir diskusijose istorinėmis temomis, argumentuodami savo teiginius ir pagrįsdami išvadas.

5.2.3.2.5. Mokėjimą mokytis istorijos pamokose mokiniai parodo:

- keldami sau realius mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą, atsižvelgdami į padedančias mokytis asmenines savybes;
- taikydami įvairias, sau tinkamas mokymosi strategijas;
- pasirinkdami ir naudodami tinkamas priemones;
- savarankiškai apmąstydami mokymosi procesą: vertindami istorijos mokymosi tikslus, uždavinius ir jiems pasiekti naudojamus metodus, veiklas, priemones ir kt.

Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis istorijos pagal bendrojo arba išplėstinio kurso programą.

5.2.3.3. Bendrasis istorijos kursas padeda įtvirtinti, struktūrizuoti ir sisteminti ankstesnėje ugdymo pakopoje įgytas istorijos žinias, plėtoti bendruosius ir dalykinius gebėjimus, stiprinti vertybines nuostatas. Jis remiasi tik ta faktologine medžiaga, kuriai pagrindus padėjo pagrindinės mokyklos istorijos kursas.

5.2.3.4. Išplėstinis istorijos kursas remiasi visa bendrojo kurso medžiaga, plėtojama gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis. Tačiau jame atliekama daugiau, sudėtingesnių ir įvairesnių užduočių, projektinių darbų, reikalaujančių savarankiškumo, kūrybiškumo, platesnio kultūrinio

konteksto išmanymo. Būtent kultūros srities žinios ir sudaro papildomą istorijos išplėstinio kurso krūvį. Istorijos išplėstinis kursas rekomenduojamas tiems mokiniams, kurie rengiasi studijuoti istoriją ar kitus humanitarinius ir socialinių mokslų bloko dalykus aukštosiose mokyklose.

5.2.3.5. Bendrajame ir išplėstiniame kurse išskiriamos šios temų grupės:

5.2.3.5.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.).

5.2.3.5.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.

5.2.3.5.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai.

5.2.3.5.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje.

5.2.3.5.5. Visuomenė tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945).

5.2.3.5.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais.

5.2.3.5.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje.

5.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

5.3.1. Integravimo galimybės

Norint siekti geresnių ugdymo rezultatų, svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes. Istorijos dalykas glaudžiai susijęs su kitais socialinio, dorinio, kalbinio, meninio ugdymo dalykais. Juos ir istoriją sieja bendri tikslai – ugdytis komunikavimo, kūrybingumo, socialinę ir pilietinę kompetencijas.

Viena vertus, per istorijos pamokas nagrinėjama tematika, ugdomi mokinių gebėjimai papildo ir pagilina kitų mokomųjų dalykų studijas. Kita vertus, visapusiškas istorijos reiškinių supratimas neįmanomas be žinių ir gebėjimų, įgytų per kitų dalykų pamokas. Pavyzdžiui:

- *lietuvių ir užsienio* kalbos sudaro galimybes tobulinti savųjų minčių perdavimą kitiems sakytine ir rašytine kalba, o taip pat – suprasti kitų mintis. Kalbos taip pat ugdo dialogo ir diskusijos, teksto interpretacijos, samprotavimo gebėjimus, o lietuvių ir užsienio literatūra praplečia studijuojamų istorijos reiškinių kontekstą, stiprina asmeninį santykį su kultūra, formuoja vertybines nuostatas;

- *geografijos* pamokos prisideda prie istorijos erdvinio įprasminimo. Geografija, kaip ir istorija nagrinėja visuomenės struktūras, tik kiek kitu – erdvinio, aspektu, o taip pat duoda papildomų duomenų visuomeninių procesų analizei;

- *dorinio ugdymo* pamokos padeda geriau suprasti nagrinėjamas etines ir religines vertybes. Viena vertus, doriniu ugdymu stiprinama asmens pagarba tradicinėms gimtojo krašto, Europos kultūros pagrindus sudarančioms vertybėms. Kita vertus, iš dorinio ugdymo perimami empatijos gebėjimai vertinti, interpretuoti reiškinius remiantis ne tik sava tradicija;

- *meninio ugdymo* dalykai praplečia studijuojamų istorijos reiškinių kontekstą, stiprina asmeninį santykį su kultūra. Dailės, muzikos gebėjimai integruojami naudojant vaizdo, garso elementus savo idėjų ir rezultatų pristatymui;

- *ekonomikos ir verslumo* mokymosi turinys glaudžiai siejasi su istorijos pamokose reikalingomis žiniomis apie ekonomines sistemas, gamtos ir žmogaus sukurtus išteklius, ekonominius reiškinius ir rodiklius;

- *informacinių technologijų* pamokos padeda ugdytis gebėjimus, reikalingus istorinės informacijos duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui.

5.3.2 Ugdymo gairės

Vidurinio ugdymo koncentre mokiniams vartojant vis didesnius informacijos kiekius, dažnai į antrą planą nustumiamas siekis ugdyti kritišką, atsakingą asmenybę. Istorijos pamokose svarbu nuolat prisiminti, jog jau atgyveno dar XIX amžių siekiantis tikslas „parodyti kaip iš tikrųjų buvo“. XXI amžiaus žmogui svarbi, įsimintina ir vertinga ta informacija, kuri gali paaiškinti „koks yra mūsų santykis su tuo, kas vyko praeityje“. Todėl istorijos pamokose privalu išnaudoti visas

galimybes aiškintis ir dabar svarbių klausimų, problemų sprendimo būdus praeityje, pagrįsti jų pamokų aktualumą dabarčiai.

Vidurinio ugdymo konkrente mokiniai turi mokytis skaityti ir suprasti istorijos šaltinius ir istorikų tekstus, taip pat ir įvairaus pobūdžio istorinę informaciją, pateiktą grafikuose, lentelėse, diagramose, schemose, žemėlapiuose. Taip pat jie turi tobulinti gebėjimą naudotis internetu, surasti ir atrinkti tam tikrą reikiamą istorinę informaciją, pateikiamą žiniasklaidoje, apibendrinti ją ir kritiškai vertinti.

Kad mokiniai sėkmingai mokytųsi, mokytojas turi aiškiai suformuluoti mokymosi tikslus ir į rezultatą orientuotus uždavinius, aptarti juos su mokiniais, paaiškinti, pavyzdžiais pademonstruoti praktines įgytų gebėjimų taikymo galimybes. Šioje programoje numatyta, ko mokiniai turėtų pasiekti pasirinkę vieną iš dviejų kursų (bendrąjį ar išplėstinį) – kokių gebėjimų, žinių ir supratimo jie turėtų įgyti, kokias nuostatas ugdyti. Tačiau to negana, jei galvojame apie pagrindinį tikslą – istorijos dalykinės kompetencijos įgijimą. Kompetencija atsiskleidžia veikloje, kada gebėjimai yra papildomi nuostatomis ir patirtimi.

Todėl planuojant ugdymo procesą svarbu suplanuoti įvairias veiklas (pavyzdžiui, parengti temos pristatymą savo klasės draugams ar pagrindinio ugdymo konkrento mokiniams; parengti apžvalgą apie konkrečios temos nušvietimą lietuvių ar užsienio kalba internete; parengti virtualią ekskursiją ir pan.). Praktinės veiklos užduotys, ypač susietos su reiškiniais, su kuriais mokiniai susiduria kasdieniame gyvenime, leidžia savarankiškai atsiskleisti jų žinojimui, supratimui ir gebėjimams. Mokiniais naujos ir su jų aplinka, patirtimi susijusios problemos, geriau nei standartinės šaltinių nagrinėjimo užduotys, verčia ieškoti sprendimo būdų: kelti hipotezes, numatyti sprendimui reikalingą kelią, žinias ir jų vertinimą. Planuojant ugdymo procesą, derėtų nuolat prisiminti, jog į mokiniams aktualių problemų sprendimą orientuotas mokymasis skatina norą taikyti ankstesnę mokymosi patirtį ir sąmoningą, neprievartinį domėjimąsi. Tai ir yra svarbūs motyvacijos elementai.

Planuodamas ugdymo procesą, mokytojas taip pat turėtų numatyti kitas mokymosi motyvaciją skatinančias priemones – diferencijavimo ir individualizavimo galimybes. Be abejo, pats mokinių pasirinkimas mokytis pagal bendrojo ar išplėstinio kurso programas jau vadintinas diferencijavimu. Pravartu naudoti ir vidinį diferencijavimą, kada vyksta mokinių suskirstymas klasės viduje. Mokinių skirstymas grupėmis gali būti vykdomas ne tik pagal jų mokymosi (pasiekimų) lygį, bet ir individualius interesus, gebėjimą dirbti su labiau jiems priimtinais istorijos pažinimo priemonėmis ir informacijos šaltiniais, pagal labiau mėgstamas savo žinių, gebėjimų demonstravimo formas (žodžiu, raštu, vizualiai). Darbo grupėmis organizavimas leidžia skirstyti istorijos mokymo užduotis: vieni sprendžia specifines problemines temas užduotis, kiti analizuoja bendresnius klausimus, o pamokos pabaigoje aptariami bendri rezultatai, daromos išvados ir apibendrinimai.

Panašiai organizuotinas ir ugdymo individualizavimas. Jis anaipol nereikia siekio organizuoti kiekvieno atskiro moksleivio mokymąsi. Individualizavimu siekiama skatinti mokinius savarankiškai veikti ir racionaliau reikštis bendroje ugdomojoje aplinkoje. Siekiant šio tikslo galima naudoti pačias įvairiausias formas – nuo skirtingų vertinimo modelių, lankstaus atsiskaitymų laiko, laisvesnio mokymosi erdvės pasirinkimo iki skirtingo mokymo turinio parinkimo bendrosios programos apimtyse.

Veiklą derėtų organizuoti taip, kad mokiniai turėtų galimybę keisti žinių informacijos šaltinius – vadovėlių medžiagą galima papildyti žinytais, enciklopedijomis, atlasais, interneto duomenų bazėmis, mokomosiomis kompiuterinėmis programomis. Taip pat pravartu kartais sudaryti sąlygas mokiniams pakeisti mokymosi vietas (klasė, biblioteka, muziejus ...). Toks mokymasis gali būti kūrybiškesnis ir įdomesnis, skatina mokinius ir mokytoją bendradarbiauti.

Pateikti siūlymai nesumažina mokytojo savarankiškumo pasirenkant mokymo metodus ir mokymo turinį. Rekomenduojama, kad kiekvienas mokytojas, remdamasis programa, sudarytų savo darbo planą, numatydamas konkrečios klasės poreikius ir galimybes.

5.3.3. Mokymosi aplinka

Ugdant mokinių istorinį mąstymą, plėtojant jų gebėjimus ir žinias, svarbu kurti palankią emocinę mokymosi aplinką. Joje mokinių ir mokytojų, pačių mokinių tarpusavio santykiai turėtų būti grindžiami geranorišku bendradarbiavimu ir bendravimu, pagarba vienas kitam.

Turėtų būti sudarytos vienodos sąlygos visų mokinių saviraiškai. Tai turėtų skatinti kūrybinę mokinių veiklą, jų savarankiškumą, formuoti vertybinius santykius su kitais žmonėmis ir aplinkiniu pasauliu. Kaip jau minėta, ugdymas gali vykti ne tik klasėje, mokykloje, bet ir už jos ribų (bibliotekoje, muziejuose, virtualioje erdvėje ir pan.).

Fizinė aplinka turėtų būti pritaikyta įvairių poreikių mokiniams ir įvairiems jų poreikiams, ji turėtų būti saugi, higieniška, estetiška ir funkcionali.

5.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodomi laukiami mokinių istorijos pasiekimai, apibrėžiama turinio apimtys, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, o taip pat – žinios ir supratimas, reikalingi tiems gebėjimams ugdytis.

Plačiausiai Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose žinomas gebėjimų skirstymas pagal Bloomo taksonomiją, išskiriantis kelis pažinimo procesų lygius. Juos galima dar sąlyginai padalyti į žemesnius ir aukštesnius gebėjimus:

Žemesnieji gebėjimai – žinios ir supratimas. Jie dažnai formuluojami žodžiais:	Aukštesnieji gebėjimai – taikymas, analizė, sintezė, vertinimas. Jie dažnai formuluojami žodžiais:
<p>Apibrėžti – nusakyti sąvokos turinį; parodyti reiškinio ribas.</p> <p>Apibūdinti – nusakyti įvykių, reiškinių, procesų būdinguosius bruožus.</p> <p>Aprašyti – raštu ar žodžiu pavaizduoti įvykio, reiškinio, proceso ypatybes.</p> <p>Atpažinti – pažinti iš kokių nors ženklų, atskirti iš požymių, nustatyti tapatybę ar priklausomybę kažkam.</p> <p>Iliustruoti – pateikti pavyzdžių apie nagrinėjamą įvykį, reiškinį, procesą.</p> <p>Nurodyti – nusakyti istorinio įvykio, reiškinio vietą, laiką, kryptį, kokių nors būdingų bruožų turėjimą.</p> <p>Nustatyti – remiantis informacijos analize pateikti atsakymą; patvirtinti faktais.</p> <p>Paaiškinti – nusakyti esminius istorinio įvykio, reiškinio ar proceso bruožus, pateikti priežastis ir pasekmes.</p>	<p>Analizuoti – išskaidyti į atskiras sudėtines dalis; smulkiai, išsamiai, atidžiai ką nors nagrinėti.</p> <p>Apibendrinti – padaryti išvadą iš atskirų atvejų, faktų; suteikti bendros reikšmės.</p> <p>Atskirti – atrinkti, atmetant tai, kas netinka.</p> <p>Daryti išvadą – priimti sprendimą, išvestą iš kitų sprendimų.</p> <p>Interpretuoti – naudojantis tuo, kas duota, žinoma, pateikti savo individualų paaiškinimą.</p> <p>Įrodyti – patvirtinti, atskleisti, argumentais pagrįsti tiesą, tikrumą.</p> <p>Nagrinėti – remiantis pateikta informacija, schema, svarstyti priežastis, eigą, rezultatus, pateikti savo išvadą.</p> <p>Pagrįsti – pateikti įrodymą, kuris pateisina, patvirtina pateiktą atsakymą ar išvadą.</p> <p>Palyginti – sugretinant įvykius, reiškinius, nurodyti jų panašumus ir skirtumus.</p> <p>Parinkti – sugrupuoti panašius dalykus, priskirti vienai grupei.</p> <p>Suformuluoti – trumpai (aiškiai) ir tiksliai nusakyti.</p> <p>Sukurti – padaryti ką nors naują turinio ar formos prasme.</p> <p>Susieti – remiantis tam tikrais požymiais, įvykius, reiškinius, procesus jungti į giminingas grupes, vieningą visumą, nustatyti reiškinių tarpusavio ryšius.</p> <p>Taikyti – panaudoti savo įgytus gebėjimus naujose situacijose.</p> <p>Vertinti – pateikti savo argumentuotą nuomonę apie reiškinių sukeltas priežastis, pasekmes; nustatyti jų reikšmę visuomenės raidai, kaitai.</p>

5.4.1. Bendrasis kursas

5.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Bendrasis istorijos kursas perteikia dalyko pagrindus, reikalingus asmeniui, siekiančiam įgyti vidurinį išsilavinimą. Šiame kurse remiamasi pagrindinio ugdymo pakopoje įgytomis žiniomis, išsiugdytais gebėjimais, susiformuotomis nuostatomis. Bendrajame kurse nagrinėjama kiek mažiau temų nei išplėstiniame, nepaisant to, siekiama, kad išmoktus dalykus mokiniai gebėtų taikyti praktinėse situacijose.

Lentelėje pateikiami bendrojo kurso 11–12 klasių mokinių pasiekimai, orientuoti į kompetencijų ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nurodomos nuostatos ir esminiai gebėjimai, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą.

I. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Vertinti istorijos pažinimą kaip savęs ir visuomenės pažinimo būdą, teikiantį galimybių plėsti akiratį, formuoti pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą.	
Esminiai gebėjimai: Susidaryti Lietuvos visuomenės istorijos raidos visumos vaizdą. Suprasti Lietuvos visuomenės raidą ir ją veikusių Europos, pasaulio ekonominių, socialinių politinių veiksnių įtaką praeityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.)	
1.1. Daryti išvadas apie antikos politines, teisines idėjas ir institucijas, turėjusias įtakos vėlesnių laikų politikai ir teisei.	1.1.1. Nurodyti, kurios antikoje atsiradusios valstybės valdymo formų, režimų, romėnų teisės idėjos ir institucijos turėjo tęstinumą vėlesniais laikais. 1.1.2. Atpažinti antikos laikais atsiradusių politinių ir teisinių idėjų naudojimą vėlesnių laikų panašiuose reiškiniuose.
1.2. Pagrįsti teiginį, jog krikščionybė tapo viduramžių Europos visuomenės gyvenimo pagrindu.	1.2.1. Nustatyti kelius ir būdus, kurių pagalba krikščionybė plito Europoje nuo jos pripažinimo iki tapimo viešpatuojančia viduramžių Europos religija. 1.2.2. Paaiškinti Romos popiežiaus statusą ir įtaką Europos politiniame gyvenime viduramžiais. 1.2.3. Apibūdinti vienuolynų veiklą ir vietą viduramžių Europos visuomenių gyvenime.
1.3. Įvertinti feodalizmo ir luomų įtaką visuomenės gyvenime viduramžiais.	1.3.1. Paaiškinti feodalizmo bruožus Vakarų Europoje viduramžiais. 1.3.2. Apibūdinti luominės viduramžių Vakarų Europos visuomenės modelį.
1.4. Analizuoti Lietuvos visuomenės ypatumus valstybės susidarymo išvakarėse.	1.4.1. Apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio baltų žemių teritorinę – politinę organizaciją. 1.4.2. Aprašyti baltų ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse. 1.4.3. Apibūdinti baltų genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą.
1.5. Palyginti Lietuvos visuomenės struktūros kaitą XIII–XV a. su vienalaikiais procesais, vykusiais Vakarų Europoje.	1.5.1. Aprašyti Lietuvos visuomenės struktūrą XIII–XV a. 1.5.2. Paaiškinti Lietuvos visuomenės kaitos XIII–

	XV a. priežastis.
1.6. Palyginti feodalizmą XIII–XV a. Lietuvoje su feodalizmu Vakarų Europoje.	1.6.1. Atpažinti feodalizmo elementus XIII–XV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) visuomenėje. 1.6.2. Nurodyti feodalizmo Lietuvoje skirtumus nuo to paties proceso Vakarų Europoje.
1.7. Įvertinti Lietuvos visuomenės pokyčius, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu.	1.7.1. Paaiškinti Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos priežastis ir esmę. 1.7.2. Apibūdinti naujus reiškinius Lietuvos visuomenėje, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu. 1.7.3. Paaiškinti XIV–XV a. privilegijų reikšmę ir atskirų visuomenės grupių dalyvavimo valdžioje galimybes.
1.8. Apibendrinti LDK visuomenės etninės ir religinės sudėties pokyčius XIII–XV a.	1.8.1. Nusakyti LDK etninę ir religinę visuomenės sudėtį XIII–XV a. 1.8.2. Paaiškinti LDK etninės ir religinės visuomenės sudėties kaitos XIII–XV a. priežastis.
2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.	
2.1. Įvertinti kapitalizmo poveikį Europos visuomenės kaitai.	2.1.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie skatino kapitalizmo formavimąsi Vakarų Europoje. 2.1.2. Nurodyti ryšį tarp XV a. pab. – XVII a. vid. didžiųjų geografinių atradimų, mokslo, technikos laimėjimų ir permainų tuometinėje Vakarų Europos visuomenėje.
2.2. Įvertinti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį visuomenės raidai.	2.2.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie laikomi reformacijos ir kontrreformacijos pasireiškimu Vakarų Europoje. 2.2.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį valstybei ir visuomenei. 2.2.3. Apibūdinti reformacijos ir kontrreformacijos apraiškas XVI a. LDK visuomenėje.
2.3. Daryti išvadas apie visuomenės socialinės struktūros kaitą Europoje ir Lietuvoje XVI–XVII a.	2.3.1. Nustatyti kapitalizmo įtaką naujos visuomenės socialinės struktūros formavimuisi Europoje. 2.3.2. Nurodyti LDK socialinės struktūros kaitą XVI–XVII a. lėmusius pagrindinius įvykius, reiškinius, procesus. 2.3.3. Apibūdinti LDK luomų (bajorijos, dvasininkų, miestiečių) XVI–XVII a. pagrindines teises ir prievoles.
2.4. Palyginti Lietuvos valdymo ypatumus LDK ir susikūrus Abiejų Tautų Respublikai (toliau – ATR).	2.4.1. Paaiškinti Liublino unijos tarp LDK ir Lenkijos karalystės priežastis ir esmę. 2.4.2. Apibūdinti svarbiausiųjų LDK pareigūnų funkcijas susikūrus ATR. 2.4.3. Paaiškinti esminius ATR valdymo savitumus XVI–XVII a.
2.5. Apibendrinti pokyčius LDK miestuose ir kaimuose, įvykusius XVI–XVII a.	2.5.1. Nustatyti LDK miestuose ir kaimuose XVI–XVII a. įvykusių pokyčių priežastis (valakų reforma, karai kt.). 2.5.2. Aprašyti gyvenimo LDK miestuose ir kaimuose pokyčius XVI–XVII a.

2.6. Palyginti LDK ir Vakarų Europos visuomenes XVI–XVII a. vid. religinės tolerancijos aspektu.	2.6.1. Apibūdinti LDK etninių (žydai, totoriai, karaimai) ir konfesinių (stačiatikiai, unitai, reformatai) grupių padėtį. 2.6.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti religinės tolerancijos ir netolerancijos apraiškas LDK XVI–XVII a. vid.
2.7. Įvertinti Lietuvos Statutų reikšmę Lietuvos visuomenei.	2.7.1. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip rašytinės teisės paminklą. 2.7.2. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip visuomenės raidą liudijantį šaltinį.
3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai	
3.1. Daryti išvadas apie XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karų socialines ir politines pasekmes LDK visuomenės raidai.	3.1.1. Nustatyti LDK politinius, demografinius, ekonominius pokyčius nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. vidurio. 3.1.2. Paaiškinti, kaip XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karai veikė LDK valstybės ir visuomenės raidą.
3.2. Įrodyti, kad Apšvietos idėjos ir jų sklaida prisidėjo prie luominės visuomenės irimo.	3.2.1. Aprašyti Apšvietos idėjų apie žmogaus, valstybės ir visuomenės santykius kilmės priežastis. 3.2.2. Nurodyti Apšvietos idėjas, kurios turėjo įtakos Europos valstybių ir visuomenės raidai.
3.3. Įvertinti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įtaką Europos visuomenėse vykusiems pokyčiams.	3.3.1. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos pavyzdžiu atpažinti Apšvietos ideologų idėjų taikymą praktikoje. 3.3.2. Atpažinti Apšvietos idėjų realizavimą Napoleono vidaus ir užsienio politikoje 3.3.3. Paaiškinti, kokius visuomenės pokyčius sukėlė Didžioji Prancūzijos revoliucija ir Napoleono epocha.
3.4. Įrodyti, kad XVIII a. antros pusės pertvarkymais LDK buvo siekiama įgyvendinti Apšvietos idėjas	3.4.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVII a. vid. – XVIII a. 3.4.2. Nurodyti Ketverių metų seimo siekius reformuoti ATR. 3.4.3. Apibrėžti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos nuostatas apie valstybės valdymą ir visuomenės grupes.
3.5. Įvertinti ATR bandymų gelbėti valstybę rezultatus.	3.5.1. Nurodyti faktorius, lėmusius užsienio valstybių kišimąsi į ATR vidaus politiką ir valstybingumo praradimą. 3.5.2. Apibūdinti ATR bandymus atsispirti Rusijos, Prūsijos ir Austrijos siekiams sunaikinti valstybę. 3.5.3. Pavyzdžiais iliustruoti atskirų LDK visuomenės grupių pozicijas padalijimų ir valstybės žlugimo metu. 3.5.4. Nurodyti valstybingumo praradimo pasekmes Lietuvos visuomenei.
4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje	
4.1. Įvertinti pramonės perversmą kaip visuomenės kaitą XIX a. Europoje lėmusį pagrindinį faktorių.	4.1.1. Apibūdinti prielaidas kilti pramonės perversmui. 4.1.2. Aprašyti pramonės perversmo sukeltus pokyčius technologinėje, ekonominėje, socialinėje sferose.

	4.1.3. Paaiškinti pramonės perversmo įtaką Europos visuomenės kaitai.
4.2. Analizuoti baudžiavos panaikinimo įtaką visuomenės kaitai Rusijoje ir Lietuvoje.	4.2.1. Nurodyti baudžiavos panaikinimo Rusijoje ir Lietuvoje priežastis. 4.2.2. Aprašyti ir konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti pramonės perversmo pradžią Lietuvoje. 4.2.3. Paaiškinti baudžiavos panaikinimo padarinius pagrindinėms socialinėms ir tautinėms visuomenės grupėms Lietuvoje.
4.3. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujų politinių socialinių ir tautinių doktrinų atsiradimą lėmusį faktorių.	4.3.1. Nurodyti pagrindines liberalizmo, konservatizmo ir socializmo idėjas. 4.3.2. Paaiškinti tautinių sąjūdžių ir konfliktų XIX a. Europoje priežastis ir pasekmes, poveikį naujų valstybių susidarymui ir demokratizavimui.
4.4. Analizuoti lietuvių tautinio sąjūdžio raidą XIX amžiuje ir daryti išvadas apie jo įtaką Lietuvos visuomenei.	4.4.1. Apibūdinti Rusijos valdžios politiką Lietuvoje XIX amžiuje. 4.4.2. Aprašyti XIX a. sukilimus Lietuvoje kaip visuomenės atsaką į Rusijos vykdomą politiką. 4.4.3. Nurodyti lietuvių tautinio sąjūdžio siekius ir priemones tautinei savimonei skatinti 4.4.4. Apibrėžti Katalikų Bažnyčios veiklą carų okupacijos metais Lietuvoje. 4.4.5. Paaiškinti pirmųjų politinių partijų programinių nuostatų, Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų reikšmę atgimstančiai lietuvių tautai.
4.5. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujus tarptautinius santykius lėmusį faktorių.	4.5.1. Apibūdinti didžiųjų valstybių imperinę užsienio politiką XIX a. pab. – XX a. pr. 4.5.2. Paaiškinti priežastis, atvedusias į karinių politinių blokų kūrimą ir į Pirmąjį pasaulinį karą. 4.5.3. Nurodyti, kodėl 1914 – 1918 (1919) m. vykęs karas vadinamas pasauliniu.
4.6. Įvertinti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.	4.6.1. Aprašyti Lietuvos politinės situacijos kaitą Pirmojo pasaulinio karo metais. 4.6.2. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
5. Visuomenė tarpukario ir antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945)	
5.1. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai.	5.1.1. Nustatyti Pirmojo pasaulinio karo poveikį pasaulio politinio žemėlapiu kaitai. 5.1.2. Nurodyti pagrindines visuomenės ekonominės ir socialinės raidos ypatybes tarpukario Europoje. 5.1.3. Paaiškinti ryšį tarp Pirmojo pasaulinio karo rezultatų ir naujų visuomenės raidos sąlygų.
5.2. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai Lietuvoje.	5.2.1. Paaiškinti, kodėl 1918-1920 m. kovos Lietuvoje vadinamos Nepriklausomybės kovomis. 5.2.2. Remiantis konkrečiais Nepriklausomybės kovų laikotarpio pavyzdžiais apibūdinti Lietuvos visuomenės siekį gyventi nepriklausomoje valstybėje.
5.3. Analizuoti demokratijos ir diktatūros idėjų plitimo ir jų realizavimo priežastis Europoje tarp dviejų pasaulinių karų.	5.3.1. Pavyzdžiais iliustruoti demokratijos idėjų augimą Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. 5.3.2. Paaiškinti kokiais argumentais remiama nuomonė apie demokratinio režimo krizę. 5.3.3. Nurodyti autoritarinių ir totalitarinių režimų

	Europoje įvedimo priežastis.
5.4. Įvertinti Steigiamojo Seimo reformų poveikį besikuriančiai Lietuvos valstybei.	5.4.1. Aprašyti Steigiamojo Seimo reformas Lietuvoje. 5.4.2. Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtą Lietuvos Respublikos Konstituciją apibūdinti kaip demokratijos idėjų realizavimą praktikoje. 5.4.3. Paaiškinti, kokią įtaką Lietuvos socialinio gyvenimo raidai turėjo Steigiamojo Seimo pradėtos reformos.
5.5. Palyginti Vokietijos ir Sovietų Sąjungos visuomenės totalitarizmo sąlygomis.	5.5.1. Apibūdinti Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenių gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis. 5.5.2. Paaiškinti priežastis, kodėl Sovietų Sąjungoje ir Vokietijoje visuomenė skirtingai vertino jų šalyse įsitvirtinusių režimų.
5.6. Daryti išvadas apie Lietuvos visuomenės kaitą demokratiniu ir autoritariniu laikotarpiu.	5.6.1. Apibūdinti skirtingų Lietuvos visuomenės grupių gyvenimą demokratijos (parlamentinio) ir autoritarinio (prezidentinio) režimo sąlygomis. 5.6.2. Nustatyti ir paaiškinti skirtingų Lietuvos visuomenės sluoksnių pozicijas egzistavusių režimų atžvilgiu. 5.6.3. Apibrėžti tautinių mažumų statusą pirmojoje Lietuvos Respublikoje.
5.7. Įvertinti tarptautinę situaciją Antrojo pasaulinio karo išvakarėse.	5.7.1. Aprašyti tarptautinių santykių XX a. 4-ajame dešimtmetyje ypatybes (Vokietijos revanšizmo politiką, SSRS ekspansionistinius siekius ir Vakarų valstybių poziciją) siejant su Antrojo pasaulinio karo priežastimis. 5.7.2. Paaiškinti pirmosios Lietuvos Respublikos vykdytos užsienio politikos pagrindinius bruožus. 5.7.3. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 5.7.4. Paaiškinti, kaip įvairių Lietuvos visuomenės grupių atstovai vertino valstybingumo praradimą.
5.8. Analizuoti Antrojo pasaulinio karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	5.8.1. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Antrojo pasaulinio karo etapus. 5.8.2. Nurodyti, kodėl 1939 – 1945 m. vykęs karas vadinamas pasauliniu. 5.8.3. Antrojo pasaulinio karo metų pavyzdžiais iliustruoti pasipriešinimo ir bendradarbiavimo su okupantais reiškinius. 5.8.4. Nurodyti Antrojo pasaulinio karo nusikaltimus, ypač – civilių gyventojų naikinimą, Holokaustą.
5.9. Vertinti sovietų ir nacių okupacinę politiką Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais ir Lietuvos visuomenės poziciją.	5.9.1. Nurodyti sovietų okupacinės valdžios Lietuvoje 1940-1941 metais įvykdytus pertvarkymus politinėje, ekonominėje, socialinėje srityse ir nusikaltimus žmogiškumui. 5.9.2. Aprašyti nacių okupacijos Lietuvoje ypatybes, siejant jas su Lietuvos visuomenės pasipriešinimu ir bendradarbiavimu su okupantais. 5.9.3. Pateikti pavyzdžių, liudijančių antihumanišką nacistinės okupacinės politikos pobūdį Lietuvoje. 5.9.4. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos

	visuomenės bendradarbiavimą su okupacinėmis valdžiomis ir pasipriešinimą joms.
6. Visuomenė šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais	
6.1. Apibendrinti Šaltojo karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	6.1.1. Paaiškinti, kodėl laikotarpis nuo 1945 m. iki X-o dešimtmečio pradžios vadinamas Šaltuoju karu. 6.1.2. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Šaltojo karo tarptautinius įvykius. 6.1.3. Šaltojo karo laikotarpio pavyzdžiais iliustruoti valstybių politikos įtaką kasdieniniam žmonių gyvenimui.
6.2. Analizuoti Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius po Antrojo pasaulinio karo.	6.2.1. Apibūdinti Europos kapitalistinio ir socialistinio ūkių raidos ypatumus po Antrojo pasaulinio karo. 6.2.2. Paaiškinti Vakarų Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius. 6.2.3. Paaiškinti, kaip prievartinė sovietizacija socialinėje ir ūkio srityse keitė Lietuvos visuomenę. 6.2.4. Nurodyti pagrindinius sovietinės valdžios nusikaltimus prieš Lietuvos valstybę ir visuomenę.
6.3. Įvertinti Lietuvos visuomenės pasipriešinimo komunistinei santvarkai judėjimą Rytų ir Vidurio Europos tautų kontekste.	6.3.1. Aprašyti žymiausius antikomunistinio pasipriešinimo, neginkluoto pasipriešinimo ir disidentinio judėjimo pavyzdžius Vidurio ir Rytų Europos šalyse. 6.3.2. Nurodyti partizaninio lietuvių tautos pasipriešinimo sovietams mastą, pasiektus rezultatus. 6.3.3. Paaiškinti būdinguosius disidentinio judėjimo Lietuvoje bruožus. 6.3.4. Apibūdinti lietuvių pasipriešinimą sovietiniam režimui už dabartinės Lietuvos teritorijos ribų, lageriuose ir tremčių vietose.
6.4. Palyginti sovietinės santvarkos stiprinimo būdus ir priemones.	6.4.1. Nurodyti ir apibūdinti pagrindinius sovietinės santvarkos kaitos etapus (stalinizmas, „atsilimas“, „sąstingis“) šaltojo karo epochoje. 6.4.2. Paaiškinti M. Gorbačiovo pastangas reformuoti sovietinę santvarką.
6.5. Nagrinėti Lietuvos visuomenės siekio gyventi nepriklausomoje valstybėje įgyvendinimą.	6.5.1. Nurodyti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio susikūrimo aplinkybes Lietuvoje. 6.5.2. Paaiškinti skirtingų požiūrių į Nepriklausomybės atkūrimą Lietuvos visuomenėje priežastis. 6.5.3. Apibūdinti priemones, kuriomis buvo siekiama Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.
7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje	
7.1. Daryti išvadas apie Europos politinio žemėlapio kaitą po 1990 metų.	7.1.1. Aprašyti naujų valstybių ir/ar naujais pagrindais atsikūrusių visuomenių Europoje po 1990 metų procesą. 7.1.2. Nustatyti pagrindines naujų valstybių politinės raidos tendencijas. 7.1.3. Nurodyti pagrindinius naujų valstybių tarpusavio santykių konfliktus ir jų sprendimo būdus.
7.2. Apibendrinti politines sąlygas, kurios	7.2.1. Aprašyti atsikūrusios Lietuvos Respublikos

veikė visuomenės raidą atsikūrusioje Lietuvos Respublikoje.	politinės raidos ypatumus. 7.2.2. Nurodyti pagrindinius atsikūrusios Lietuvos Respublikos užsienio politikos uždavinius ir jų sprendimo būdus.
7.3. Įvertinti globalizacijos įtaką visuomenės gyvenime.	7.3.1. Apibrėžti globalizacijos sąvoką. 7.3.2. Nustatyti, kurias šiuolaikinio pasaulio visuomenių gyvenimo sritis veikia globalizacijos procesas. 7.3.3. Pavyzdžiais iliustruoti teigiamus ir neigiamus globalizacijos sukeltus padarinius. 7.3.4. Aprašyti priemones ir būdus, kuriais Europos Sąjungos valstybės bando kurti daugiakultūrę visuomenę.
7.4. Įvertinti Lietuvos visuomenės kaitą lemiančius veiksniai.	7.4.1. Nustatyti, kurias šiuolaikinės Lietuvos visuomenės gyvenimo sritis veikia globalizacijos reiškiniai. 7.4.2. Paaiškinti pilietinės visuomenės kūrimą Lietuvos Respublikoje skatinančius ir stabdančius veiksniai. 7.4.3. Aprašyti visuomenės socialinės ir etninės kaitos Lietuvos Respublikoje priežastis.
7.5. Analizuoti demokratinio valdymo modelių kaitą.	7.5.1. Apibrėžti demokratijos kaip visuomenių tvarkymosi principo ir politinio režimo esmę. 7.5.2. Apibūdinti pagrindinius demokratinio valdymo modelius.
7.6. Daryti išvadas apie šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų įtaką visuomenių politiniam gyvenimui.	7.6.1. Apibūdinti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančias partines ir rinkimų sistemas. 7.6.2. Nustatyti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų pranašumus ir trūkumus.
7.7. Nagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos vaidmenį valstybės ir visuomenės gyvenime.	7.7.1. Paaiškinti pagrindines Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, reglamentuojančias valstybės, jos institucijų, visuomenės ir piliečių gyvenimą. 7.7.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų veikimą politiniame ir visuomeniniame gyvenime.
7.8. Susieti pokyčius visuomenės gyvenime Lietuvoje su dalyvavimu kuriant vieningą Europą.	7.8.1. Aprašyti Lietuvos Respublikos integravimąsi į Europos ūkines ir politines struktūras. 7.8.2. Pavyzdžiais iliustruoti pokyčius, kuriuos Lietuvos visuomenė patyrė ir patiria įstojus į Europos Sąjungą (toliau – ES) ir NATO.
II. Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje naudą aiškinantis praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	
Esminis gebėjimas: Orientuotis istoriniame laike ir erdvėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
8.1. Atskirti svarbiausius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius ir	8.1.1. Nurodyti pagrindinius nagrinėtus Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius, pvz.

pagrįsti jų ribas.	<p>viduriniai amžiai, naujieji amžiai, naujausieji laikai, Renesansas, Apšvieta.</p> <p>8.1.2. Paaiškinti, kodėl vienas ar kitas istorijos įvykis, reiškinys yra laikomas istorijos laikotarpio skiriamąja riba (pvz.: Vakarų Romos imperijos subyrėjimas – viduramžių pradžia, o Amerikos atradimas, Martyno Liuterio tezių paskelbimas, ir pan. – viduramžių pabaiga).</p> <p>8.1.3. Atpažinti ir aprašyti vienus ar kitus svarbius praeities įvykius ar reiškinius kaip konkrečios epochos atspindžius (pvz., fabrikinės gamybos atsiradimą kaip pramoninės revoliucijos, Holokaustą kaip Antrojo pasaulinio karo ir pan.).</p>
8.2. Susieti svarbiausius įvykius ir reiškinius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijoje.	<p>8.2.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius pasaulio ir Lietuvos istorinės raidos tarpusavio ryšius.</p> <p>8.2.2. Atpažinti vienalaikius Lietuvos ir pasaulio (Europos) istorinės raidos įvykius, reiškinius.</p> <p>8.2.3. Nustatyti vienos ar kitos epochos visuomenės palikimą vėlesnėje visuomenėje ir įvertinti jų poveikį tos visuomenės raidai.</p>
8.3. Įvertinti istorijos žemėlapi kaip žinių apie praeitį šaltinį.	<p>8.3.1. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos žemėlapis.</p> <p>8.3.2. Apibrėžti visuomenės raidos pažinimui istorijos žemėlapio teikiamą naudą.</p>
8.4. Nagrinėti, vertinti ir apibendrinti istorijos žemėlapio teikiamą informaciją.	<p>8.4.1. Atpažinti nagrinėjamus objektus istorijos žemėlapyje.</p> <p>8.4.2. Skirtinguose istorijos žemėlapiuose nustatyti to paties vaizduojamo objekto pokyčius laike.</p> <p>8.4.3. Pagal istorijos žemėlapi paaiškinti įvykių priežastis ir pasekmes, aplinkos sąlygų poveikį visuomenės raidai.</p>
III. Istorijos tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Vertinti istorijos šaltinių teikiamą naudą istorijos pažinimui.</p> <p>Esminis gebėjimas: Argumentuotai ir kritiškai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Įvertinti istorinio šaltinio tinkamumą atsakant į klausimus apie praeitį.	<p>9.1.1. Paaiškinti, kaip reikia atrinkti istorinius ir kitus informacijos šaltinius norint gauti informacijos apie praeitį.</p> <p>9.1.2. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos ar kitas informacijos šaltinis.</p> <p>9.1.3. Apibrėžti istorinio šaltinio teikiamą naudą visuomenės raidos rekonstrukcijai.</p>

9.2. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją, gautą iš įvairių informacijos šaltinių (pirminių istorijos šaltinių, istorikų tekstų, medijų).	9.2.1. Paaiškinti, kaip istorijos šaltinio ir teksto teikiama informacija priklauso nuo autoriaus pažiūrų, įsitikinimų. 9.2.2. Nurodyti faktorius, lemiančius skirtingas to paties praeities įvykio, reiškinio bei proceso interpretacijas. 9.2.3. Atpažinti skirtingus to paties įvykio, reiškinio bei proceso aprašymus informacijos šaltinyje. 9.2.4. Atpažinti šališkumą istorijos šaltiniuose ir tekstuose.
IV. Istorijos supratimo raiška	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Siekti įvairiais būdais ir naudojantis įvairiomis priemonėmis perteikti savo supratimą apie praeitį.</p> <p>Esminis gebėjimas: Pateikti savo istorinio žinojimo rezultatus įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
10.1. Įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine – apibendrinti informaciją apie visuomenės raidą praeityje.	10.1.1. Aprašyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus. 10.1.2. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių reiškinius ir procesus.
10.2. Sukurti korektišką praeities raidos pasakojimą ar kitokios formos pristatymą.	10.2.1. Apibrėžti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas. 10.2.2. Paaiškinti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius.

5.4.1.2. Turinio apimtis

5.4.1.2.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.). Europos visuomenių antikinės ištakos: politinių (valstybių valdymo formų, režimų) ir teisinių (romėnų teisės) idėjų naudojimas vėlesniais laikais. Europos krikščioniškasis pagrindas. Pagrindiniai viduramžių feodalizmo elementai ir bruožai. Vakarų Europos luominės visuomenės modelis. Religijos vaidmuo visuomenės gyvenime: Bažnyčios statusas, vienuolynų vaidmuo visuomenės religiniame, ekonominiame gyvenime.

Lietuvos visuomenė valstybės susidarymo laikotarpiu. Feodalinių santykių klostymasis. Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos ir krikšto poveikis visuomenės raidai. Bajorų luomas. Didžiojo kunigaikščio valdžia ir didikų luominis atstovavimas. Miestiečiai ir miestų savivaldos teisės. Katalikų Bažnyčios statuso įtvirtinimas. Tautinė Lietuvos luominės visuomenės įvairovė – lietuviai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai.

5.4.1.2.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid. Naujieji amžiai Europoje (didžiųjų geografinių atradimų sukelti pokyčiai, mokslo ir technikos raida). Reformacijos ir kontrreformacijos įtaka visuomenės kaitai. LDK luomai. Bajorija ir jos prievolės. Dvasininkija. Lietuvos miestai ir miestiečiai. Valakų reforma ir jos padariniai. Teisė ir visuomenė XVI amžiuje (Lietuvos Statutai). Tautybės ir religijos LDK. Abiejų Tautų Respublikos visuomenės savitumai po Liublino unijos.

5.4.1.2.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai. Apšvietos filosofijos ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos poveikis Europos visuomenei. XVII a. antros pusės – XVIII a. pradžios visuomenės gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje. Karų socialinės ir politinės pasekmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė Apšvietos epochoje. Mėginimai reformuoti Abiejų Tautų Respubliką XVIII a. antroje pusėje. Valstybės padalijimų padariniai to meto visuomenei.

5.4.1.2.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje. Pramonės perversmo sukelti pokyčiai pasaulyje ir jų raiška Lietuvoje. Lietuvos visuomenės tautinės ir socialinės struktūros kaita XIX a. Rusijos valdžios politika Lietuvoje ir visuomenės atsakai: XIX a. sukilimai Lenkijoje ir Lietuvoje, tautinis sąjūdis. Tautiniai sąjūdžiai Europoje ir lietuvių moderniosios tautos formavimasis XIX a. idėjinių politinių srovių kontekste. Didžiųjų valstybių imperinė užsienio politika ir visuomenės kaita Europoje Pirmojo pasaulinio karo metais. Autonomijos siekiai ir Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas.

5.4.1.2.5. Visuomenė demokratijų ir diktatūrų varžybų, antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945 m.). Pirmojo pasaulinio karo poveikis Europos ir Lietuvos raidai. Demokratijos tendencijų klostymasis Europos valstybėse po Pirmojo pasaulinio karo. Steigiamojo Seimo reformų Lietuvoje įtaka visuomenės raidai. Diktatūrų augimas Europoje. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenės totalitarizmo sąlygomis. Piliečių ir valdžios santykiai Lietuvoje demokratinio ir autoritarinio laikotarpiu. Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje. Antrojo pasaulinio karo priešastys ir Molotovo - Ribentropo pakto įgyvendinimas. Lietuvos nepriklausomybės praradimas. Lietuvos gyvenimo sovietizavimas 1940-1941 metais. Nacių administracinė, ekonominė, kolonizacinė politika Lietuvoje. Pasipriešinimas ir bendradarbiavimas su okupantais. Holokaustas Lietuvoje. Antrojo pasaulinio karo padariniai.

5.4.1.2.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais. Pagrindiniai Šaltojo karo bruožai. Rytų ir Vakarų konflikto poveikis visuomenės raidai pasaulyje ir Lietuvoje. Lietuva Vidurio ir Rytų Europos tautų kovoje su komunistiniu režimu. Partizaninis ir disidentinis pasipriešinimas sovietų valdžiai. Lietuvos ūkio ir visuomenės sovietizacija. Bendradarbiavimas su režimu ir prisitaikymas prie jo. Sovietų Sąjungos irimas ir komunizmo sistemos Europoje žlugimas. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis ir nepriklausomybės atkūrimas.

5.4.1.2.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje. Naujos valstybių ir visuomenių egzistavimo sąlygos ir nauji iššūkiai po Šaltojo karo: santvarkų, ūkio modelių, tarpvalstybinių santykių kaita. Lietuvos politinės raidos bruožai atkūrus nepriklausomybę. Lietuvos visuomenės kaita Nepriklausomybės metais: sovietizacijos padarinių likvidavimas, piliečių tautos formavimasis, visuomenės socialinės, tautinės struktūros kaita, emigracija ir imigracija. Lietuvos integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Pagrindiniai demokratinio valdymo modeliai. Politinės partijos. Rinkimų sistemos, jų pranašumai ir trūkumai. Lietuvos Respublikos Konstitucija apie valstybės funkcionavimą, institucijas (seimas, vyriausybė, prezidentas) ir visuomenę. Konstitucijos nuostatų įgyvendinimas.

5.4.1.3. Vertinimas

Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Jie padeda mokytojui stebėti, apibendrinti, fiksuoti individualius mokinių pasiekimus, ir pagal tai – diferencijuoti užduotis. Patenkinamojo, pagrindinio ir aukštesniojo lygių požymiai – ne kiekybiniai, o kokybiniai. Jais siekiama ne tik vertinti mokinių pasiekimus lygiais, vertinti balais. Taip pat siekiama, kad šie kriterijai padėtų mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant geresnių mokymo (-si) rezultatų.

5.4.1.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Remdamiesi žiniomis, apibūdina tik pačius pagrindinius nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir	Remdamiesi žiniomis, apibūdina nagrinėtus Lietuvos ir Europos praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis tiksliai ir nuosekliai apibūdina nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.

	procesus.		
2. Taikymas	Palygina istorijos laikotarpius tik pagal kelis akivaizdžius kriterijus. Žemėlapyje lokalizuoja tik pagrindinius įvykius ir reiškinius, nenuosekliai aiškina jų vystymąsi. Nekritiškai vertina istorijos šaltinius ir jų teikiamą informaciją.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, lygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius, reiškinius, aiškina jų vystymąsi. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, apibendrina ir daro išvadas.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, palygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius ir reiškinius, aiškina jų vystymąsi, nurodo vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnius. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas.
3. Problemų sprendimas	Išskiria keletą visuomenės kaitos bruožų ir pateikia jų vertinimus. Paaiškina pačias svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nepilnai nustato įvykių ir reiškinių priežastis ir pasekmes to meto visuomenei.	Pagal pasirinktus kriterijus aiškina istorinės visuomenės kaitos bruožus, jų sąsajas su konkrečiais istorijos laikotarpiais. Paaiškina svarbiausias problemas tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nustato tik pagrindines įvykių ir reiškinių priežastis bei pasekmes to meto visuomenei.	Pagal savo suformuluotus kriterijus išskiria ir vertina istorines visuomenės kaitos priežastis. Pateikia nagrinėjamų istorijos laikotarpių savitumo pavyzdžių. Paaiškina svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais, pagrindžia jų pamokų aktualumą dabarčiai. Nustato įvykių ir reiškinių priežastis, įvertina jų poveikį to meto visuomenei ir tolesnei istorinei kaitai.
4. Komunikavimas	Ne visada suprantamai išreiškia savo istorijos supratimą, vartoja tik svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Pakankamai aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tiksliai vartoja svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Tiksliai ir aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tinkamai vartoja visas istorijos sąvokas, kurių mokėsi.
5. Mokėjimas mokyti	Mokytojo padedami, kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Vertina savo mokymąsi.	Savarankiškai pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi.	Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi. Nurodytu būdu stebi savo mokymosi procesą.

5.4.2. Išplėstinis kursas

5.4.2.1. Mokinių pasiekimai

Išplėstinis istorijos kursas turinio apimtimi yra kiek platesnis už bendrąjį istorijos kursą. Jis apima žinių, mokėjimų, įgūdžių ir praktinių gebėjimų visumą, atspindinčią kiek platesnę praktinę istorijos mokymosi patirtį. Kursas sudaro sąlygas gerinti savarankiško mokymosi gebėjimus, plėtoti kritinį mąstymą, svarstyti ir spręsti aktualias šiuolaikinės visuomenės gyvenimo problemas.

Lentelėje pateikiami išplėstinio kurso 11–12 klasių mokinių pasiekimai, orientuoti į kompetencijų ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nurodomos nuostatos ir esminiai gebėjimai, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Tik išplėstiniam kursui keliami žinių ir supratimo, gebėjimų reikalavimai pateikiami kiekvienos turinio temos pabaigoje išskiriant kursyvą. Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą.

I. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Vertinti istorijos pažinimą kaip savęs ir visuomenės pažinimo būdą, teikiančią galimybių plėsti akiratį, formuoti pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą.	
Esminiai gebėjimai: Susidaryti Lietuvos visuomenės istorijos raidos visumos vaizdą. Suprasti Lietuvos visuomenės raidą ir ją veikusių Europos, pasaulio ekonominių, socialinių politinių veiksnių įtaką praeityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.)	
1.1. Daryti išvadas apie antikos politines, teisines idėjas ir institucijas, turėjusias įtakos vėlesnių laikų politikai ir teisei.	1.1.1. Nurodyti, kurios antikoje atsiradusios valstybės valdymo formų, režimų, romėnų teisės idėjos ir institucijos turėjo tęstinumą vėlesniais laikais. 1.1.2. Atpažinti antikos laikais atsiradusių politinių ir teisinių idėjų naudojimą vėlesnių laikų panašiuose reiškiniuose.
1.2. Pagrįsti teiginį, jog krikščionybė tapo viduramžių Europos visuomenės gyvenimo pagrindu.	1.2.1. Nustatyti kelius ir būdus, kurių pagalba krikščionybė plito Europoje nuo jos pripažinimo iki tapimo viešpataujančia viduramžių Europos religija. 1.2.2. Paaiškinti Romos popiežiaus statusą ir įtaką Europos politiniame gyvenime viduramžiais. 1.2.3. Apibūdinti vienuolynų veiklą ir vietą viduramžių Europos visuomenių gyvenime.
1.3. Įvertinti feodalizmo ir luomų įtaką visuomenės gyvenime viduramžiais.	1.3.1. Paaiškinti feodalizmo bruožus Vakarų Europoje viduramžiais. 1.3.2. Apibūdinti luominės viduramžių Vakarų Europos visuomenės modelį.
1.4. Analizuoti Lietuvos visuomenės ypatumus valstybės susidarymo išvakarėse.	1.4.1. Apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio baltų žemių teritorinę – politinę organizaciją. 1.4.2. Aprašyti baltų ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse. 1.4.3. Apibūdinti baltų genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą.
1.5. Palyginti Lietuvos visuomenės struktūros kaitą XIII–XV a. su vienalaikiais procesais, vykusiais Vakarų Europoje.	1.5.1. Aprašyti Lietuvos visuomenės struktūrą XIII–XV a. 1.5.2. Paaiškinti Lietuvos visuomenės kaitos XIII–XV a. priežastis.

1.6. Palyginti feodalizmą XIII–XV a. Lietuvoje su feodalizmu Vakarų Europoje.	1.6.1. Atpažinti feodalizmo elementus XIII–XV a. LDK visuomenėje. 1.6.2. Nurodyti feodalizmo Lietuvoje skirtumus nuo to paties proceso Vakarų Europoje.
1.7. Įvertinti Lietuvos visuomenės pokyčius, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu.	1.7.1. Paaiškinti Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos priežastis ir esmę. 1.7.2. Apibūdinti naujus reiškinius Lietuvos visuomenėje, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu. 1.7.3. Paaiškinti XIV–XV a. privilegijų reikšmę ir atskirų visuomenės grupių dalyvavimo valdžioje galimybes.
1.8. Apibendrinti LDK visuomenės etninės ir religinės sudėties pokyčius XIII–XV a.	1.8.1. Nusakyti LDK etninę ir religinę visuomenės sudėtį XIII–XV a. 1.8.2. Paaiškinti LDK etninės ir religinės visuomenės sudėties kaitos XIII–XV a. priežastis.
1.9. Daryti išvadas apie antikos kultūros ir vėlesnių laikų panašių reiškinių tarpusavio ryšį ir skirtumus.	1.9.1. Nurodyti pagrindinius antikos kultūros (literatūra, menas, filosofija, teatras) pasiekimus, turėjusius tęstinumą vėlesniais laikais, 1.9.2. Atpažinti antikos kultūros idėjų naudojimą vėlesnių laikų kūryboje.
1.10. Apibendrinti Europos viduramžių kultūros bruožus.	1.10.1. Paaiškinti ir pavyzdžiais iliustruoti viduramžiuose viešpatavusių bažnytinės, vienuolynų (katedrų), riterių, universitetinės kultūrų sritis. 1.10.2. Apibūdinti romaninę ir gotikinę kultūras viduramžiais.
1.11. Įvertinti kaimyninių civilizacijų (bizantiškosios, islamo) poveikį Europos kultūrai.	1.11.1. Apibūdinti pagrindinius Bizantijos ir arabų kultūros pasiekimus viduramžiais. 1.11.2. Nurodyti kelius, kuriais Bizantijos ir arabų kultūros pasiekimai viduramžiais pastekė Europą.
1.12. Įvertinti Lietuvos kultūros bruožus bendrame Europos viduramžių kultūros kontekste.	1.12.1. Apibrėžti sąlygas (pagonybė, militarinis visuomenės pobūdis ...) trukdžiusias skleisti vakarietiška viduramžių kultūrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 1.12.2. Nustatyti pokyčius LDK kultūroje, įvykusius su krikšto priėmimu. 1.12.3. Apibrėžti gotikinės kultūros bruožus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.
2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.	
2.1. Įvertinti kapitalizmo poveikį Europos visuomenės kaitai.	2.1.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie skatino kapitalizmo formavimąsi Vakarų Europoje. 2.1.2. Nurodyti ryšį tarp XV a. pab. – XVII a. vid. didžiųjų geografinių atradimų, mokslo, technikos laimėjimų ir permainų tuometinėje Vakarų Europos visuomenėje.
2.2. Įvertinti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį visuomenės raidai.	2.2.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie laikomi reformacijos ir kontrreformacijos pasireiškimu Vakarų Europoje. 2.2.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį valstybei ir visuomenei. 2.2.3. Apibūdinti reformacijos ir kontrreformacijos

	apraškas XVI a. LDK visuomenėje.
2.3. Daryti išvadas apie visuomenės socialinės struktūros kaitą Europoje ir Lietuvoje XVI-XVII a.	2.3.1. Nustatyti kapitalizmo įtaką naujos visuomenės socialinės struktūros formavimuisi Europoje. 2.3.2. Nurodyti LDK socialinės struktūros kaitą XVI-XVII a. lėmusius pagrindinius įvykius, reiškinius, procesus. 2.3.3. Apibūdinti LDK luomų, kitų socialinių sluoksnių XVI-XVII a. pagrindines teises ir prievoles.
2.4. Palyginti Lietuvos valdymo ypatumus LDK ir susikūrus ATR.	2.4.1. Paaiškinti Liublino unijos tarp LDK ir Lenkijos karalystės priežastis ir esmę. 2.4.2. Apibūdinti svarbiausiųjų LDK pareigūnų funkcijas susikūrus ATR. 2.4.3. Paaiškinti esminius ATR valdymo savitumus XVI-XVII a.
2.5. Apibendrinti pokyčius LDK miestuose ir kaimuose, įvykusius XVI-XVII a.	2.5.1. Nustatyti LDK miestuose ir kaimuose XVI-XVII a. įvykusių pokyčių priežastis (valakų reforma, karai). 2.5.2. Aprašyti gyvenimo LDK miestuose ir kaimuose pokyčius XVI-XVII a.
2.6. Palyginti LDK ir Vakarų Europos valstybes XVI-XVII a. vid. religinės ir etninės tolerancijos aspektu.	2.6.1. Apibūdinti LDK etninių (žydai, totoriai, karaimai) ir konfesinių (stačiatikiai, unitai, reformatai) grupių padėtį. 2.6.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti religinės tolerancijos ir netolerancijos apraiškas LDK XVI-XVII a. vid.
2.7. Įvertinti Lietuvos Statutų reikšmę Lietuvos visuomenei.	2.7.1. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip rašytines teisės paminklą. 2.7.2. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip visuomenės raidą liudijantį šaltinį.
2.8. Daryti išvadas apie XVI – XVII a. pirmos pusės LDK politinės tautos savimonę.	2.8.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVI a. pab. – XVII a. vid. 2.8.2. Apibrėžti „politinės tautos“ sąvoką LDK XVI-XVII a. kontekste.
2.9. Daryti išvadas apie renesanso laikotarpio kultūros ryšius su antikos pasauliu.	2.9.1. Atpažinti antikos laikų idėjas ir simbolius renesanso laikų kūryboje. 2.9.2. Nurodyti ir pavyzdžiais iliustruoti antikos laikų formų perėmimą renesanso laikų kūryboje. 2.9.3. Nustatyti kelius, kuriais renesanso menas ir humanizmo idėjos atkeliavo į Lietuvą.
2.10. Apibendrinti renesanso ir reformacijos sukeltus pokyčius žmogaus pasaulėžiūroje ir gyvenimoje.	2.10.1. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti humanizmo idėjų poveikį to meto visuomenei. 2.10.2. Atpažinti humanizmo propaguojamas individualizmo ir subjektyvizmo idėjas reformacijos judėjime. 2.10.3. Paaiškinti, kokie pokyčiai kasdieniniame gyvenime įvyko renesanso ir reformacijos laikais.
2.11. Vertinti LDK visuomenės edukacijos galimybes.	2.11.1. Nurodyti pagrindinius kelius ir būdus, kuriais jaunimas įgydavo išsilavinimą iki Vilniaus universiteto įkūrimo. 2.11.2. Nustatyti Vilniaus universiteto vaidmenį keliant visuomenės išsilavinimo lygį.

2.12. Apibendrinti baroko laikų visuomenės dvasinius idealus.	2.12.1. Aprašyti barokinės architektūros ypatybes, iliustruojant konkrečiais Europos ir LDK pavyzdžiais. 2.12.2. Nurodyti barokinės kultūros apraiškas kasdieniniame gyvenime (knygos, baldai, rūbai ...).
3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai	
3.1. Daryti išvadas apie XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karų socialines ir politines pasekmes LDK visuomenės raidai.	3.1.1. Nustatyti LDK politinius, demografinius, ekonominius pokyčius nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. viduryje. 3.1.2. Paaiškinti, kaip XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karai veikė LDK valstybės ir visuomenės raidą.
3.2. Įrodyti, kad Apšvietos idėjos ir jų sklaida prisidėjo prie luominės visuomenės irimo.	3.2.1. Aprašyti Apšvietos idėjų apie žmogaus, valstybės ir visuomenės santykius kilmės priežastis. 3.2.2. Nurodyti Apšvietos idėjas, kurios turėjo įtakos Europos valstybių ir visuomenės raidai.
3.3. Įvertinti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įtaką Europos visuomenėse vykusiems pokyčiams.	3.3.1. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos pavyzdžiu atpažinti Apšvietos ideologų idėjų taikymą praktikoje. 3.3.2. Atpažinti Apšvietos idėjų realizavimą Napoleono vidaus ir užsienio politikoje 3.3.3. Paaiškinti, kokius visuomenės pokyčius sukėlė Didžioji Prancūzijos revoliucija ir Napoleono epocha.
3.4. Įrodyti, kad XVIII a. antros pusės pertvarkymais LDK buvo siekiama įgyvendinti Apšvietos idėjas	3.4.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVII a. vid. – XVIII a. 3.4.2. Nurodyti Ketverių metų seimo siekius reformuoti ATR. 3.4.3. Apibrėžti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos nuostatas apie valstybės valdymą ir visuomenės grupes.
3.5. Įvertinti ATR bandymų gelbėti valstybę rezultatus.	3.5.1. Nurodyti faktorius, lėmusius užsienio valstybių kišimąsi į ATR vidaus politiką ir valstybingumo praradimą. 3.5.2. Apibūdinti ATR bandymus atsispirti Rusijos, Prūsijos ir Austrijos siekiams sunaikinti valstybę. 3.5.3. Pavyzdžiais iliustruoti atskirų LDK visuomenės grupių pozicijas padalijimų ir valstybės žlugimo metu. 3.5.4. Nurodyti valstybingumo praradimo pasekmes Lietuvos visuomenei.
3.6. Nagrinėti pagrindinius klasicizmo kultūros bruožus.	3.6.1. Literatūros, dailės, architektūros paminklų pavyzdžiais iliustruoti klasicizmo kūrybos ypatybes. 3.6.2. Atpažinti antikos laikų idėjas ir formas klasicizmo laikų kūriniuose.
3.7. Palyginti pagrindinius klasicizmo kultūros pasiekimus Europoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.	3.7.1. Nustatyti kelius, kuriais klasicizmo idėjos atkeliavo į Lietuvą. 3.7.2. Nurodyti pagrindinius klasicizmo kultūros paminklus (literatūros, dailės, architektūros) Lietuvoje.
4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje	
4.1. Įvertinti pramonės perversmą kaip visuomenės kaitą XIX a. Europoje lėmusį	4.1.1. Apibūdinti prielaidas kilti pramonės perversmui.

pagrindinį faktorių.	4.1.2. Aprašyti pramonės perversmo sukeltus pokyčius technologinėje, ekonominėje, socialinėje sferose. 4.1.3. Paaiškinti pramonės perversmo įtaką Europos visuomenės kaitai.
4.2. Analizuoti baudžios panaikinimo įtaką visuomenės kaitai Rusijoje ir Lietuvoje.	4.2.1. Nurodyti baudžios panaikinimo Rusijoje ir Lietuvoje priežastis. 4.2.2. Aprašyti ir konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti pramonės perversmo pradžią Lietuvoje. 4.2.3. Paaiškinti baudžios panaikinimo padarinius pagrindinėms socialinėms ir tautinėms visuomenės grupėms Lietuvoje.
4.3. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujų politinių socialinių ir tautinių doktrinų atsiradimą lėmusį faktorių.	4.3.1. Nurodyti pagrindines liberalizmo, konservatizmo ir socializmo idėjas. 4.3.2. Paaiškinti tautinių sąjūdžių ir konfliktų XIX a. Europoje priežastis ir pasekmes, poveikį naujų valstybių susidarymui ir demokratizavimui.
4.4. Analizuoti lietuvių tautinio sąjūdžio raidą XIX amžiuje ir daryti išvadas apie jo įtaką Lietuvos visuomenei.	4.4.1. Apibūdinti Rusijos valdžios politiką Lietuvoje XIX amžiuje. 4.4.2. Aprašyti XIX a. sukilimus Lietuvoje kaip visuomenės atsaką į Rusijos vykdomą politiką. 4.4.3. Nurodyti lietuvių tautinio sąjūdžio siekius ir priemones tautinei savimonei skatinti 4.4.4. Apibrėžti Katalikų Bažnyčios veiklą carų okupacijos metais Lietuvoje. 4.4.5. Paaiškinti pirmųjų politinių partijų programinių nuostatų, Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų reikšmę atgimstančiai lietuvių tautai.
4.5. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujus tarptautinius santykius lėmusį faktorių.	4.5.1. Apibūdinti didžiųjų valstybių imperinę užsienio politiką XIX a. pab. – XX a. pr. 4.5.2. Paaiškinti priežastis, atvedusias į karinių politinių blokų kūrimą ir į Pirmąjį pasaulinį karą. 4.5.3. Nurodyti, kodėl 1914 – 1918(1919) m. vykęs karas vadinamas pasauliniu.
4.6. Įvertinti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.	4.6.1. Aprašyti Lietuvos politinės situacijos kaitą Pirmojo pasaulinio karo metais. 4.6.2. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
4.7. Įvertinti pramonės perversmą kaip prielaidą atsirasti masinei kultūrai.	4.7.1. Apibūdinti sąvoką „elito ir masinė“ kultūra. 4.7.2. Paaiškinti urbanizacijos, industrializacijos poveikį kultūros raidai. 4.7.3. Nustatyti naujų technikos išradimų įtaką kultūros raidai.
4.8. Lietuvos XIX a. kultūros pasiekimus vertinti europiniame (pasauliniame) kontekste.	4.8.1. Nurodyti svarbiausius Lietuvos XIX a. - XX a. pradžios kultūros pasiekimus. 4.8.2. Paaiškinti kultūrinės veiklos sąlygas (laisvė kalbėti ir mokytis sava kalba, puoselėti savo kultūrą) Lietuvoje XIX amžiuje. 4.8.3. Iliustruoti pavyzdžiais romantizmo ir istorizmo apraiškas Lietuvos XIX a. kultūroje.
5. Visuomenė tarpukario ir antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945)	

5.1. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai.	5.1.1. Nustatyti Pirmojo pasaulinio karo poveikį pasaulio politinio žemėlapiui. 5.1.2. Nurodyti pagrindines visuomenės ekonominės ir socialinės raidos ypatybes tarpukario Europoje. 5.1.3. Paaiškinti ryšį tarp Pirmojo pasaulinio karo rezultatų ir naujų visuomenės raidos sąlygų.
5.2. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai Lietuvoje.	5.2.1. Paaiškinti, kodėl 1918-1920 m. kovos Lietuvoje vadinamos Nepriklausomybės kovomis. 5.2.2. Remiantis konkrečiais Nepriklausomybės kovų laikotarpio pavyzdžiais apibūdinti Lietuvos visuomenės siekį gyventi nepriklausomoje valstybėje.
5.3. Analizuoti demokratijos ir diktatūros idėjų plitimo ir jų realizavimo priežastis Europoje tarp dviejų pasaulinių karų.	5.3.1. Pavyzdžiais iliustruoti demokratijos idėjų augimą Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. 5.3.2. Paaiškinti kokiais argumentais remiama nuomonė apie demokratinio režimo krizę. 5.3.3. Nurodyti autoritarinių ir totalitarinių režimų Europoje įvedimo priežastis.
5.4. Įvertinti Steigiamojo Seimo reformų poveikį besikuriančiai Lietuvos valstybei.	5.4.1. Aprašyti Steigiamojo Seimo reformas Lietuvoje. 5.4.2. Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtą Lietuvos Respublikos Konstituciją apibūdinti kaip demokratijos idėjų realizavimą praktikoje. 5.4.3. Paaiškinti, kokią įtaką Lietuvos socialinio gyvenimo raidai turėjo Steigiamojo Seimo pradėtos reformos.
5.5. Palyginti Vokietijos ir Sovietų Sąjungos visuomenės totalitarizmo sąlygomis.	5.5.1. Apibūdinti Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenių gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis. 5.5.2. Paaiškinti priežastis, kodėl Sovietų Sąjungoje ir Vokietijoje visuomenė skirtingai vertino jų šalyse įsitvirtinusių režimų.
5.6. Daryti išvadas apie Lietuvos visuomenės kaitą demokratinio ir autoritarinio laikotarpiu.	5.6.1. Apibūdinti skirtingų Lietuvos visuomenės grupių gyvenimą demokratijos (parlamentinio) ir autoritarinio (prezidentinio) režimo sąlygomis. 5.6.2. Nustatyti ir paaiškinti skirtingų Lietuvos visuomenės sluoksnių pozicijas egzistavusių režimų atžvilgiu. 5.6.3. Apibrėžti tautinių mažumų statusą pirmojoje Lietuvos Respublikoje.
5.7. Įvertinti tarptautinę situaciją Antrojo pasaulinio karo išvakarėse.	5.7.1. Aprašyti tarptautinių santykių XX a. 4-ajame dešimtmetyje ypatybes (Vokietijos revanšizmo politiką, SSRS ekspansionistinius siekius ir Vakarų valstybių poziciją) siejant su Antrojo pasaulinio karo priežastimis. 5.7.2. Paaiškinti pirmosios Lietuvos Respublikos vykdytos užsienio politikos pagrindinius bruožus. 5.7.3. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 5.7.4. Paaiškinti, kaip įvairių Lietuvos visuomenės grupių atstovai vertino valstybingumo praradimą.
5.8. Analizuoti Antrojo pasaulinio karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	5.8.1. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Antrojo pasaulinio karo etapus. 5.8.2. Nurodyti, kodėl 1939 – 1945 m. vykęs karas

	<p>vadinamas pasauliniu.</p> <p>5.8.3. Antrojo pasaulinio karo metų pavyzdžiais iliustruoti pasipriešinimo ir bendradarbiavimo su okupantais reiškinius.</p> <p>5.8.4. Nurodyti Antrojo pasaulinio karo nusikaltimus, ypač – civilių gyventojų naikinimą, Holokaustą.</p>
5.9. Vertinti sovietų ir nacių okupacinę politiką Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais.	<p>5.9.1. Nurodyti sovietų okupacinės valdžios Lietuvoje 1940-1941 metais įvykdytus pertvarkymus politinėje, ekonominėje, socialinėje srityse ir nusikaltimus žmogiškumui.</p> <p>5.9.2. Aprašyti nacių okupacijos Lietuvoje ypatybes, siejant jas su Lietuvos visuomenės pasipriešinimu ir bendradarbiavimu su okupantais.</p> <p>5.9.3. Pateikti pavyzdžių, liudijančių antihumanišką nacistinės okupacinės politikos pobūdį Lietuvoje.</p> <p>5.9.4. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos visuomenės bendradarbiavimą su okupacinėmis valdžiomis ir pasipriešinimą joms.</p>
5.10. Išanalizuoti svarbiausius Lietuvos XX a. pirmos pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.	<p>5.10.1. Nurodyti svarbiausius Lietuvos XX a. pirmosios pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.</p> <p>5.10.2. Apibūdinti kultūros kūrėjų ir mokslininkų veiklos sąlygas pirmosios Lietuvos respublikos laikais.</p>
5.11. Įvertinti Lietuvos XX a. pirmos pusės kultūros ir mokslo pasiekimus visuomenės raidos kontekste.	<p>5.11.1. Pateikti pavyzdžių, liudijančių tautinės lietuvių kultūros pagrindų susiformavimą pirmoje Lietuvos respublikoje.</p> <p>5.11.2. Nustatyti Lietuvos tautinių mažumų atstovų indėlį į šalies ir pasaulio kultūros ir mokslo raidą.</p>
5.12. Daryti išvadas apie okupacijų žalą Lietuvos kultūros ir mokslo raidai.	<p>5.12.1. Pavyzdžiais iliustruoti Antrojo pasaulinio karo ir okupacijų padarytą žalą Lietuvos kultūros paminklams.</p> <p>5.12.2. Paaiškinti, kaip Antrasis pasaulinis karas ir okupacijos sumažino kūrybos galimybes Lietuvoje.</p>
6. Visuomenė šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais	
6.1. Apibendrinti Šaltojo karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	<p>6.1.1. Paaiškinti, kodėl laikotarpis nuo 1945 m. iki X-o dešimtmečio pradžios vadinamas Šaltuoju karu.</p> <p>6.1.2. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Šaltojo karo tarptautinius įvykius.</p> <p>6.1.3. Šaltojo karo laikotarpio pavyzdžiais iliustruoti valstybių politikos įtaką kasdieniniam žmonių gyvenimui.</p>
6.2. Analizuoti Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius po Antrojo pasaulinio karo.	<p>6.2.1. Apibūdinti Europos kapitalistinio ir socialistinio ūkių raidos ypatumus po Antrojo pasaulinio karo.</p> <p>6.2.2. Paaiškinti Vakarų Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius.</p> <p>6.2.3. Paaiškinti, kaip prievartinė sovietizacija socialinėje ir ūkio srityse keitė Lietuvos visuomenę.</p> <p>6.2.4. Nurodyti pagrindinius sovietinės valdžios nusikaltimus prieš Lietuvos valstybę ir visuomenę.</p>
6.3. Įvertinti Lietuvos visuomenės pasipriešinimo komunistinei santvarkai	6.3.1. Aprašyti žymiausius antikomunistinio pasipriešinimo, neginkluoto pasipriešinimo ir

judėjimą Rytų ir Vidurio Europos tautų kontekste.	disidentinio judėjimo pavyzdžius Vidurio ir Rytų Europos šalyse. 6.3.2. Nurodyti partizaninio lietuvių tautos pasipriešinimo sovietams mastą, pasiektus rezultatus. 6.3.3. Paaiškinti būdinguosius disidentinio judėjimo Lietuvoje bruožus. 6.3.4. Apibūdinti lietuvių pasipriešinimą sovietiniam režimui už dabartinės Lietuvos teritorijos ribų, lageriuose ir tremčių vietose.
6.4. Palyginti sovietinės santvarkos stiprinimo būdus ir priemones.	6.4.1. Nurodyti ir apibūdinti pagrindinius sovietinės santvarkos kaitos etapus (stalinizmas, „atšilimas“, „sąstingis“) šaltojo karo epochoje. 6.4.2. Paaiškinti M. Gorbačiovo pastangas reformuoti sovietinę santvarką.
6.5. Nagrinėti Lietuvos visuomenės siekio gyventi nepriklausomoje valstybėje įgyvendinimą.	6.5.1. Nurodyti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio susikūrimo aplinkybes Lietuvoje. 6.5.2. Paaiškinti skirtingų požiūrių į Nepriklausomybės atkūrimą Lietuvos visuomenėje priežastis. 6.5.3. Apibūdinti priemones, kuriomis buvo siekiama Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.
6.6. <i>Analizuoti svarbiausius Lietuvos XX a. antros pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.</i>	6.6.1. <i>Nurodyti svarbiausius Lietuvos XX a. antros pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.</i> 6.6.2. <i>Paaiškinti mokslo ir technikos poveikį Lietuvos kultūros raidai XX a. antroje pusėje.</i>
6.7. <i>Daryti išvadas apie mokslo ir kūrybos sąlygas Lietuvoje XX a. antroje pusėje.</i>	6.7.1. <i>Pavyzdžiais iliustruoti oficialiosios kultūros ir mokslo pasiekimus Lietuvoje sovietiniais laikais.</i> 6.7.2. <i>Nurodyti sąlygas, kuriomis buvo kuriama neoficialioji kultūra Lietuvoje sovietiniais laikais.</i> 6.7.3. <i>Aprašyti pasaulio lietuvių bendruomenės pastangas puoselėti lietuvių kalbą ir kultūrą.</i>
7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje	
7.1. Daryti išvadas apie Europos politinio žemėlapio kaitą po 1990 metų.	7.1.1. Aprašyti naujų valstybių ir/ar naujais pagrindais atsikūrusių visuomenių Europoje po 1990 metų procesą. 7.1.2. Nustatyti pagrindines naujų valstybių politinės raidos tendencijas. 7.1.3. Nurodyti pagrindinius naujų valstybių tarpusavio santykių konfliktus ir jų sprendimo būdus.
7.2. Apibendrinti politines sąlygas, kurios veikė visuomenės raidą atsikūrusioje Lietuvos Respublikoje.	7.2.1. Aprašyti atsikūrusios Lietuvos Respublikos politinės raidos ypatumus. 7.2.2. Nurodyti pagrindinius atsikūrusios Lietuvos Respublikos užsienio politikos uždavinius ir jų sprendimo būdus.
7.3. Įvertinti globalizacijos įtaką visuomenės gyvenime.	7.3.1. Apibrėžti globalizacijos sąvoką. 7.3.2. Nustatyti, kurias šiuolaikinio pasaulio visuomenių gyvenimo sritis veikia globalizacijos procesas. 7.3.3. Pavyzdžiais iliustruoti teigiamus ir neigiamus globalizacijos sukeltus padarinius. 7.3.4. Aprašyti priemones ir būdus, kuriais Europos

	Sąjungos valstybės bando kurti daugiakultūrę visuomenę.
7.4. Įvertinti Lietuvos visuomenės kaitą lemiančius veiksniai.	7.4.1. Nustatyti, kurias šiuolaikinės Lietuvos visuomenės gyvenimo sritis veikia globalizacijos reiškiniai. 7.4.2. Paaiškinti pilietinės visuomenės kūrimą Lietuvos Respublikoje skatinančius ir stabdančius veiksniai. 7.4.3. Aprašyti visuomenės socialinės ir etninės kaitos Lietuvos Respublikoje priežastis.
7.5. Analizuoti demokratinio valdymo modelių kaitą.	7.5.1. Apibrėžti demokratijos kaip visuomenių tvarkymosi principo ir politinio režimo esmę. 7.5.2. Apibūdinti pagrindinius demokratinio valdymo modelius.
7.6. Daryti išvadas apie šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų įtaką visuomenių politiniam gyvenimui.	7.6.1. Apibūdinti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančias partines ir rinkimų sistemas. 7.6.2. Nustatyti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų pranašumus ir trūkumus.
7.7. Nagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos vaidmenį valstybės ir visuomenės gyvenime.	7.7.1. Paaiškinti pagrindines Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, reglamentuojančias valstybės, jos institucijų, visuomenės ir piliečių gyvenimą. 7.7.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų veikimą politiniame ir visuomeniniame gyvenime.
7.8. Susieti pokyčius visuomenės gyvenime Lietuvoje su dalyvavimu kuriant vieningą Europą.	7.8.1. Aprašyti Lietuvos Respublikos integravimąsi į Europos ūkines ir politines struktūras. 7.8.2. Pavyzdžiais iliustruoti pokyčius, kuriuos Lietuvos visuomenė patyrė ir patiria įstojus į ES ir NATO.
7.9. Nagrinėti pokyčius Lietuvos kultūros ir švietimo sistemose po Nepriklausomybės atstatymo.	7.9.1. Apibūdinti pokyčius bendrojo lavinimo ir aukštojo mokslo sistemose, įvykusius po Nepriklausomybės atstatymo 1990 metais. 7.9.2. Paaiškinti po Nepriklausomybės atstatymo 1990 metais susidariusias naujas sąlygas mokslininkams ir meno kūrėjams.
7.10. Apibendrinti Lietuvos Respublikos meno ir mokslo pasiekimus po Nepriklausomybės atstatymo.	7.10.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius Lietuvos Respublikos meno ir mokslo pasiekimus po Nepriklausomybės atstatymo.
II. Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje naudą aiškinantis praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	
Esminis gebėjimas: Orientuotis istoriniame laike ir erdvėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

8.1. Atskirti svarbiausius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius ir pagrįsti jų ribas.	8.1.1. Nurodyti pagrindinius nagrinėtus Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius, pvz. viduriniai amžiai, naujieji amžiai, naujausieji laikai, Renesansas, Apšvieta. 8.1.2. Paaiškinti, kodėl vienas ar kitas istorijos įvykis, reiškinys yra laikomas istorijos laikotarpio skiriamąja riba (pvz.: Vakarų Romos imperijos subyrėjimas – viduramžių pradžia, o Amerikos atradimas, Martyno Liuterio tezių paskelbimas, ir pan. – viduramžių pabaiga). 8.1.3. Atpažinti ir aprašyti vienus ar kitus svarbius praeities įvykius ar reiškinius kaip konkrečios epochos atspindžius (pvz. fabrikinės gamybos atsiradimą kaip pramoninės revoliucijos, Holokaustą kaip Antrojo pasaulinio karo ir pan.).
8.2. Susieti svarbiausius įvykius ir reiškinius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijoje.	8.2.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius pasaulio ir Lietuvos istorinės raidos tarpusavio ryšius. 8.2.2. Atpažinti vienalaikius Lietuvos ir pasaulio (Europos) istorinės raidos įvykius, reiškinius. 8.2.3. Nustatyti vienos ar kitos epochos visuomenės palikimą vėlesnėje visuomenėje ir įvertinti jų poveikį tos visuomenės raidai.
8.3. Įvertinti istorijos žemėlapi kaip žinių apie praeitį šaltinį.	8.3.1. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos žemėlapis. 8.3.2. Apibrėžti visuomenės raidos pažinimui istorijos žemėlapio teikiamą naudą.
8.4. Nagrinėti, vertinti ir apibendrinti istorijos žemėlapio teikiamą informaciją.	8.4.1. Atpažinti nagrinėjamus objektus istorijos žemėlapyje. 8.4.2. Skirtinguose istorijos žemėlapuose nustatyti to paties vaizduojamo objekto pokyčius laike. 8.4.3. Pagal istorijos žemėlapi paaiškinti įvykių priežastis ir pasekmes, aplinkos sąlygų poveikį visuomenės raidai.
III. Istorijos tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata:	
Vertinti istorijos šaltinių teikiamą naudą istorijos pažinimui.	
Esminis gebėjimas:	
Argumentuotai ir kritiškai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Įvertinti istorinio šaltinio tinkamumą atsakant į klausimus apie praeitį.	9.1.1. Paaiškinti, kaip reikia atrinkti istorinius ir kitus informacijos šaltinius norint gauti informacijos apie praeitį. 9.1.2. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos ar kitas informacijos šaltinis. 9.1.3. Apibrėžti istorinio šaltinio teikiamą naudą visuomenės raidos rekonstrukcijai.

9.2. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją, gautą iš įvairių informacijos šaltinių (pirminių istorijos šaltinių, istorikų tekstų, medijų).	9.2.1. Paaiškinti, kaip istorijos šaltinio ir teksto teikiama informacija priklauso nuo autoriaus pažiūrų, įsitikinimų. 9.2.2. Nurodyti faktorius, lemiančius skirtingas to paties praeities įvykio, reiškinio bei proceso interpretacijas. 9.2.3. Atpažinti skirtingus to paties įvykio, reiškinio bei proceso aprašymus informacijos šaltinyje. 9.2.4. Atpažinti šališkumą istorijos šaltiniuose ir tekstuose.
IV. Istorijos supratimo raiška	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Siekti įvairiais būdais ir naudojantis įvairiomis priemonėmis perteikti savo supratimą apie praeitį.</p> <p>Esminis gebėjimas: Pateikti savo istorinio žinojimo rezultatus įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
10.1. Įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine – apibendrinti informaciją apie visuomenės raidą praeityje.	10.1.1. Aprašyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus. 10.1.2. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių reiškinius ir procesus.
10.2. Sukurti korektišką praeities raidos pasakojimą ar kitokios formos pristatymą.	10.2.1. Apibrėžti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas. 10.2.2. Paaiškinti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius.

5.4.2.2. Turinio apimtis

5.4.2.2.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.). Europos visuomenių antikinės ištakos: politinių (valstybių valdymo formų, režimų) ir teisinių (romėnų teisės) idėjų naudojimas vėlesniais laikais. Europos krikščioniškasis pagrindas. Pagrindiniai viduramžių feodalizmo elementai ir bruožai. Vakarų Europos luominės visuomenės modelis. Religijos vaidmuo visuomenės gyvenime: Bažnyčios statusas, vienuolynų vaidmuo visuomenės religiniame, ekonominiame gyvenime. Lietuvos visuomenė valstybės susidarymo laikotarpiu. Feodalinių santykių klostymasis. Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos ir krikšto poveikis visuomenės raidai. Bajorų luomas. Didžiojo kunigaikščio valdžia ir didikų luominis atstovavimas. Miestiečiai ir miestų savivaldos teisės. Katalikų Bažnyčios statuso įtvirtinimas. Tautinė Lietuvos luominės visuomenės įvairovė – lietuviai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai.

Europos civilizacijos antikinės ištakos: kultūros idėjų reikšmė vėlesniems laikams. Europos viduramžių kultūros (menas, literatūra, švietimas) bruožai. Kaimyninių Bizantijos ir islamo civilizacijų poveikis. Lietuvos kultūros bruožai Europos viduramžių kultūros kontekste.

5.4.2.2.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid. Naujieji amžiai Europoje (didžiųjų geografinių atradimų sukelti pokyčiai, mokslo ir technikos raida). Reformacijos ir kontrreformacijos įtaka visuomenės kaitai. LDK luomai. Bajorija ir jos prievolės. Dvasininkija. Lietuvos miestai ir miestiečiai. Valakų reforma ir jos padariniai. Teisė ir visuomenė XVI amžiuje (Lietuvos Statutai). Tautybės ir religijos LDK. Abiejų Tautų Respublikos visuomenės savitumai po Liublino unijos. *Renesanso ir reformacijos poveikis Europoje ir LDK žmogaus pasaulėžiūros kaitai. LDK visuomenės edukacija. Baroko laikų kultūra LDK. LDK politinės tautos savimonė.*

5.4.2.2.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai. Apšvietos filosofijos ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos poveikis Europos

visuomenei. XVII a. antros pusės – XVIII a. pradžios visuomenės gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje. Karų socialinės ir politinės pasekmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė Apšvietos epochoje. Mėginimai reformuoti Abiejų Tautų Respubliką XVIII a. antroje pusėje. Valstybės padalijimų padariniai to meto visuomenei. *Klasicizmo kultūros bruožai Europoje ir LDK.*

5.4.2.2.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje. Pramonės perversmo sukelti pokyčiai pasaulyje ir jų raiška Lietuvoje. Lietuvos visuomenės tautinės ir socialinės struktūros kaita XIX a. Rusijos valdžios politika Lietuvoje ir visuomenės atsakai: XIX a. sukilimai Lenkijoje ir Lietuvoje, tautinis sąjūdis. Tautiniai sąjūdžiai Europoje ir lietuvių moderniosios tautos formavimasis XIX a. idėjinių politinių srovių kontekste. Didžiųjų valstybių imperinė užsienio politika ir visuomenės kaita Europoje Pirmojo pasaulinio karo metais. Autonomijos siekiai ir Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas. *XIX amžiaus kultūros svarbiausieji bruožai. Masinės kultūros formavimosi ištakos. Lietuvos XIX a. kultūros raida Europos kontekste.*

5.4.2.2.5. Visuomenė demokratijų ir diktatūrų varžybų, antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945 m.). Pirmojo pasaulinio karo poveikis Europos ir Lietuvos raidai. Demokratijos tendencijų klostymasis Europos valstybėse po Pirmojo pasaulinio karo. Steigiamojo Seimo reformų Lietuvoje įtaka visuomenės raidai. Diktatūrų augimas Europoje. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenės totalitarizmo sąlygomis. Piliečių ir valdžios santykiai Lietuvoje demokratinio ir autoritarinio laikotarpiu. Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje. Antrojo pasaulinio karo priešastys ir Molotovo - Ribentropo pakto įgyvendinimas. Lietuvos nepriklausomybės praradimas. Lietuvos gyvenimo sovietizavimas 1940-1941 metais. Nacių administracinė, ekonominė, kolonizacinė politika Lietuvoje. Pasipriešinimas ir bendradarbiavimas su okupantais. Holokaustas Lietuvoje. Antrojo pasaulinio karo padariniai. *Lietuvos pirmosios XX amžiaus pusės kultūros raida Europos kontekste: laimėjimai ir nepanaudotos galimybės.*

5.4.2.2.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais. Pagrindiniai Šaltojo karo bruožai. Rytų ir Vakarų konflikto poveikis visuomenės raidai pasaulyje ir Lietuvoje. Lietuva Vidurio ir Rytų Europos tautų kovoje su komunistiniu režimu. Partizaninis ir disidentinis pasipriešinimas sovietų valdžiai. Lietuvos ūkio ir visuomenės sovietizacija. Bendradarbiavimas su režimu ir prisitaikymas prie jo. Sovietų Sąjungos irimas ir komunizmo sistemos Europoje žlugimas. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis ir nepriklausomybės atkūrimas. *Mokslo ir technikos revoliucijos poveikis visuomenės ir kultūros kaitai. Lietuvos kultūra: kūrybos sąlygos ir reikšmingieji pasiekimai.*

5.4.2.2.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje. Naujos valstybių ir visuomenių egzistavimo sąlygos ir nauji iššūkiai po Šaltojo karo: santvarkų, ūkio modelių, tarpvalstybinių santykių kaita. Lietuvos politinės raidos bruožai atkūrus nepriklausomybę. Lietuvos visuomenės kaita Nepriklausomybės metais: sovietizacijos padarinių likvidavimas, piliečių tautos formavimasis, visuomenės socialinės, tautinės struktūros kaita, emigracija ir imigracija. Lietuvos integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Pagrindiniai demokratinio valdymo modeliai. Politinės partijos. Rinkimų sistemos, jų pranašumai ir trūkumai. Lietuvos Respublikos Konstitucija apie valstybės funkcionavimą, institucijas (seimas, vyriausybė, prezidentas) ir visuomenę. Konstitucijos nuostatų įgyvendinimas. *Lietuvos Respublikos kultūra ir švietimas – kaitos priešastys, sąlygos ir pokyčiai.*

5.4.2.3. Vertinimas

Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Jie padeda mokytojui stebėti, apibendrinti, fiksuoti individualius mokinių pasiekimus, ir pagal tai – diferencijuoti užduotis. Patenkinamojo, pagrindinio ir aukštesniojo lygių požymiai – ne kiekybiniai, o kokybiniai. Jais siekiama ne tik vertinti mokinių pasiekimus lygiais, vertinti balais. Taip pat siekiama, kad šie kriterijai padėtų mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant geresnių mokymo (-si) rezultatų.

5.4.2.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Remdamiesi žiniomis, apibūdina tik pačius pagrindinius nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis, apibūdina nagrinėtus Lietuvos ir Europos praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis tiksliai ir nuosekliai apibūdina nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.
2. Taikymas	Palygina istorijos laikotarpius tik pagal kelis akivaizdžius kriterijus. Žemėlapyje lokalizuoja tik pagrindinius įvykius ir reiškinius, nenuosekliai aiškina jų vystymąsi. Nekritiškai vertina istorijos šaltinius ir jų teikiamą informaciją.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, lygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius, reiškinius, aiškina jų vystymąsi. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, apibendrina ir daro išvadas.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, palygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius ir reiškinius, aiškina jų vystymąsi, nurodo vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnius. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas.
3. Problemų sprendimas	Išskiria keletą visuomenės kaitos bruožų ir pateikia jų vertinimus. Paaikškina pačias svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nepilnai nustato įvykių ir reiškinių priežastis ir pasekmes to meto visuomenei.	Pagal pasirinktus kriterijus aiškina istorinės visuomenės kaitos bruožus, jų sąsajas su konkrečiais istorijos laikotarpiais. Paaikškina svarbiausias problemas tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nustato tik pagrindines įvykių ir reiškinių priežastis bei pasekmes to meto visuomenei.	Pagal savo suformuluotus kriterijus išskiria ir vertina istorines visuomenės kaitos priežastis. Pateikia nagrinėjamų istorijos laikotarpių savitumo pavyzdžių. Paaikškina svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais, pagrindžia jų pamokų aktualumą dabarčiai. Nustato įvykių ir reiškinių priežastis, įvertina jų poveikį to meto visuomenei ir tolesnei istorinei kaitai.
4. Komunikavimas	Ne visada suprantamai išreiškia savo istorijos supratimą, vartoja tik svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Pakankamai aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tiksliai vartoja svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Tiksliai ir aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tinkamai vartoja visas istorijos sąvokas, kurių mokėsi.
5. Mokėjimas mokytis	Mokytojo padedami, kelia mokymosi uždavinius, pasirenka	Savarankiškai pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į	Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus

	mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Vertina savo mokymąsi.	mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi.	atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi. Nurodytu būdu stebi savo mokymosi procesą.
--	---	--	---

III. GEOGRAFIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

6. Geografija – socialinio ugdymo dalis

6.1. Dalyko paskirtis

Viduriame ugdyme geografija yra mokomasis dalykas jungiantis gamtos ir socialinius mokslus. Jis nagrinėja gamtos ir visuomenės erdvines struktūras bei santykius ir, greta istorijos, teisės, filosofijos, religijotyros, ekonomikos ir verslumo, padeda siekti šios srities ugdymo tikslų ir uždavinių. Geografijos viduriniojo ugdymo bendrosios programos skirtos pedagogams, kurie jau moko arba rengiasi mokyti geografijos 11–12 klasėse (III–IV gimnazinėse klasėse), mokymo priemonių rengėjams, brandos egzaminų užduočių rengėjams, aukštųjų mokyklų geografijos dėstytojams.

6.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

6.2.1. Tikslas – gilinti orientavimosi geografinėje erdvėje, gamtinių ir visuomeninių procesų analizės bei tyrimo gebėjimus, interpretacinį mąstymą ir pasaulio geografinę sampratą.

6.2.2. Uždaviniai

6.2.2.1. Mokiniai, pasirinkę bendrąjį kursą, siekia:

- suprasti ir analizuoti gamtos reiškinius bei dėsningumus, visuomenės gyvenimo socialinius, kultūrinius, ekonominius, politinius reiškinius ir pokyčius;
- suprasti ir nagrinėti lokalinių, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis,
- raidą bei sprendimo būdus;
- plėtoti kompleksines geografijos žinias remiantis Lietuvos ir pasaulio regionų pavyzdžiais;
- gebėti diskutuoti geografinėmis temomis, teisingai vartoti geografijos sąvokas, plėtoti geografinę kompetenciją;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus.

6.2.2.2. Mokiniai, pasirinkę išplėstinį kursą, siekia:

- analizuoti ir vertinti gamtos dėsningumus bei reiškinius, nurodyti jų pasiskirstymą bei įtaką geografinės erdvės formavimuisi;
- analizuoti ir kritiškai vertinti Lietuvos ir pasaulio socialinio, kultūrinio, ekonominio ir politinio gyvenimo įvykius bei pokyčius;
- įvardinti lokalinių, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis, raidą bei siūlyti tinkamus sprendimo būdus, motyvuotai reikšti savo nuomonę aiškinant jas;
- lyginti pasaulio valstybes ir regionus gamtiniu, visuomeniniu ir geopolitiniu aspektu;
- gebėti diskutuoti geografinėmis temomis, teisingai vartoti geografijos sąvokas, plėtoti geografinę kompetenciją;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus bei formuoti geografinių objektų vaizdinius;
- pasirengti studijoms aukštojoje mokykloje ir mokymuisi visą gyvenimą.

6.2.3. Struktūra

6.2.3.1. Geografijos programą sudaro du kursai: bendrasis ir išplėstinis. Kursų programos skiriasi mokinių žinių ir suvokimo bei gebėjimų gilumu, kurie aprašyti mokinių pasiekimų lentelėje.

6.2.3.2. Bendrojo kurso paskirtis – sudaryti galimybę mokiniams pasirengti gyvenimui visuomenėje, įgyti bendrąjį sociokultūrinį išprusimą, gilintis į geografijos dalyko turinį ir praktinių gebėjimų plėtojimą. Bendrasis kursas apima plačiai vartojamas geografijos sąvokas, svarbiausias idėjas (įskaitant ir jų kontekstą), pagrindinius dėsningumus, reiškinius ir procesus. Šiame kurse

visos temos nagrinėjamos bendrais bruožais ir tuo siekiama, kad per geografijos pamokose išmokus dalykus, vėliau mokiniai gebėtų taikyti paprastose praktinėse (kasdieninėse) situacijose.

6.2.3.3. Išplėstinis kursas savo pasiekimais, turiniu ir vertinimu yra platesnis už bendrąjį kursą. Jis apima žinių, gebėjimų ir nuostatų visumą, orientuotą į gilesnes tam tikros srities studijas. Šis kursas skirtas mokiniams savarankiško mokymosi gebėjimams ugdyti, mokymuisi operuoti dalyko žiniomis ir metodais, sprendžiant praktinio ir teorinio pobūdžio užduotis.

6.2.3.4. Šiuolaikinės mokymosi teorijos orientuoja į ugdymo turinio pasirinkimo galimybių didinimą, kuris leidžia geresnį ugdymo turinio pritaikymą individualiems mokymosi poreikiams ir stiprybėms, o mokymasis, susietas su asmeninėmis stiprybėmis ir gyvenimo praktika tampa patrauklesnis. Mokiniai, savarankiškai siekdami išsikeltų geografijos mokymosi tikslų, dar galėtų papildomai rinktis turizmo ir verslo, geopolitikos, globalizacijos modulius. Jų turinį galėtų numatyti ir pats mokytojas, atsižvelgdamas į mokinių poreikius, pomėgius, esančias mokymo priemones.

6.2.3.5. Šiuolaikinė geografija yra sudėtinga glaudžiai tarpusavyje susijusių mokslų sistema, kurią sudaro gamtinės (fizinės) ir visuomeninės (socialinės) geografijos šakos. Kiekvienoje šių šakų skiriamos smulkesnės dalyko kryptys, kurios yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Gamtinius ir visuomeninius kompleksus vienija veiklos sritys ir geografinės erdvės lygiai.

6.2.3.6. Geografijos dalyko struktūra atspindi esminių pasaulio geografinio pažinimo ir siekiamų idėjų bei vertybių kaitą – nuo geografinių pradmenų pateikimo, pasaulio regionų vaizdo suvokimo einama prie Lietuvos ir pasaulio gamtinės ir socialinės, kultūrinės, politinės, ekonomikos sanklodos supratimo. Struktūruojant geografijos ugdymo turinį, išskiriamos specifinės ugdomosios veiklos sritys:

- orientavimasis aplinkoje ir žemėlapyje – aprašomi mokinių gebėjimai orientuotis įvairioje geografinėje erdvėje (lokalinė, regioninė ir globalinė) ir kartografiniuose kūriniuose, suvokti juose esančius objektus;
- gamtos ir visuomenės analizė – aprašomi mokinių gebėjimai pažinti, analizuoti ir vertinti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionų geografinės sąlygas, specifinius erdvinės struktūros bruožus, gamtinės ir visuomeninės aplinkos reiškinius ir dėsningumus;
- geografiniai tyrimai – aprašomi mokinių gebėjimai atlikti geografinius aplinkos stebėjimus ir tyrimus, formuluoti hipotezes, rinkti duomenis, taikyti geografinės erdvės pažinimo būdus (metodus), bei teoriškai ar praktiškai modeliuoti situacijas.

6.2.3.7. Baigę geografijos vidurinio ugdymo programą, mokiniai gebės:

- paaiškinti svarbiausius Lietuvoje, Europoje ir pasaulyje vykstančius gamtinius ir socialinius reiškinius bei procesus, rasti tarpusavio ryšius, nurodyti jų įtaką visuomenės gyvenimui;
- taikyti įgytas žinias tyrinėjant geografinę aplinką, sprendžiant artimos gyvenamosios vietovės, regiono ar pasaulio politines, ekonomines, socialines, aplinkosaugines problemas, remiantis gautais duomenimis daryti išvadas, siūlyti pagrįstus sprendimus;
- atsakingai veikti siekiant išsaugoti gamtos ir kultūros paveldą, prisidėti prie darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo savo gyvenamojoje vietovėje, Lietuvoje ir pasaulyje.

6.2.3.8. Numatytų ugdomųjų veiklų įgyvendinimui bendrajame ir išplėstiniame kurse aprašytos geografijos teminės sritys ir jas sudarančios temos:

6.2.3.8.1. geografinis pažinimas (geografijos samprata, raida ir geoinformacija);

6.2.3.8.2. gamtinė geografija (Žemės vidinė sandara ir paviršius; atmosfera, klimatas, orai; Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys; geografinė sfera ir jos dėsningumai);

6.2.3.8.3. visuomeninė geografija (gyventojai ir gyvenvietės; kultūros ir religijos; politinė geografija; pasaulio ūkis; globalizacija);

6.2.3.8.4. regioninė geografija (regionai ir subregionai; globalinės problemos).

6.2.3.9. Apibrėžiant geografijos dalyko kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, taikymo gebėjimai, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių gebėjimų aprašymas, pritaikytas geografijos mokomajam dalykui:

6.2.3.9.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- įvardydami ir paaiškindami sąvokas, esminius gamtos ir visuomenės reiškinių ar procesų bruožus;

- apibūdindami įvykių, reiškinių, procesų bruožus ir objektų geografinę padėtį, nurodydami įvykio, reiškinio vietą, laiką, kryptį;

- rasdami reikiamą informaciją žemėlapiuose, grafikuose, schemose, diagramose, lentelėse, mokslinio pobūdžio tekstuose.

6.2.3.9.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo:

- rasdami ir apibendrinami informaciją, įvairiausiuose geografinės informacijos šaltiniuose, apie gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus, nurodydami priežastis bei pasekmes;

- pasirinkdami galimus nagrinėjamų problemų sprendimo būdus, nurodydami jų stipriąsias ir silpnąsias puses;

- atlikdami skaičiavimus (procentai, vidurkis, santykis) ir palygindami gautus rezultatus.

6.2.3.9.3. Problemų sprendimą mokiniai parodo:

- analizuodami ir kritiškai vertindami skirtinguose informacijos šaltiniuose (diagramos, kreivės, schemas, statistiniai duomenys) rastą informaciją apie įvairius gamtos ir visuomenės įvykius, reiškinius ir procesus;

- formuluodami hipotezes apie gamtos ir visuomenės procesus, reiškinius, planuodami tiriamuosius darbus (tikslą įvardijimą, proceso stebėjimą) ir teoriškai ar praktiškai tikrindami jas;

- gaudami ir apdorodami tyrimų rezultatus, darydami duomenimis pagrįstas išvadas.

6.2.3.9.4. Komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami geografinės sąvokas;

- žodžiu ar raštu sklandžiai dėstydami mintis apie gamtos ir visuomenės reiškinių supratimą, argumentuotai argumentuodami;

- pritaikydami kitų mokomųjų dalykų žinias reiškiniams ir situacijoms aiškinti.

6.2.3.9.5. Mokėjimą mokytis gebėjimus mokiniai parodo:

- keldami geografinės mokymosi tikslus ir planuodami mokymosi veiklą;

- taikydami įvairias, sau tinkamas mokymosi strategijas;

- savarankiškai apmąstydami mokymosi procesą.

6.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

6.3.1. Integravimo galimybės

6.3.1.1. Geografija yra vienas iš integraliausių mokomųjų dalykų, kurio objektas glaudžiai susijęs su kitų mokslų pažinimo objektais. Svarbu, kad ugdymo procese mokiniai vartotų sąvokas ir gebėtų atlikti numatytas operacijas (pvz., skaičiavimai, analizavimas ir t.t.). Išmokę pereiti nuo vieno problemos sprendimo ar geografinės sąvokos pateikimo būdo prie kito, mokiniai įgis lankstų ir reikšmingą problemų sprendimo įrankį, geriau supras geografinės esmę, ryšį tarp formalių veiksmų, geografinės idėjų ir realaus pasaulio. Tikslinga mokiniams parodyti, kaip kituose dalykuose ar realiame pasaulyje iškilusios probleminės situacijos atspindi geografinės moksle, pvz., radioaktyvusis skilimas, geografinės koordinatės, geografinės zonos, populiacijų augimas ir t.t. Ugdyti gebėjimą taisyklingai vartoti sąvokas dalykines (pvz., litosfera, urbanizacija) ir integruotas (pvz., ekosistema, ekonomines sistemas).

6.3.1.2. Geografinės dalyko ugdymo turinys glaudžiai siejasi su šiais mokomaisiais dalykais:

- integruojant su *kalbų* ugdymo turinio sritimi, geografinės dalyko turinyje kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingą geografinės terminų ir sąvokų vartojimą, aktyvų klausymąsi, mokymą diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę;

- geografinės pamokose plėtojami mokinių gebėjimai įgyti *matematikos* pamokose: skaičiavimo, skaičių apvalinimo, siūlomų sprendimų logiško pagrindimo, funkcijų grafikų brėžimo bei interpretavimo, statistinių duomenų analizavimo ir kt.;

- aiškinantis pasaulio geografinio pažinimo ir jo atskirų istorinių etapų raidą, pasaulio politiką ir geopolitiką, globalizaciją, pamokų turinys siejasi su *istorijos* dalyku;

- aiškinantis gamtoje vykstančius reiškinius, procesus ir atliekant tyrimus, geografijos turinys glaudžiai siejasi su *fizika, chemija ir biologija*;
- geografijos informacijos duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui taikomos žinios ir gebėjimai įgyti *informacinių technologijų* pamokose;
- nagrinėjant ekonomines sistemas, gamtos ir žmogaus sukurtus išteklius, ekonominius reiškinius, rodiklius, ekonomikos svyravimus, mokymosi turinys glaudžiai siejasi su *ekonomikos ir verslumo* dalyku;
- ugdant tolerantišką požiūrį į žmonių fizines, etnines, religines, socialines ir kultūrinės skirtybes, turinys glaudžiai siejasi su *dorinio* ugdymo dalykais;
- aktyviai dalyvaujant praktinėje veikloje, projektuose, ugdymo turinys integruojamas su *technologijomis* – projektinių idėjų paieška, informacijos, skirtos projektinėms užduotims atlikti rinkimu, projektinių užduočių rezultatų pristatymu;
- integruojantis su *meninio* ugdymo sritimi, kreipiamas dėmesys į vaizdo, garso, šokio, teatro elementų panaudojimą savo idėjų ir rezultatų pristatymui;
- planuojant ir įgyvendinant savo idėjas, ugdomos *mokėjimo mokyti, komunikavimo gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninio raštingumo, kultūrinė* ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per geografijos ir kitų dalykų pamokas.

6.3.2. Ugdymo gairės

6.3.2.1. Planuojant ugdymo procesą bedrajam ir išplėstiniam geografijos kursui, pirmiausia turi būti numatoma, ko mokiniai turėtų pasiekti, kaip mokiniai mokysis, kaip parodys, ko išmoko, kaip bus vertinami, kaip bus apmąstomas mokymosi procesas bei rezultatai, kaip gaunama informacija apie mokinių nuostatas.

6.3.2.2. Planuojant ugdymo procesą, mokytojas turi numatyti diferencijavimo ir individualizavimo galimybes, užduočių pritaikymą skirtingiems mokinių poreikiams ir pasirengimo lygiui.

6.3.2.3. Planuojant labai svarbu atsižvelgti į konkrečios klasės mokinių pasiekimų lygį, mokymosi poreikius, mokymosi stilius ir polinkius, mokymo ir mokymosi sąlygas. Planuoti tematiką taip, kad ugdymo procese būtų ją galima keisti, atsižvelgiant į aktualius Lietuvos ir pasaulio gamtinius, socialinius, ekonominius, politinius įvykius.

6.3.2.4. Planuojant taip pat atsižvelgiama į mokyklos išsikeltus ugdymo tikslus ir prioritetus, į individualius paties mokytojo išsikeltus profesinio tobulėjimo tikslus.

6.3.2.5. Kad mokiniai galėtų sėkmingai mokytis, mokytojas turi aiškiai suformuluoti mokymosi tikslus ir į rezultatą orientuotus uždavinius aptarti su mokiniais, paaiškinti praktines įgytų gebėjimų taikymo galimybes. Planavimą labiau reiktų suprasti kaip procesą, reikalaujantį nuolatinio mokinių stebėjimo, informacijos kaupimo ir analizės, kuria remiantis būtų galima priimti tinkamus sprendimus.

6.3.2.6. Tiek bendrojo, tiek ir išlėstino geografijos kurso ugdymo turinys įgyvendinamas kaip vientisas teorijos ir praktikos procesas. Šiame konkrečiame mokiniai turi analizuoti kartografinius kūrinius, taip pat ir įvairaus pobūdžio geografinę informaciją, pateiktą grafikuose, lentelėse, diagramose, schemose, mokslo ar mokslo populiarinimo tekstuose. Taip pat jie turi gebėti naudotis internetu (pvz., Google maps, erdvinės informacijos infrastruktūros) ir surasti bei atrikti tam tikrą reikiamą geografinę informaciją, pateikiamą žiniasklaidoje, apibendrinti ją ir kritiškai vertinti.

6.3.2.7. Vadovaujantis interpretacine nuostata, siūlomi aktyvūs ugdymo būdai, padedantys mokiniams savarankiškai aiškintis pasaulyje vykstančius procesus, vertinti, suprasti ir spręsti gyvenimo problemas, atsakingai veikti, atskleisti įgytas bendrąsias ir dalykines kompetencijas.

6.3.2.8. Tiek bendruoju, tiek ir išplėstiniu kursu besimokantys mokiniai turi gebėti atlikti geografinius tyrimus ir projektus. Tyrimas geografijos pamokose yra vienas iš svarbiausių metodų, kurio metu mokiniai turėtų būti mokomi savarankiškai formuluoti hipotezę, atlikti tyrimą iš pasirinktos geografijos srities ir pristatyti rezultatus.

6.3.3. Mokymosi aplinka

6.3.3.1. Siekiant kompetencijų ugdymo, svarbu kurti higienišką ir saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu.

Mokymosi aplinka turėtų būti pritaikyta įvairiems mokinių poreikiams.

6.3.3.2. Geografijos ugdymas yra tiesiogiai susijęs su realiai gyvenime vykstančiais gamtiniais ir visuomeniniais procesais, todėl mokiniams ir mokytojams svarbios mokymo ir mokymosi priemonės, pavyzdžiui, ugdymo priemonės, skaitmeninės mokomosios priemonės, darbo priemonės, geografinės informacinės programos, kompiuteris su interneto prieiga, kur galima rasti dalyko mokymui ir mokymuisi reikalingos aktualios ir naujos informacijos.

6.3.3.3. Palanki mokymuisi emocinė aplinka – tai pagarbūs mokymosi dalyvių tarpusavio santykiai, ramus ir mokymąsi skatinantis mikroklimatas, geranoriškas bendradarbiavimas ir bendravimas, tolerancija ir pakantumas. Geografijos ugdymui teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos, skatinimas dalyvauti įvairiuose mokyklos, rajono ar šalies organizuojamuose renginiuose, konferencijose, viktorinose, konkursuose, projektuose, ekspedicijose.

6.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

6.4.1. Bendrasis kursas

6.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

1. Orientavimasis erdvėje ir žemėlapyje	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos: Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografiniais kūrinių, kaip patikimais geografijos informacijos šaltiniais.</p> <p>Esminis gebėjimas: Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), sieti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį.</p> <p>Naudojantis žemėlapiu matematinio pagrindu, išmatuoti atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus, geografines koordinates ir apibūdinti objektų geografinę padėtį.</p>	<p>1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus), tam reikalingas priemonės (kompasas, geografinės padėties nustatymo sistemos imtuvas (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes.</p> <p>1.1.2. Nurodyti žemėlapių klasifikavimo požymius (mastelis, tema, paskirtis).</p> <p>1.1.3. Įvardyti žemėlapiu elementus (matematiniai, kartografijos vaizdo, pagalbiniai ir papildomieji).</p> <p>1.1.4. Įvardyti pagrindines sutartinių ženklų grupes (nemasteliniai, masteliniai (plotiniai) ir linijiniai), nurodyti jų paskirtį.</p>
<p>1.2. Remiantis laiko juostų žemėlapiu, nustatyti įvairių vietovių vietinį laiką, apskaičiuoti skirtingų vietovių laiko skirtumus.</p>	<p>1.2.1. Apibūdinti vietos, juostinį, pasaulinį, vasaros laiką, nurodyti jų poreikį ir paskirtį.</p>
<p>1.3. Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir globalioje).</p>	<p>1.3.1. Paaiškinti geografinio pažinimo erdves: aplinką, teritoriją, regioną, pasaulį.</p>
<p>1.4. Naudojantis geografinės informacijos sistemos (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti reikiamą geografinę informaciją.</p>	<p>1.4.1. Įvardyti geografinės informacijos sistemos (GIS) sudėtinės dalis, apibūdinti jos funkcijas, nurodyti paskirtį.</p> <p>1.4.2. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.</p>
2. Gamtinių ir visuomeninių procesų analizė	
Mokinių pasiekimai	

<p>Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemones. Ugdyti atsakingą požiūrį ieškant ir tvarkant geografinę informaciją. Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai. Atsakingas požiūris į nacionalines, regionines ir globalines problemas, asmeniškai prisidedant prie jų sprendimo.</p> <p>Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines, aplinkosaugines problemas.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuojant informacijos šaltinius, nurodyti, kokią įtaką geografinėi aplinkai turi Žemės ašinis ir orbitinis judėjimas.	2.1.1. Nusakyti Žemės vietą Saulės sistemoje, nurodyti Žemės padėties išskirtinius bruožus. 2.1.2. Įvardyti svarbiausias Žemės formos ir dydžio charakteristikas. 2.1.3. Nurodyti pagrindines Žemės ašinio ir orbitinio judėjimo geografines pasekmes (dienos ir nakties, metų laikų kaita).
2.2. Analizuojant geografinę informaciją apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis.	2.2.1. Paaiškinti Žemės kilmės hipotezes. 2.2.2. Apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis ir Žemės plutos sluoksnius. 2.2.3. Paaiškinti nuosėdinių, magminių ir metamorfinių uolienų susidarymą, pateikti jų pavyzdžių.
2.3. Naudojantis tektonikos žemėlapiu (kartoschema) paaiškinti litosferos plokščių judėjimo kryptis ir nurodyti jų pasekmes.	2.3.1. Paaiškinti litosferos plokščių teoriją, nurodyti procesus, vykstančius litosferos plokščių ribose, ir šių procesų padarinius.
2.4. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti vidinių ir išorinių geologinių procesų poveikį paviršiui ir aplinkai, nurodyti jų pasireiškimo rajonus.	2.4.1. Nurodyti Žemės seismines juostas, išskirti juose aktyvių ugnikalnių sritis. 2.4.2. Įvardyti priemones, kurios sumažintų žalą žemės drebinimų ir ugnikalnių išsiveržimo metu. 2.4.3. Apibūdinti dūlėjimo procesus, nurodyti jo pasekmes. 2.4.4. Nurodyti išorinių jėgų (tekančio vandens, karstinių reiškinių, vėjo ir ledynų) poveikį Žemės paviršiui, jų suformuotas reljefo formas ir įvardyti pasireiškimo rajonus. 2.4.5. Apibūdinti paskutinį kvartero apledėjimą, nurodyti jo paplitimo teritoriją Lietuvoje ir Europoje, paaiškinti įtaką dabartiniam reljefui.
2.5. Naudojantis gamtiniais žemėlapiais nurodyti sausumos ir Pasaulio vandenyno pasiskirstymo ypatumus Žemėje.	2.5.1. Apibūdinti sausumos reljefo formas (kalnai ir lygumos), nurodyti jų pavyzdžių. 2.5.2. Įvardyti svarbiausias vandenynų dugno reljefo formas (povandeninis žemyno pakraštys, vandenyno guolis, vandenynų vidurio kalnagūbriai) ir jas apibūdinti.
2.6. Remiantis orų temperatūrų duomenimis apskaičiuoti vidutinę paros, mėnesio arba metinę temperatūrą, temperatūros amplitudę. Nustatyti ryšį tarp geografinės platumos, Saulės spinduliuotės kiekio ir oro	2.6.1. Paaiškinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui. 2.6.2. Nurodyti apatinio atmosferos sluoksnio oro sudėtį, įvardyti pagrindinius atmosferos sluoksnius. Paaiškinti stratosferinio ozono reikšmę. 2.6.3. Nurodyti Žemės ašies pasvirimo įtaką Saulės spinduliuotės pasiskirstymui Žemės rutulyje ir šilumos juostų

temperatūros.	<p>susidarymui.</p> <p>2.6.4. Nurodyti veiksnius lemiančius oro temperatūrą ir paaiškinti paros bei metinį jos režimą skirtingose geografinėse platumose.</p> <p>2.6.5. Paaiškinti atmosferos slėgio juostų susidarymo priežastis, nurodyti jų įtaką atmosferos cirkuliacijai.</p> <p>2.6.6. Paaiškinti pastovių, sezoninių ir vietinių vėjų susidarymą bei jų įtaką orams.</p>
2.7. Naudojantis klimato žemėlapiais paaiškinti orų temperatūrų ir kritulių geografinio pasiskirstymo dėsningumus.	2.7.1. Paaiškinti klimatą lemiančių veiksnių (geografinės platumos, nuotolio nuo jūros, vandenyno srovių, aukščio virš jūros lygio, reljefo, vyraujančių vėjų) poveikį orų temperatūroms ir kritulių kiekiui.
2.8. Remiantis sinoptiniu žemėlapiu mokėti apibūdinti orus.	<p>2.8.1. Paaiškinti ciklono ir anticiklono susidarymo priežastis, nurodyti būdingus orus ciklonuose ir anticiklonuose. Apibūdinti atmosferos frontus (šiltas, šaltas) ir orus juose.</p> <p>2.8.2. Paaiškinti skirtingų orų masių įtaką Europos ir Lietuvos orams ir klimatui.</p> <p>2.8.3. Nurodyti, kokie orų stebėjimai atliekami meteorologijos stotyse ir paaiškinti orų prognozių sudaromą.</p>
2.9. Analizuojant statistinius klimato duomenis pateiktus klimatogramose, kreivėse ar lentelėse apibūdinti klimato juostas.	<p>2.9.1. Apibūdinti pagrindines ir tarpines klimato juostas.</p> <p>2.9.2. Nurodyti jūrinio ir žemyninio klimato tipų pagrindinius ypatumus.</p>
2.10. Nagrinėjant įvairius informacijos šaltinius kritiškai vertinti žmogaus įtaką klimatui.	<p>2.10.1. Apibūdinti atmosferos reiškinius (sausros, liūtys, atogrąžiniai ciklonai, viesulai ir kt.) sukeliančias stichines nelaimes, pateikti jų pasireiškimo pavyzdžių.</p> <p>2.10.2. Apibūdinti atmosferos taršos šaltinius, paaiškinti žmogaus ūkinės veiklos įtaką klimato kaitai.</p>
2.11. Analizuojat ir lyginant įvairius informacijos šaltinius apibūdinti Pasaulio vandenyno vandens savybes, paaiškinti Pasaulio vandenyne vykstančius dinامينius procesus, vertinti jų reikšmę gamtai ir žmogui.	<p>2.11.1. Nurodyti Pasaulio vandenyno sudėtinės dalis, pateikti jų pavyzdžių.</p> <p>2.11.2. Paaiškinti Pasaulio vandenyno vandens savybes (temperatūra, druskingumas), analizuoti jų keitimąsi priklausomai nuo geografinės platumos ir kitų veiksnių.</p> <p>2.11.3. Paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus (bangos, cunamiai, potvyniai ir atoslūgiai, šiltosios ir šaltosios srovės), nurodyti jų susidarymo priežastis ir įtaką gamtai ir žmogui.</p> <p>2.11.4. Paaiškinti bangų poveikį krantų formavimuisi (abrazija ir akumuliacija).</p>
2.12. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais vertinti sausumos vandenų geografinį pasiskirstymą, tarpusavio ryšius, naudojimo ir apsaugos galimybes.	<p>2.12.1. Įvardinti hidrografinius elementus (upynas, upių baseinas, vandenskyra) sieti upių vandeningumą su klimato ypatumais.</p> <p>2.12.2. Paaiškinti upės atliekamo darbo ypatumus: kalnuose ir lygumose, aukštupyje ir žemupyje.</p> <p>2.12.3. Nurodyti ežerų kilmę ir jų pasiskirstymą Žemėje.</p> <p>2.12.4. Nurodyti ilgiausias ir vandeningiausias žemynų upes, didžiausius krioklius, didžiausius ežerus ir svarbiausius kanalus.</p> <p>2.12.5. Paaiškinti pelkių susidarymo sąlygas, nurodyti jų reikšmę žmogui ir gamtai.</p> <p>2.12.6. Nagrinėti požeminių vandenų (dirvožemio, gruntinių,</p>

	tarpsluoksninių) susidarymo sąlygas, termines ir chemines savybes. Nurodyti požeminių vandenių ūkinį panaudojimą ir taršos problemas.
2.13. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti geografinės sferos struktūrą. Sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.	2.13.1. Įvardyti gamtinio komplekso (ekosistemos) komponentus, pateikti jų ryšių pavyzdžius. Nurodyti skirtumus tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžių. 2.13.2. Apibūdinti biosferos ribas. Įvardyti pagrindines geografines zonas (biomus) ir nurodyti jų augalijos bruožus. 2.13.3. Nurodyti dirvodaros veiksnius ir paaiškinti, kaip susidaro dirvožemis. 2.13.4. Įvardyti Lietuvos derlingiausias bei mažiau derlingus dirvožemius, nurodyti jų pasiskirstymą.
2.14. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais įvertinti teigiamą ir neigiamą ūkinės veiklos įtaką aplinkai.	2.14.1. Nurodyti gamtinės aplinkos (oro, vandenių, dirvožemio) taršos šaltinius ir priemones šios taršos mažinimui. 2.14.2. Paaiškinti ūkinės veiklos įtaką natūraliai geografinių zonų augalijai, nurodyti miškų kirtimo problemą ir pateikti pavyzdžių. 2.14.3. Paaiškinti Lietuvos saugomų teritorijų kategorijas – konservacinio prioriteto (rezervatai, draustiniai bei gamtos ir kultūros paveldo objektai) ir kompleksinio saugojimo teritorijas (nacionaliniai ir regioniniai parkai) pateikti jų pavyzdžių. Pateikti svarbiausių pasaulyje nacionalinių parkų pavyzdžius.
2.15. Naudojantis gyventojų skaičiaus statistiniais duomenimis, sudaryti gyventojų skaičiaus kaitos kreives, jas analizuoti, lyginti ir daryti išvadas.	2.15.1. Nurodyti gyventojų skaičių Lietuvoje ir pasaulyje. 2.15.2. Įvardyti gyventojų skaičiaus kitimo priežastis, pateikti pavyzdžių. 2.15.3. Nurodyti problemas siejamas su gyventojų skaičiaus mažėjimu ar gausiu augimu (aprūpinimas maistu, būstu, darbu, darbo jėgos trūkumas, socialinė rūpyba, didelis tankis). 2.15.4. Paaiškinti netolygaus gyventojų pasiskirstymo Žemėje priežastis.
2.16. Naudojantis statistiniais duomenimis ir grafine medžiaga, atlikti pateiktos šalies ar regiono gyventojų sudėties ir demografinius požymius analizę.	2.16.1. Paaiškinti gyventojų sudėties įvairovę (etniniu (tautiniu), religiniu ir demografiniu aspektu). 2.16.2. Nurodyti demografinės (gyventojų) politikos svarbiausias sritis (šeimos planavimas, sveikata, migracijos ir darbas), išskirti esminius jų bruožus. 2.16.3. Palyginti ekonomiškai stipresnių ir silpnesnių šalių demografinę sudėtį, paaiškinti skirtumų priežastis.
2.17. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais analizuoti tarpvalstybines gyventojų migracijas.	2.17.1. Nurodyti migracijų rūšis ir pateikti priverstinės bei savanoriškos migracijos pavyzdžių. 2.17.2. Paaiškinti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX–XXI a., nurodyti jų priežastis ir pasekmes.
2.18. Naudojantis statistiniais duomenimis, vertinti socialinės gyventojų raidos rodiklių kitimą.	2.18.1. Nurodyti gyvenimo kokybės rodiklius (požymius), paaiškinti jų pokyčių priežastis. 2.18.2. Palyginti gyvenimo kokybės rodiklius (žmogaus socialinės raidos indekso (ŽSRI), švietimo ir mokslo lygio) skirtingos socialinės ekonominės raidos šalyse ar regionuose.
2.19. Naudojantis žemėlapiais, schemomis ar kitais informacijos šaltiniais, įvertinti kaimo ir miesto	2.19.1. Nurodyti gyvenviečių įvairovę, paaiškinti jų išsidėstymo priežastis. 2.19.2. Apibūdinti kaimo ir miesto gyvenvietes bei nurodyti

gyvenviečių gamtinę ir socialinę aplinką.	šiuolaikinės urbanizacijos tendencijas. 2.19.3. Nurodyti miestų funkcijas (politines, gavybos ar perdirbimo pramonės, transporto, mokslo, kultūros, turizmo, finansų), pateikti pavyzdžių.
2.20. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti svarbiausius valstybės elementus, jų kaitą, svarstyti galimas pasekmes kintant aplinkybėms (veiksniams).	2.20.1. Nurodyti valstybės elementus (teritorija ir sienos, gyventojai, valdžia ir tarptautinis pripažinimas), juos apibūdinti Lietuvos pavyzdžiu. 2.20.2. Grupuoti valstybes pagal geografinę padėtį, pagrindinius valstybės elementus, valdymo ypatumus, tautinę sudėtį.
2.21. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti valstybės geopolitinę padėtį.	2.21.1. Nurodyti geopolitinės padėties svarbą valstybei. 2.21.2. Apibūdinti Lietuvos geopolitinę padėtį, nurodyti svarbiausius padėties kaitos veiksnius.
2.22. Pagal pateiktus rašytinius ir (ar) grafinius šaltinius, vertinti politinio žemėlapių pokyčius, išskirti priežastis, procesus ir rezultatus. Sekti pasaulyje vykstančius politinius įvykius, aiškinti jų priežastis.	2.22.1. Nurodyti pasaulio politinio žemėlapių objektus (nepriklausomos valstybės) ir subjektus (priklausomos teritorijos). 2.22.2. Nurodyti karinių konfliktų židinius bei priežastis (grobimas, nepriklausomybės siekimas, etninių grupių interesai, kolonijų padalinimas, gamtos išteklių, religiniai, politiniai ir ekonominiai nesutarimai), tarptautinio terorizmo grėsmes. 2.22.3. Įvardyti pasaulio politines organizacijas: Jungtines Tautas (JT), Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO), nurodyti jų tikslus.
2.23. Analizuojant šalių bei regionų ūkio statistinius duomenis, vertinti ūkio šakų ir sektorių struktūrą.	2.23.1. Paaiškinti pasaulio ūkio šakų ir sektoriaus sudėtį. 2.23.2. Nurodyti tarptautinių kompanijų, integracinių susivienijimų ir ekonominių organizacijų (Naftą eksportuojančių šalių organizacijos (OPEC), Pasaulio prekybos organizacijos (PPO)) reikšmę pasaulio ūkiui.
2.24. Pagal pateiktus statistinius duomenis, atlikti šalies ūkio kaitos analizę, pateikti išvadas.	2.24.1. Apibūdinti ekonomikos sistemas, nurodyti skirtingų ekonomikos sistemų šalių pavyzdžių. 2.24.2. Paaiškinti svarbiausius bendruosius ekonomikos rodiklius (bendrasis vidaus produktas (BVP), nedarbo lygis, eksportas, importas, prekybos balansas).
2.25. Naudojantis pateiktais informacijos šaltiniais, sieti ūkio šakų išdėstymą su gamtos išteklių pasiskirstymu.	2.25.1. Apibūdinti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, nustatyti jų geografinį pasiskirstymą ir reikšmę atskirų valstybių, regionų ūkiui.
2.26. Naudojantis pateiktais informacijos šaltiniais, įvertinti agroklimateinių sąlygų įtaką žemės ūkio plėtojimui.	2.26.1. Apibūdinti žemės ūkio organizavimo būdus, jų taikymą skirtingose šalyse ir skirtingose gamtos sąlygose. 2.26.2. Paaiškinti pagrindinės žemės ūkio krypties (augalininkystės, gyvulininkystės) pasirinkimą, specializaciją ir produktyvumą, pateikti pavyzdžių.
2.27. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais vertinti pramonės šakų plėtojimą šalyje ar regione.	2.27.1. Paaiškinti pramonės išdėstymo veiksnius. 2.27.2. Nurodyti pramonės šakų (energetika, metalurgija, mašinų gamyba, chemijos, maisto pramonė) plėtojimo regionus.
2.28. Analizuoti paslaugų infrastruktūrą šalyje ar regione, sieti ją su gamtos sąlygomis ir šalies ekonominiu pajėgumu.	2.28.1. Paaiškinti paslaugų rūšis, jų infrastruktūrą, nurodyti atskirų valstybių paslaugų vaidmenį jų ekonomikai. 2.28.2. Nurodyti gamybinių paslaugų ryšį su bioproductiniu ūkiu ir pramone. 2.28.3. Įvardyti Lietuvoje sukurtus infrastruktūros objektus,

	sieti juos su teikiamomis paslaugomis.
2.29. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais palyginti ir įvertinti svarbesnių paslaugų (transporto, prekybos, finansų) reikšmę ūkio plėtojimui.	2.29.1. Apibūdinti transporto sistemą, palyginti transporto rūšis ir numatyti jų reikšmę atskiriems regionams. 2.29.2. Paaiškinti tarptautinės prekybos sistemas. 2.29.3. Nurodyti Lietuvos galimybes plėtoti turizmą, vertinti turizmo išteklius šalyje.
2.30. Atskleisti globalinių problemų įvairovę ir jas lemiančias priežastis.	2.30.1. Paaiškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis.
2.31. Vertinti valstybių integracinius (integracijos) procesus.	2.31.1. Apibūdinti Europos Sąjungos (ES) geografinę erdvę. 2.31.2. Nurodyti Lietuvos integraciją į tarptautinius susivienijimus, išskirti privalumus ir trūkumus.
3. Geografiniai tyrimai	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į informavimo priemones; Sieti savo gyvenimo patirtį su geografinės aplinkos pažinimu.	
Esminis gebėjimas: Apibūdinant valstybę, regioną išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas. Pagal pavyzdį sudaryti tyrimo planą ir jį atlikti.	
3.1. Susieti geografiją su kitais mokslais. Vertinti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui.	3.1.1. Nurodyti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui. 3.1.2. Pateikti geografinių žinių praktinio panaudojimo pavyzdžių. 3.1.3. Nurodyti šiuolaikinius geografinius tyrimus sausumoje ir vandenyne.
3.2. Savarankiškai pasirinkti tinkamus metodus, būdus ir priemones tyrimui atlikti, spręsti problemas ir iš gautų duomenų daryti išvadas.	3.2.1. Apibūdinti geografijos pažinimo metodus (stebėjimas, aprašymas, palyginimas, kartografavimas). 3.2.2. Paaiškinti atlikto tyrimo pranašumus ir trūkumus, jausti atsakomybę už atlikto darbo rezultatus.
3.3. Remiantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti Lietuvos ir Europos regionus politiniu, gamtiniu, socialiniu ir ekonominiu aspektu.	3.3.1. Nusakyti pasaulio rajonavimo ir išskyrimo principus (istorinius, gamtinius, socialinius, ekonominius, politinius). 3.3.2. Įvardyti Lietuvos ir Europos regionus, nurodyti svarbiausius jų politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3.4. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti pasirinktą regioną ar valstybę gamtiniu ir visuomeniniu aspektu. Savarankiškai daryti pagrįstas šaltinių analize išvadas.	3.4.1. Nurodyti regiono ar valstybės geografinę padėtį, gamtą, gyventojus, ūkį.
3.5. Sieti ir vertinti globalines, regionines, vietines problemas su asmenine žmogaus atsakomybe.	3.5.1. Įvardyti globalines problemas (demografines, ekologines, socialines) ir nurodyti jų pavyzdžius.

6.4.1.2. Turinio apimtis

6.4.1.2.1. Geografinis pažinimas. Geografijos samprata, raida ir geoinformacija. Geografijos mokslo vieta mokslų sistemoje. Geografinė sfera ir geografinė aplinka. Geografijos idėjų raida. Svarbiausi geografijos mokslo raidos etapai plėtojant geografinį akiratį. Naujausi geografiniai atradimai sausumoje ir vandenyne. Geografinės informacijos sistemos (GIS). GIS samprata.

Geografinės informacijos kaupimas ir analizė. Geografinė informacija internete, jos paieška, naudojimas, kūrimas, perdavimas. Kartografijos pagrindai. Kartografijos samprata. Žemėlapiai ir jų savybės. Žemėlapių elementai. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Elektroninių žemėlapių galimybės (interaktyvūs, animacija).

6.4.1.2.2. Gamtinė geografija. Žemės vidinė sandara ir paviršius. Žemės forma ir dydis. Žemės sukimasis apie savo ašį ir judėjimas aplink Saulę. Žemės kilmė ir vidinė sandara. Žemės plutos uolienos ir mineralai. Litosfera ir plokščių tektonika. Žemės paviršių keičiantys procesai: vidiniai ir išoriniai, jų sukeltos stichinės nelaimės. Žemės paviršiaus įvairovė (sausumos ir vandenyno dugno). Paviršiaus formos. Atmosfera, klimatas, orai. Atmosferos sudėtis ir struktūra. Saulės spinduliuotės ir šilumos pasiskirstymas Žemėje. Oro temperatūra. Bendroji atmosferos cirkuliacija. Atmosferos slėgis ir vėjas. Atmosferos drėgmė. Kritulių pasiskirstymas Žemės rutulyje. Oro masės, ciklonai ir anticiklonai. Atmosferos frontai. Orai ir jų savybės. Klimato juostos ir tipai. Lietuvos klimatas. Klimato kaita ir stichinės nelaimės. Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys. Hidrosferos sudėtis. Pasaulio vandenynas ir jo dalys. Pasaulio vandenyno vandens savybės ir judėjimas. Paviršiniai ir požeminiai sausumos vandenys, jų paplitimas, panaudojimas ir apsauga. Lietuvos sausumos vandenys. Geografinė sfera ir jos dėsningumai. Geografinė sfera. Dirvožemiai. Sausumos geografinės zonos. Ūkinės veiklos poveikis gamtinei aplinkai. Gamtos apsauga. Saugomos teritorijos.

6.4.1.2.3. Visuomeninė geografija. Gyventojai ir gyvenvietės. Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas. Pagrindinės gyventojų demografinės charakteristikos. Gyventojų sudėtis. Migracijos. Demografinė politika. Gyventojų gyvenimo kokybė. Gyvenviečių raida. Urbanizacija (miestėjimas). Politinė geografija. Geopolitika. Valstybės sudėtis. Valstybių klasifikacija. Politiniai ir ekonominiai susivienijimai. Pasaulio politinio žemėlapių pokyčiai. Kariniai konfliktai. Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio sudėtis ir ištekliai. Svarbiausi valstybių ūkio rodikliai. Bioprodukcinis ūkis. Energetika. Pramonė. Paslaugos. Tarptautiniai ekonominiai santykiai. Globalizacija. Globalizacija ir integracija. Europos Sąjunga (ES).

6.4.1.2.4. Regioninė geografija. Regionai ir subregionai. Pasaulio rajonavimas. Lietuvos ir Europos regionai. Globalinių problemų geografiniai aspektai.

6.4.1.3. Vertinimas

Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.1.3.1. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja geografijos sąvokas ir terminus, bando sieti aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas esmines žinias sieja kasdieniame gyvenime.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko naujose situacijose.
2. Taikymas	Atlieka nesudėtingas geografijos užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais	Naudojasi geografinės informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio	Naudojasi įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir

	informacijos šaltiniais.	pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra labai išsamus.	puikiai sprendžia praktinio pobūdžio kilusias problemas.
3. Praktiniai ir veiklos	Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai naudojasi geografinės informacijos šaltiniais. Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.	Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją. Atlikę darbą pateikia išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.	Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą, padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba pateikti racionalų sprendimo būdą problemoms spręsti. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.
4. Komunikavimas	Ne visada geba išsakyti mintis žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Mokytojo arba klasės draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją. Mokytojo arba klasės draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą. Ne visada sugeba reaguoti į pastabas ar kritiką.	Geba nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, tačiau kartais trūksta tinkamų argumentų savo nuomonei pagrįsti. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą geografinio pobūdžio informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba bendrauti ir išklausti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.	Geba puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio geografinę informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba puikiai bendrauti ir išklausti kitus, priima kritiką.
5. Mokėjimas mokyti	Kelia trumpalaikius geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi	Savarankiškai kelia nesudėtingus geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą. Taiko tinkamus būdus	Savarankiškai organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą. Siekdami mokymosi

	veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių. Geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti ir bando ją vertinti.	atlikti užduočiai. Geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių. Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti, sisteminti ir vertinti.	tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius. Puikiai geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta. Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, pasirinkti ir vertinti.
--	---	--	--

6.4.2. Išplėstinis kursas

6.4.2.1. Mokių pasiekimai

Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

1. Orientavimasis erdvėje ir žemėlapyje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografinės kūrinių, kaip patikimais geografinės informacijos šaltiniais.	
Esminis gebėjimas: Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), sieti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį. Naudojantis žemėlapiu matematiniais pagrindais, išmatuoti atstumus, nustatyti pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus, objektų geografinę padėtį ir geografines koordinates.	1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus ir atstumus), tam reikalingas priemones (kompasas, visuotinės padėties nustatymo sistemos imtuvai (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes.
1.2. Remiantis laiko juostų žemėlapiu nustatyti įvairių vietovių vietinį laiką, apskaičiuoti skirtingų vietovių laiko skirtumus.	1.2.1. Nurodyti datos keitimosi linijos, vietos, juostinio, pasaulio, vasaros laiko sampratą, nurodyti jų poreikį ir paskirtį.
1.3. Remiantis žemėlapių klasifikavimo būdais pagal mastelį bei tematiką grupuoti žemėlapius.	1.3.1. Nurodyti žemėlapių požymius, apibūdinti žemėlapių sudarymo šaltinius. 1.3.2. Nurodyti žemėlapių klasifikavimo požymius (mastelis, tematika), apibūdinti žemėlapių skirstymo pagal

	mastelį ir tematiką.
1.4. Analizuoti ir apibūdinti vaizduojamą teritoriją plane ir žemėlapyje. Naudojantis šaltiniais, sudaryti maršrutą vietovės plane.	1.4.1. Įvardyti pagrindinius žemėlapių elementus (matematiniai, kartografiniai vaizdo, pagalbiniai ir papildomieji), nurodyti jų paskirtį. 1.4.2. Įvardyti žemėlapių kartografines projekcijas (ritininė, kūginė, azimutinė), nurodyti jų sudarymo būdą ir paskirtį. 1.4.3. Paaiškinti kartografinio vaizdo iškraipymo priežastis ir pasekmes. 1.4.4. Įvardyti pagrindines sutartinių ženklų grupes (nemasteliniai, masteliniai (plotiniai) ir linijiniai), nurodyti jų paskirtį.
1.5. Laisvai orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir globalioje), gebėti jas sieti ir lyginti.	1.5.1. Paaiškinti svarbiausias geografinio pažinimo objektus (aplinka, teritorija, regionas).
1.6. Naudojantis geografinės informacijos sistemomis (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti geografinę informaciją, ją vertinti ir sisteminti.	1.6.1. Nustatyti geografinės informacijos priklausomybę įvairioms GIS dalims (duomenų rinkimas, apdorojimas ir rezultatų pateikimas), nurodyti jų funkcijas ir paskirtį. 1.6.2. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.
2. Gamtinių ir visuomeninių procesų analizė.	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemonių veiklą. Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai.	
Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines, aplinkosaugines problemas; apibendrinti informaciją ir įvairiomis formomis perteikti ją kitiems.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuojant informacijos šaltinius vertinti, kokią įtaką geografini aplinkai turi Žemės ašinis ir orbitinis judėjimas.	2.1.1. Nusakyti Žemės vietą Saulės sistemoje, nurodyti Žemės padėties išskirtinius bruožus. 2.1.2. Įvardyti svarbiausias Žemės formos ir dydžio charakteristikas. 2.1.3. Paaiškinti Žemės ašies pasvirimo, ašinio ir orbitinio judėjimo įtaką geografiniams dėsningumams (dienos ir nakties, metų laikų, potvynių ir atoslūgių kaita).
2.2. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis. Grupuoti uolienas pagal jų kilmę.	2.2.1. Analizuojant Žemės kilmės hipotezes, nurodyti jų panašumus ir skirtumus, rasti ryšius su šiuolaikine Žemės kilmės samprata. 2.2.2. Apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis ir Žemės plutos sluoksnius, lyginti termines ir mechanines jų savybes. Paaiškinti geomagnetinio Žemės lauko egzistavimo priežastis. 2.2.3. Apibūdinti magminių, nuosėdinių ir metamorfinių uolienų susidarymo sąlygas, paaiškinti uolienų kaitos ciklą. 2.2.4. Paaiškinti Lietuvos gelmių sudėtį, apibūdinti jų susidarymo sąlygas, nurodyti naudingųjų iškasenų

	paplitimo dėsniumus.
2.3. Naudojantis tektonikos žemėlapiu (kartoschema) paaiškinti litosferos plokščių judėjimo kryptis ir nurodyti jų pasekmes. Sieti tektonines struktūras su dabartiniu paviršiumi, pateikti jų pavyzdžių. Mokėti skaityti geochronologinę lentelę, sieti ją su Žemės plutos raida.	2.3.1. Pagal geochronologinę lentelę įvardyti geologines eras, išskirti svarbiausius įvykius, vykusius įvairiais geologiniais laikotarpiais. 2.3.2. Nurodyti litosferos plokščių sandaros bruožus, įvardinti jų judėjimo priežastis, apibūdinti litosferos plokščių sandūras ir jų pasekmes. 2.3.3. Įvardyti pagrindines tektonines struktūras (platforma, raukšlinė sritis), sieti jas su reljefu.
2.4. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti vidinių procesų poveikį paviršiui, nurodyti jų pasireiškimo rajonus.	2.4.1. Nurodyti Žemės seismines juostas, išskirti jose aktyvių ugnikalnių sritis. 2.4.2. Įvardyti skirtingų tipų ugnikalnius, apibūdinti vulkanizmo reiškinius (geizeriai, karštos versmės, fumarolės), pateikti jų pasireiškimo pavyzdžių. 2.4.3. Įvardyti priemones, kurios sumažintų žalą žemės drebjimo ir ugnikalnių išsiveržimo metu.
2.5. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti išorinių procesų poveikį paviršiui, nurodyti svarbiausius jų pasireiškimo rajonus.	2.5.1. Apibūdinti dūlėjimo tipus, nurodyti jų pasekmes. Paaiškinti dūlėjimo procesų ypatumus įvairiose geografinėse zonose. 2.5.2. Apibūdinti procesus, vykstančius kalnų šlaituose (nuobirynas, nuošliauža, selė, lavina), nurodyti galimas priemones apsaugoti nuo jų. 2.5.3. Paaiškinti paviršiaus išlyginimą dėl dūlėjimo, denudacijos ir akumuliacijos. 2.5.4. Apibūdinti erozijos tipus (vandens, vėjo, ledo) ir nurodyti galimą žalą dėl vandens bei vėjo erozijos (defliacijos), įvardyti priemones jai mažinti. 2.5.5. Paaiškinti eolinius procesus, nurodyti jų suformuotas reljefo formas. 2.5.6. Paaiškinti Žemės paviršiaus formų ryšius su ledynų ardymą veikla ir akumuliaciniais dariniais. 2.5.7. Apibūdinti paskutinį kvarterą apledėjimą, nurodyti jo paplitimo teritorijas, paaiškinti įtaką dabartiniam reljefui. 2.5.8. Įvardyti karstinių procesų priežastis, nurodyti jų pasekmes ir pasireiškimo teritorijas. 2.5.9. Nurodyti tekančio vandens ir karstinių procesų poveikį Lietuvos reljefui.
2.6. Naudojantis gamtiniais žemėlapiais, nurodyti sausumos ir vandenynų reljefo formas, jų paplitimo dėsniumus.	2.6.1. Nurodyti svarbiausias sausumos reljefo formas (lygumos, kalnai) ir jų išsidėstymo ypatumus. Įvardyti didžiausius žemynų kalnus ir lygumas. 2.6.2. Nurodyti svarbiausias vandenynų dugno reljefo formas (povandeninis žemyno pakraštys, vandenyno guolis, vandenynų vidurio kalnagūbriai), apibūdinti jų bruožus.
2.7. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui.	2.7.1. Paaiškinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui. 2.7.2. Paaiškinti, kaip Žemės atmosferos raida susijusi su geologiniais ir biologiniais procesais. 2.7.3. Įvardinti pagrindinius atmosferos sluoksnius, nurodyti apatinio atmosferos sluoksnio (troposferos) oro

	<p>sudėtį,</p> <p>2.7.4. Apibūdinti troposferą, paaiškinti jos reikšmę geografinėi sferai. Paaiškinti, kaip susidaro stratosferos sluoksnyje ozonas, nurodyti jo reikšmę.</p>
<p>2.8. Remiantis oro temperatūros duomenimis, apskaičiuoti vidutinę paros, mėnesio arba metinę temperatūrą, temperatūros amplitudę. Nustatyti ryšį tarp geografinės platumos, Saulės spinduliuotės kiekio ir orų temperatūros.</p>	<p>2.8.1. Nurodyti Žemės ašies pasvirimo įtaką Saulės spinduliuotės pasiskirstymui Žemės rutulyje ir šilumos juostų susidarymui.</p> <p>2.8.2. Įvardyti bendrosios Saulės spinduliuotės sudėtinės dalis, nurodyti jos kiekiui įtakos turinčius veiksnius (debesuotumas, oro drėgnis).</p> <p>2.8.3. Nurodyti veiksnius, kurie lemia orų temperatūrą ir paaiškinti paros bei metinį jos režimą skirtingose geografinėse platumose.</p>
<p>2.9. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti orų srautų ir atmosferos apytakos ratų susidarymo priežastis.</p>	<p>2.9.1. Paaiškinti atmosferos slėgio juostų susidarymo priežastis, nurodyti jų įtaką atmosferos cirkuliacijai.</p> <p>2.9.2. Paaiškinti pastovių, sezoninių ir vietinių vėjų susidarymą ir jų įtaką orams.</p> <p>2.9.3. Įvardyti ūkio šakas, kurioms svarbūs vėjo krypties ir greičio tyrimai.</p>
<p>2.10. Remiantis pateiktais kritulių kiekio (r) ir garingumo (E) duomenimis, įvertinti apskaičiuoti žemės paviršiaus įdrėkimo koeficientą ($K = r : E$).</p>	<p>2.10.1. Įvardyti vandens garų kondensacijos ir sublimacijos priežastis, nurodyti šių procesų sukeltus reiškinius.</p> <p>2.10.2. Paaiškinti kritulių geografinio pasiskirstymo dėsningumus, nustatyti ryšį tarp kritulių kiekio ir oro drėgnio, vandenyno srovių, atmosferos cirkuliacijos, reljefo.</p> <p>2.10.3. Nurodyti drėgniausias ir sausiausias Žemės rutulio ir Lietuvos vietas, paaiškinti jų susidarymo priežastis.</p>
<p>2.11. Remiantis sinoptiniu žemėlapiu, mokėti apibūdinti orus ir pateikti orų prognozę.</p>	<p>2.11.1. Paaiškinti ciklono ir anticiklono susidarymo priežastis, nurodyti būdingus orus ciklono ir anticiklono srityse.</p> <p>2.11.2. Apibūdinti atmosferos frontus (šiltas, šaltas, okliuzijos) ir orus juose.</p> <p>2.11.3. Paaiškinti atogrąžinių ciklonų ir mažųjų atmosferos sūkurių susidarymą, nurodyti pasireiškimo teritorijas ir pasekmes.</p> <p>2.11.4. Paaiškinti oro masių savybių (šiltų, šaltų, sausų ir drėgnų) priklausomybę nuo susidarymo židinio.</p> <p>2.11.5. Paaiškinti skirtingų orų masių įtaką Europos ir Lietuvos orams ir klimatui.</p> <p>2.11.6. Nurodyti priežastis, sukeliančias orų kaitą per parą ir per metus.</p> <p>2.11.7. Išvardyti, kokie orų stebėjimai atliekami meteorologijos stotyse ir paaiškinti, kaip sudaromos orų prognozės vietovėse.</p>
<p>2.12. Analizuoti statistinius klimato duomenis, pateiktus klimatogramose, kreivėse ar lentelėse, apibūdinti klimato juostas, nustatyti ryšį tarp atmosferos cirkuliacijos ir Saulės spinduliuotės.</p>	<p>2.12.1. Apibūdinti pagrindines ir tarpines klimato juostas, nurodant jų geografinį išsidėstymą, vyraujančias oro mases, klimato elementų (temperatūra, krituliai, vėjas) kaitą per metus.</p> <p>2.12.2. Nurodyti jūrinio ir žemyninio klimato tipų pagrindinius ypatumus.</p> <p>2.12.3. Nurodyti Lietuvos ir Europos klimatui įtakos</p>

	<p>turinčius veiksnius bei paaiškinti klimato skirtumus Lietuvos teritorijoje.</p> <p>2.12.4. Paaiškinti miesto, kalvoto reljefo, miško ir jūros pakrantės mikroklimato ypatumų kilmę, nurodyti mikroklimato tyrimų reikšmę.</p>
<p>2.13. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, nustatyti ryšį tarp visuotinio klimato šiltėjimo ir orų bei klimato anomalijų pasaulyje ir Lietuvoje.</p>	<p>2.13.1. Apibūdinti atmosferos reiškinius kurie sukelia stichines nelaimes (sausros, liūtys, tropiniai ciklonai, viesulai), pateikti pavyzdžių.</p> <p>2.13.2. Paaiškinti gamtinių ir antropogeninių veiksnių įtaką klimato kaitai. Nurodyti priemones, kurios leistų sušvelninti žmonių ūkinės veiklos neigiamą įtaką klimatui.</p>
<p>2.14. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti hidrosferos reikšmę žmonijai.</p>	<p>2.14.1. Nurodyti hidrosferos sudėtinės dalis, nurodyti hidrosferos reikšmę žmonijai.</p> <p>2.14.2. Paaiškinti Pasaulio vandenyno kilmę, nurodyti jo sudėtinės dalis, pateikti pavyzdžių.</p>
<p>2.15. Analizuojat ir lyginant įvairius informacijos šaltinius, apibūdinti Pasaulio vandenyno vandens savybes, paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus, vertinti jų reikšmę gamtai ir žmogui.</p>	<p>2.15.1. Paaiškinti Pasaulio vandenyno vandens savybes (temperatūra, druskingumas), analizuoti jų keitimąsi priklausomai nuo geografinės platumos ir kitų veiksnių.</p> <p>2.15.2. Paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus (bangų, cunamių, potvynių ir atoslūgių, šiltųjų ir šaltųjų srovių), nurodyti jų priežastis ir įtaką gamtai ir žmogui.</p> <p>2.15.3. Nurodyti bangų poveikį krantų formavimuisi (abrazija ir akumuliacija).</p> <p>2.15.4. Apibūdinti lagūninius, šcherinius, fiordinius, vatinius, dalmatinius krantų tipus, pateikti pavyzdžių.</p>
<p>2.16. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais, vertinti sausumos vandenų geografinį pasiskirstymą, nurodyti jų tarpusavio ryšius bei vertinti racionalaus jų naudojimo ir apsaugos priemones.</p>	<p>2.16.1. Nurodyti sausumos vandenų sudėtinės dalis ir įvardyti hidrografinius elementus (upynas, upės baseinas, vandenskyra).</p> <p>2.16.2. Paaiškinti upių mitybos, nuotėkio ir vandens režimo ypatumus įvairiose klimato juostose, nurodyti upių naudojimo galimybes.</p> <p>2.16.3. Nurodyti ežerų kilmę ir pasiskirstymą Žemėje lemiančius veiksnius. Nurodyti ežerų ūkinio naudojimo ir taršos problemas.</p> <p>2.16.4. Paaiškinti pelkių (aukštapelkių ir žemapelkių) susidarymo sąlygas, reikšmę žmogui ir gamtai.</p> <p>2.16.5. Nagrinėti Lietuvos požeminių vandenų (dirvožemio, gruntinių, tarp sluoksnių) susidarymo sąlygas, termines ir chemines savybes. Nurodyti požeminių vandenų ūkinio panaudojimo ir taršos problemas.</p> <p>2.16.6. Apibūdinti Baltijos jūros ir Kuršių marių geografines ypatybes, įvertinti ūkinę reikšmę ir ekologinę būklę.</p>
<p>2.17. Naudojantis informacijos šaltiniais, apibūdinti geografinės sferos struktūrą, remiantis jos geografiniais dėsniniais, paaiškinti geografinės sferos įvairovę. Sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.</p>	<p>2.17.1. Įvardyti gamtinio komplekso komponentus, pateikti jų pavyzdžių. Nurodyti 3 skirtumus tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžių.</p> <p>2.17.2. Nurodyti gyvųjų organizmų paplitimo ribas Žemėje, paaiškinti ekologinių veiksnių įtaką (šiluma, drėgmė) augalijai ir gyvūnijai.</p> <p>2.17.3. Įvardyti zoogeografines sritis, nurodyti joms</p>

	<p>būdingas gyvūnų rūšis.</p> <p>2.17.4. Įvardyti geografines zonas, nurodyti pagrindinius jų skiriamuosius bruožus. Paaiškinti, kodėl susidaro azoninės sritys. Paaiškinti vertikalojo (aukštuminio) zoniškumo dėsningumą (skirtingose platumose).</p>
<p>2.18. Naudojantis informacijos šaltiniais, paaiškinti dirvodaros veiksnius ir procesus. Nurodyti dirvožemio derlingumo priežastis ir apibūdinti derlingiausius bei mažiau derlingus dirvožemius.</p>	<p>2.18.1. Įvardyti dirvodaros veiksnius (klimatas, laikas, reljefas, žmonių veikla), paaiškinti, kaip susidaro dirvožemis.</p> <p>2.18.2. Paaiškinti dirvodaros procesus (jaurėjimą, velėnėjimą, pelkėjimą), nurodyti juos lemiančius veiksnius. Nurodyti dirvožemių derlingumą lemiančius veiksnius.</p> <p>2.18.3. Nagrinėjant dirvožemio pjūvį, įvardinti pagrindinius dirvožemių sluoksnius ir paaiškinti jų susidarymą.</p> <p>2.18.4. Apibūdinti Lietuvos derlingiausius bei mažiau derlingus dirvožemius, nurodyti jų pasiskirstymą.</p>
<p>2.19. Naudojantis informacijos šaltiniais, vertinti ūkinės veiklos poveikį gamtai aplinkai. Nurodyti gamtinės aplinkos taršos šaltinius ir priemones šiai taršai mažinti.</p>	<p>2.19.1. Nurodyti gamtinės aplinkos (oro, vandens, dirvožemio) taršos šaltinius ir priemones šios taršos mažinimui.</p> <p>2.19.2. Paaiškinti žmogaus įtaką natūraliai geografinių zonų augalijai, nurodyti miškų kirtimo problemą.</p> <p>2.19.3. Įvardyti Lietuvos saugomų teritorijų kategorijas – konservacinio prioriteto (rezervatai, draustiniai bei gamtos ir kultūros paveldo objektai) ir kompleksinio saugojimo teritorijas (nacionaliniai ir regioniniai parkai) pateikti 2–3 jų pavyzdžius Lietuvoje. Pateikti svarbiausių pasaulyje nacionalinių parkų 2–3 pavyzdžius, nurodyti jų pagrindinius saugomus objektus (augalai, gyvūnai, kraštovaizdžiai).</p>
<p>2.20. Naudojantis gyventojų skaičiaus statistiniais duomenimis, sudaryti gyventojų skaičiaus kaitos kreives remiantis skirtingų valstybių pavyzdžiais, jas analizuoti, lyginti, daryti išvadas.</p>	<p>2.20.1. Nurodyti gyventojų skaičių Lietuvoje ir pasaulyje. Įvardyti gyventojų skaičiaus kitimo priežastis, pateikti pavyzdžių.</p> <p>2.20.2. Nurodyti gyventojų problemas, siejamas su gyventojų skaičiaus mažėjimu ar gausiu augimu (aprūpinimas maistu, būstu, darbu, darbo jėgos trūkumas, socialinė rūpyba, didelis tankumas).</p>
<p>2.21. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, atskleisti ryšį tarp gamtinių, ekonominių veiksnių ir netolygaus gyventojų pasiskirstymo, siūlyti pagrįstus, galimus taikyti šalyje apgyvendinimo modelius.</p>	<p>2.21.1. Paaiškinti netolygaus gyventojų pasiskirstymo Žemėje priežastis.</p> <p>2.21.2. Įvardyti problemas, atsirandančias dėl nevienodo gyventojų pasiskirstymo šalyje ar regione.</p>
<p>2.22. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, sudaryti pagrįstą demografinės (gyventojų) politikos planą šalyje (Lietuvos ir kitų šalių pavyzdžiais).</p>	<p>2.22.1. Nurodyti svarbiausias demografines sritis (šėimos planavimo, sveikatos, migracijos ir darbo), išskirti esminius jų bruožus.</p> <p>2.22.2. Iliustruojant pavyzdžiais, nurodyti naudojamas valdžios priemones gyventojų skaičiaus reguliavimui, socialinei gerovei, sveikatos priežiūrai, migracijoms skatinti ar riboti.</p>
<p>2.23. Naudojant statistinius</p>	<p>2.23.1. Apibūdinti gyventojų sudėties įvairovę rasiniu,</p>

<p>duomenis ir grafinę medžiagą, atlikti pateiktos šalies ar regiono gyventojų sudėties analizę pagal demografinius, kultūrinius, ekonominius ir socialinius požymius, pateikti išvadas.</p>	<p>etniniu (tautiniu), religiniu, demografiniu, socialiniu ir ekonominiu aspektu. 2.23.2. Atskleisti ryšius tarp gyventojų sudėties kaitos ir darbo jėgos pokyčių šalyje. 2.23.3. Paaiškinti gyventojų sudėtį ir jos kaitą XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvoje.</p>
<p>2.24. Naudojantis pateikta informacija (pvz., gyventojų amžiaus piramide, statistiniais duomenimis), analizuoti gyventojų sudėtį skirtingose šalyse ir regionuose, įvardinti su tuo susijusias problemas.</p>	<p>2.24.1. Nurodyti ekonomiškai stipresnių ir silpnesnių šalių gyventojų sudėties panašumus ir skirtumus, paaiškinti jų priežastis. 2.24.2. Nurodyti demografinės sudėties kaitos (nuo XX a. antros pusės iki dabar) priežastis. 2.24.3. Nurodyti socialinės atskirties šalyje priežastis.</p>
<p>2.26. Vertinti tarpvalstybinės gyventojų migracijos reguliavimo priemonės, modeliuoti jų taikymą regione (skirtingos situacijos šalių). Analizuoti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX-XXI a., sieti jas su gyventojų sudėties Lietuvoje problema.</p>	<p>2.26.1. Įvardyti migracijų rūšis ir pateikti priverstinės bei savanoriškos migracijos priežastis. 2.26.2. Nurodyti vidinės ir tarpvalstybinės gyventojų migracijos reguliavimo priemonės. 2.26.3. Išskirti pastarojo meto tarpvalstybines migracijos kryptis, nurodyti kiekvienos jų priežastis. 2.26.4. Paaiškinti tarpvalstybinės migracijos politiką. Paaiškinti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX-XXI a., nurodyti priežastis ir pasekmes. 2.26.5. Nurodyti didžiausias pasaulio lietuvių bendruomenes, nurodyti jų susidarymo priežastis. 2.26.6. Nurodyti pabėgėlių problemas, jų atsiradimo priežastis, sieti jas su politiniais ir ekonominiais įvykiais. Siūlyti būdus pabėgėlių problemoms spręsti.</p>
<p>2.27. Naudojantis pateikta statistine ir grafine informacija, rasti ryšius tarp socialinės gyventojų raidos ir gyvenimo kokybės šalyje ar regione.</p>	<p>2.27.1. Atpažinti gyvenimo kokybės rodiklius (požymius), paaiškinti jų pokyčių priežastis. 2.27.2. Palyginti gyvenimo kokybės vertinimus (žmogaus socialinės raidos indekso (ŽSRI), turinės nelygybės, švietimo ir mokslo lygio) skirtingos socialinės raidos šalyse ir regionuose.</p>
<p>2.28. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, įvertinti kaimo ir miesto gyvenviečių gamtinę, socialinę aplinką, numatyti grėšiančias problemas, siūlyti jų sprendimo būdus.</p>	<p>2.28.1. Apibūdinti kaimo ir miesto gyvenvietes, nurodyti skirtumus tarp jų ir vienodėjimo tendencijas. Apibūdinti miestiškos gyvensenos bruožus. 2.28.2. Nurodyti gyvenviečių išsidėstymo priežastis bei jų įvairovę šalyse, regionuose. 2.28.3. Išskirti ekonomiškai stiprių ir silpnų šalių miestų problemas, nurodyti jų sprendimo būdus.</p>
<p>2.29. Pavaizduoti principinę miestų išsidėstymo schemą, panaudojant skirtingas funkcijas atliekančius miestus valstybėje, sieti juos tarpusavyje. Numatyti miestų augimo ar susiliejiimo galimybes.</p>	<p>2.29.1. Nurodyti miestų funkcijas (politinės, administracinės, gavybos ar perdirbimo pramonės, transporto, mokslo, kultūros, turizmo, finansų), pateikti Lietuvos ir pasaulio miestų pavyzdžių. 2.29.2. Paaiškinti kiekybinius ir kokybinius urbanizacijos procesų pokyčius, pateikti pavyzdžių. 2.29.3. Įvardyti didžiausius pasaulio ir atskirų regionų miestus, svarbiausias aglomeracijas.</p>
<p>2.30. Analizuojant ir vertinant įvairius informacijos šaltinius, nurodyti jų skirtumus ir inovacijų įtaką žmonių gyvenimo būdai ir jų</p>	<p>2.30.1. Įvardyti esminius kultūros ir civilizacijos bruožus. 2.30.2. Nurodyti gamtinių, socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką žmonių gyvenimo būdai.</p>

ūkiniai veiklai.	
2.31. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti svarbiausių valstybės elementų kaitą, nurodyti galimas pasekmes kintant aplinkybėms (veiksniams). Savarankiškai skirstyti (grupuoti) valstybes pagal jų požymius.	2.31.1. Apibūdinti valstybės elementus (teritorija ir sienos, gyventojai, valdžia ir tarptautinis pripažinimas). 2.31.2. Paašškinti veiksnius turinčius įtakos valstybės kaitai (gamtinius, istorinius-politinius, ekonominius). 2.31.3. Paašškinti skirtingus valstybių vertinimo kriterijus (geografinė padėtis, pagrindiniai valstybės elementai, valdymo ypatumai, tautinė sudėtis) ir valstybių grupavimo ypatumus.
2.32. Naudojantis informacijos šaltiniais, kritiškai vertinti šiuolaikinę geopolitinę pasaulio sąrangą, pateikti savo vertinimą, išvadas, atsižvelgiant į pastarojo meto politinius, ekonominius ir kitus įvykius.	2.32.1. Įvardyti pagrindines geopolitines pasaulio jėgas, nurodyti jų vaidmenį ir geopolitinės veiklos pasekmes. 2.32.2. Apibūdinti Lietuvos geopolitinę padėtį, nurodyti svarbiausius padėties kaitos veiksnius. 2.32.3. Sieti Europos Sąjungos (ES) ir atskirų jos valstybių geopolitinius siekius, nurodyti prieštaravimus. 2.32.4. Pateikti pasaulinės politikos (Jungtinės Tautos (JT) taikos palaikymo misijos, ginklavimosi varžybos), tiesioginės ir netiesioginės (grasinamosios) karinės galios panaudojimo pavyzdžių, apibūdinti tarptautinio saugumo garantus (JT, Šiaurės Atlanto sutarties organizacija (NATO)).
2.33. Analizuoti pasaulio ir atskirų regionų politinio žemėlapių raidą XX–XXI a. pagal pateiktus rašytinius ir (ar) vaizdinius šaltinius, vertinti politinio žemėlapių pokyčius, išskiriant priežastis, procesus ir rezultatus. Pateikti galimus politinio žemėlapių kaitos scenarijus, atsižvelgiant į globalizacijos ir regionų kaitos tendencijas.	2.33.1. Nurodyti pasaulio politinio žemėlapių objektus ir subjektus. 2.33.2. Nurodyti svarbiausius pasaulio politinio žemėlapių etapo bruožus nuo XIX amžiaus iki šių dienų. Paašškinti kolonijinę politinę sistemą, pateikti šios sistemos privalumų ir trūkumų.
2.34. Pagal pateiktus informacijos šaltinius, išanalizuoti karinį konfliktą, jo priežastis, pasekmes ir tarptautinės bendruomenės veiksmus.	2.34.1. Nurodyti karinių konfliktų židinius bei priežastis (grobimas, nepriklausomybės siekimas, etninių grupių interesai, kolonijų padalinimas, gamtos išteklių, religiniai, politiniai ir ekonominiai nesutarimai), tarptautinio terorizmo grėsmes. 2.34.2. Apibūdinti tarptautinį terorizmą, nurodyti jo pasekmes, pasaulio bendruomenės pastangas kovoje su šiuo reiškiniu.
2.35. Analizuoti pateiktų šalių bei regionų ūkio sudėties skirtumus, išskiriant priežastis, procesus ir rezultatus, išorės veiksnių įtaką.	2.35.1. Paašškinti pasaulio ūkio šakų ir sektoriaus sudėtį. 2.35.2. Nurodyti tarptautinių kompanijų (Naftą eksportuojančių šalių organizacijos (OPEC), Pasaulio prekybos organizacijos (PPO)), integracinių susivienijimų ir ekonominių organizacijų reikšmę pasaulio ūkiui. 2.35.3. Paašškinti modernizacijos reikšmę ekonomikai.
2.36. Pagal pateiktus statistinius ir kitus informacinius šaltinius, nustatyti šalies tarptautinę ūkio specializaciją, jos reikšmę regioniniu ir pasauliniu mastu. Pagal pateiktus duomenis atlikti	2.36.1. Nurodyti tarptautinės ūkio specializacijos reikšmę valstybei bei regionui, pateikti 3–4 skirtingos specializacijos pavyzdžius 2.36.2. Sieti pasaulio ūkio ryšius, pateikti mokslo ir techninės pažangos, naujovių pavyzdžius, skirti pažangaus ir nepažangaus ūkio šakas.

Lietuvos ūkio kaitos analizę, pateikti vertinimą ir išvadas.	<p>2.36.3. Pateikti ekonominės partnerystės pavyzdžių: prekybos, laisvųjų ekonominių zonų (LEZ), bendrų įmonių, bendrų ekonominių projektų (ES), ekonominio planavimo (energetikos) tarp ES šalių.</p> <p>2.36.4. Išskirti svarbesnes aukštųjų technologijų sritis, sieti jas su gamyba, pateikti pažangios pramonės šalių pavyzdžius.</p> <p>2.36.5. Apibūdinti ekonomikos sistemas, nurodyti skirtingų ekonomikos sistemų šalių pavyzdžius.</p> <p>2.36.6. Paaiškinti svarbiausius bendruosius ekonomikos rodiklius (bendrasis vidaus produktas (BVP), nedarbo lygis, eksportas, importas, prekybos balansas, užsienio skola, gyventojų pajamos, pridėtinės vertės mokesčiai (PVM)).</p> <p>2.36.7. Nurodyti Lietuvos ūkio raidos ypatumus.</p>
2.37. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, vertinti jų reikšmę atskiroms valstybėms ir regionams.	<p>2.37.1. Nurodyti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, jų geografinį pasiskirstymą.</p> <p>2.37.2. Vertinti turtingų gamtos išteklių šalių padėtį pasaulyje, jų įtaką ūkio specializacijai.</p>
2.38. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti bioprodukcinio ūkio produktyvumą, našumą ir kitus kokybinius bei kiekybinius rodiklius, nustatyti jiems įtakos turinčius objektyvius ir subjektyvius veiksnius.	<p>2.38.1. Apibūdinti žemės ūkio organizavimo būdus, jų taikymą skirtingose šalyse ir skirtingose gamtinėse sąlygose.</p> <p>2.38.2. Sieti bioprodukcinį ūkį su įvairiomis pramonės šakomis (energetikos, maisto, tekstilės, medienos, chemijos pramonė).</p> <p>2.38.3. Paaiškinti pagrindinės žemės ūkio krypties (augalininkystės, gyvulininkystės) pasirinkimą, specializaciją ir produktyvumą, pateikti pavyzdžius.</p> <p>2.38.4. Nurodyti Lietuvos bioprodukcinio ūkio specializaciją, šio ūkio kaitą, šiuolaikines tendencijas ir problemas.</p>
2.39. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, sukurti pramonės išdėstymo šalyje ar regione projektą. Vertinti pramonės šakų plėtojimą šalyje ar regione.	<p>2.39.1. Paaiškinti pramonės šakų bendruosius ir specialiuosius (energetika, metalurgija, mašinų gamyba, chemijos, maisto pramonė) išsidėstymo veiksnius.</p> <p>2.39.2. Sieti tarpusavyje skirtingas pramonės šakas (jų reikšmę), nurodyti išorės ekonominių veiksnių įtaką pramonės plėtrai.</p> <p>2.39.3. Nurodyti svarbiausius pramonės regionus ir sritis.</p>
2.41. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, palyginti ir įvertinti paslaugų reikšmę ūkio plėtojimui. Teikiamas paslaugas sieti su įvairiomis ūkio šakomis.	<p>2.41.1. Apibūdinti transporto sistemą, palyginti transporto rūšis ir numatyti jo reikšmę atskiriems regionams.</p> <p>2.41.2. Paaiškinti tarptautinės prekybos sistemas. Nurodyti svarbiausius tarptautinės prekybos dalyvius, vertinti jų vaidmenį tarptautinėje prekyboje.</p> <p>2.41.3. Paaiškinti turizmo reikšmę valstybėms, nurodyti svarbiausius turizmo regionus. Nurodyti Lietuvos galimybes plėtoti turizmą, vertinti šalies turizmo išteklius.</p>
2.42. Sieti ir vertinti globalines, nacionalines, vietines problemas su žmogaus asmenine atsakomybe. Numatyti pasaulio ateities	<p>2.42.1. Paaiškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis. Nurodyti keletą argumentų, kodėl globalizacija svarbi pasaulio kaitai.</p>

perspektyvas.	
2.43. Vertinti tarptautinių organizacijų (JT, Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO)), ES, NVS geografinę erdvę, išskirti svarbiausius socialinius ir ekonominius aspektus.	2.43.1. Įvardyti tarptautines organizacijas (JT, (UNESCO)), nurodyti jų vaidmenį sprendžiant globalines problemas. 2.43.2. Išskirti esminius ES kaip regioninio integracinio darinio bruožus, nurodyti joje kylančias socialines ir ekonomines problemas, pateikti galimus jų sprendimo būdus. Nurodyti ES socialinius ir ekonominius aspektus. 2.43.3. Apibūdinti Nepriklausomų valstybių sandraugą (NVS), nurodyti joje kylančias problemas. 2.43.4. Nurodyti Lietuvos integraciją į tarptautinius susivienijimus, išskirti pranašumus ir trūkumus.
3. Geografiniai tyrimai	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į informavimo priemones. Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemonių veiklą. Sieti savo gyvenimo patirtį su geografinės aplinkos pažinimu.	
Esminis gebėjimas: Apibūdinant valstybę, regioną ar subregioną, išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas; savarankiškai sudaryti tyrimo planą jį atlikti ir pristatyti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Naudojantis istoriniais šaltiniais, vertinti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui. Nurodyti geografijos ryšius su kitais mokslais.	3.1.1. Išskirti ir keliais teiginiais apibūdinti svarbiausius pasaulio geografinio pažinimo etapus (senovės pasaulis, viduramžiai, naujieji laikai). 3.1.2. Nurodyti naujausius geografinių tyrimo pavyzdžių. 3.1.3. Pateikti geografinių praktinio panaudojimo žinių pavyzdžių ir juos komentuoti.
3.2. Formuluoti hipotezes ir individualiai suplanuoti bei atlikti geografinį tyrimą remdamasis išplėstinio kurso apimtimis. Analizuoti ir apibendrinti atliktų tyrimų duomenis, daryti išvadas, parengti pristatymą.	3.2.1. Paaiškinti, kas yra geografinių tyrimų objektas. 3.2.2. Apibūdinti geografijos pažinimo metodus (stebėjimas, aprašymas, palyginimas, kartografavimas). 3.2.3. Nurodyti, kokios pažinimo pakopos būdingos geografijai (faktų rinkimas ir kaupimas, duomenų analizė, klasifikacija ir teorijų kūrimas). 3.2.4. Pritaikyti kitų mokomųjų dalykų pamokų metų įgytas žinias atliekant tyrimą.
3.3. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais mokėti apibūdinti ir vertinti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionus gamtiniu ir visuomeniniu aspektu.	3.3.1. Nusakyti rajonavimo ir išskyrimo principus (gamtinius, socialinius, ekonominius, politinius) 3.3.2. Įvardyti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionus. Nurodyti jų svarbiausius politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3.4. Atrinkti tinkamą informaciją apie regioną(us), subregioną(us) ir valstybę(es) bei parengti rašto darbą, parodant svarbiausius jo(jų) savitumus, problemas ir savarankiškai daryti pagrįstas išvadas, paremtas geografijos šaltinių analize.	3.4.1. Lyginti ir kritiškai vertinti skirtingų informacijos šaltinių teikiamą medžiagą. 3.4.2. Nurodyti rašto darbo sudėtinės dalis: įžanga, dėstymas; išvados ir naudotų šaltinių sąrašas.
3.5. Atskleisti globalinių problemų	3.5.1. Paaiškinti dėsninę Žemės sferų formavimąsi laike

įvairovę ir jas lemiančias priežastis.	ir erdvėje, sieti jas su globaliniais pasikeitimais. 3.5.2. Įvardyti globalines problemas (demografinės, ekologinės, socialinės), paaiškinti jų priežastis ir pateikti jų pavyzdžius. 3.5.3. Pateikiant pavyzdžius, nurodyti įvairių globalinių problemų ryšį.
--	--

6.4.2.2. Turinio apimtis

Turinio apimtys apima geografijos ugdymo tematiką, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Šalia temų nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai, kurie apibrėžia šio koncentro turinio apimtį.

6.4.2.2.1. Geografinis pažinimas. Geografijos samprata, raida ir geoinformacija. Geografijos mokslo vieta mokslų sistemoje. Geografijos tyrimų objektas ir tyrimo metodai. Geografinė sfera ir geografinė aplinka. Geografijos tyrimų klasifikacija. Geografijos mokslo taikomasis pobūdis. Geografijos idėjų raida. Svarbiausi geografijos mokslo raidos etapai plėtojant geografinį akiratį. Naujausi geografiniai atradimai sausumoje ir vandenyne. Žymiausi pasaulio ir Lietuvos keliautojai bei geografi. Geografinės informacijos sistemos (GIS). GIS samprata, struktūra, funkcijos, raidos istorija. Geografinės informacijos gavimo ir tvarkymo metodai. Geografinė informacija internete, jos paieška, naudojimas, kūrimas, perdavimas. Interneto žemėlapių paslaugos. Geografinės informacijos infrastruktūros samprata. GIS ir kartografija. Kartografijos pagrindai. Kartografijos samprata. Žemėlapiai ir jų savybės. Žemėlapių elementai. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Elektroninių žemėlapių specifika (kintamas mastelis, maža grafinė raiška) bei papildomos galimybės (3D, interaktyvumas, animacija).

6.4.2.2.2. Gamtinė geografija. Žemės vidinė sandara ir paviršius. Žemės kilmės hipotezės. Kosminių ryšių įtaka Žemei. Žemės forma ir dydis. Žemės sukimasis apie savo ašį ir judėjimas aplink Saulę. Žemės vidinė sandara. Žemės plutos uolienos ir mineralai. Žemės gelmių tyrimų reikšmė. Geologinė Žemės raida. Geologinis laiko skaičiavimas. Litosfera ir plokščių tektonika. Vulkanizmas ir jo padariniai. Platformų atspindys dabartiniame paviršiuje. Žemės paviršių keičiantys procesai: vidiniai (tektoniniai judesiai, žemės drebėjimai ir vulkanizmas) ir išoriniai (dūlėjimas, vėjo, tekančio vandens, ledynų darbas), stichinės nelaimės, jų svarbiausi regionai ir galimi numatymo būdai. Antropogeninis poveikis. Žemės paviršius (sausumos ir vandenyno dugno). Paviršiaus formos. Atmosfera, klimatas, orai. Atmosferos sudėtis ir struktūra. Saulės spinduliuotės ir šilumos pasiskirstymas Žemėje. Oro temperatūra. Bendroji atmosferos cirkuliacija. Atmosferos slėgis ir vėjas. Atmosferos drėgmė. Kritulių pasiskirstymas Žemės rutulyje. Oro masės ir atmosferos frontai. Ciklonai (atogrąžiniai ir neatogrąžiniai) ir anticiklonai. Orai ir jų savybės. Orų permamos ir jų prognozės. Klimatą formuojantys veiksniai. Klimato juostos. Klimato tipai. Lietuvos klimatas, jo kaita per pastarąjį šimtmetį. Ekstremalūs meteorologiniai reiškiniai, jų pasireiškimo regionai ir galimi sprendimo būdai. Mikroklimatas. Atmosferos tarša ir visuotinis klimato šiltėjimas. Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys. Hidrosferos kilmė ir sudėtis. Pasaulio vandenynas ir jo dalys. Pasaulio vandenyno vandens savybės ir judėjimas. Krantų tipai. Paviršiniai ir požeminiai sausumos vandenys, jų geografinis paplitimas, panaudojimas ir apsauga. Lietuvos sausumos vandenys. Baltijos jūra ir Kuršių marios. Geografinė sfera ir jos dėsningumai. Geografinė sfera. Organizmų prisitaikymas prie geografinės aplinkos. Sausumos geografinės zonos. Vertikalusis (aukštuminis) zoniškumas. Azoniškumas. Dirvodaros veiksniai ir procesai. Gamtos apsauga. Žmogaus ūkinės veiklos įtaka gamtinei aplinkai (klimatui, sausumos vandenims, dirvožemiui, augalijai, gyvūnijai).

6.4.2.2.3. Visuomeninė geografija. Gyventojai ir gyvenvietės. Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas. Pagrindinės gyventojų demografinės charakteristikos. Demografinė (gyventojų) politika. Gyventojų sudėtis. Migracijos, jų rūšys. Pabėgėlių problema. Gyvenvietės, jų tipai. Gyvenviečių formavimosi ir atsiradimo priežastys. Gyvenviečių funkcijos. Urbanizacija. Urbanizacijos procesai, jų pasekmės. Miestų didėjimo problemos, galimi jų sprendimo būdai. Civilizacija ir kultūra. Kultūros sampratos plėtotė. Gyvenimo būdas. Gamtinių, socialinių ir ekonominių veiksnių įtaka žmogaus gyvenimo būdai. Regioniniai gyvenimo būdo skirtumai.

Politinė geografija. Valstybės sudėtis. Pasaulio geopolitinė sąranga. Valstybių geopolitinė padėtis. Valstybių geopolitiniai veiksniai. Valstybių klasifikacija. Pasaulio politinio žemėlapių pokyčiai (nuo XIX amžiaus iki šių dienų). Politiniai susivienijimai. Kariniai konfliktai ir terorizmas. Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio samprata Pasaulio ūkio sudėtis ir ištekliai. Svarbiausi valstybių ūkio rodikliai. Ūkio specializacija Bioprodukcinis ūkis. Energetika. Pramonė. Gamybos, informacijos, mokslo ir technikos ryšiai. Pasaulio rinka. Vidaus rinka. Laisvosios prekybos zonos. Tarptautinė prekyba. Tarptautinės ekonominės organizacijos. Infrastruktūros sudėtis. Infrastruktūros plėtotė ir funkcijos. Transportavimo erdvė. Transporto rūšys. Pasaulinė transporto sistema. Regioninės ir tarpregioninės transporto sistemos. Naujosios komunikacijos. Valstybių grupavimas pagal duotus ekonominius rodiklius. Pasaulio ūkio kaitos tendencijos. Lietuvos ūkis ir jo plėtros kryptys. Globalizacija. Globalizacija ir integracija. Europos Sąjunga (ES). Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS). Tarptautinės organizacijos ir Lietuva.

6.4.2.2.4. Regioninė geografija. Regionai ir subregionai. Pasaulio rajonavimas. Lietuvos, Europos ir pasaulio regionai, jų gamtiniai, politiniai, socialiniai ir ekonominiai aspektai. Globalinių problemų geografiniai aspektai. Regionų ir valstybių vaidmuo sprendžiant įvairias globalines problemas.

6.4.2.3. Vertinimas

Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.2.3.1. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja geografijos sąvokas ir terminus, bando sieti aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas esmines žinias sieja kasdieniame gyvenime.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko naujose situacijose.
2. Taikymas	Atlieka nesudėtingas geografijos užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais.	Naudojasi geografinės informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra labai išsamus.	Naudojasi įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir puikiai sprendžia praktinio pobūdžio kilusias problemas.
3. Praktiniai ir veiklos	Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai	Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją. Atlikę darbą pateikia išvadas,	Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą, padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba

	<p>naudojasi geografinės informacijos šaltiniais.</p> <p>Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.</p>	<p>nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.</p>	<p>pateikti racionalų sprendimo būdą problemoms spręsti. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.</p>
4. Komunikavimas	<p>Ne visada geba išsakyti mintis žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių.</p> <p>Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti.</p> <p>Mokytojo arba klasės draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją.</p> <p>Mokytojo arba klasės draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą.</p> <p>Ne visada sugeba reaguoti į pastabas ar kritiką.</p>	<p>Geba nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu.</p> <p>Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, tačiau kartais trūksta tinkamų argumentų savo nuomonei pagrįsti.</p> <p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą geografinio pobūdžio informaciją.</p> <p>Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodines ir nežodines raiškos formas.</p> <p>Geba bendrauti ir išklaudyti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.</p>	<p>Geba puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu.</p> <p>Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, argumentuoja savo nuomonę.</p> <p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio geografinę informaciją.</p> <p>Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodines ir nežodines raiškos formas.</p> <p>Geba puikiai bendrauti ir išklaudyti kitus, priima kritiką.</p>
5. Mokėjimas mokyti	<p>Kelia trumpalaikius geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių.</p> <p>Geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti ir bando ją vertinti.</p>	<p>Savarankiškai kelia nesudėtingus geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Taiko tinkamus būdus atlikti užduočiai.</p> <p>Geba mokyti individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių.</p> <p>Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti, sisteminti ir vertinti.</p>	<p>Savarankiškai organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Siekdami mokymosi tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius.</p> <p>Puikiai geba mokyti individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta. Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos</p>

			šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, atsirinkti ir vertinti.
--	--	--	---

V. INTEGRUOTAS SOCIALINIŲ MOKSLŲ KURSAS: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

7. Integruotas socialinių mokslų kursas – socialinio ugdymo dalis

7.1. Dalyko paskirtis

Integruoto socialinio ugdymo kurso paskirtis (toliau – Integruotas kursas) – formuoti vientisą supančio pasaulio vaizdą, parodyti glaudų gamtos ir visuomenės ryšį. Mokiniai, pasirinkę integruotą kursą, plėtoja geografijos ir istorijos bendruosius gebėjimus, vertybines nuostatas, ugdomi socialinę kompetenciją.

Integruotas kursas skirtas apibendrintai perteikti geografijos ir istorijos dalykų žinias ir gebėjimus.

Integruotas geografijos ir istorijos kursas yra laisvai pasirenkamas.

7.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

7.2.1. Tikslas

Integruoto kurso tikslas – suteikti kasdieniniame gyvenime reikalingų susistemintų geografijos ir istorijos žinių apie savo šalies ir pasaulio gamtą, istorinę raidą, žmogaus ir gamtinės aplinkos ryšius; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo ir praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniniame gyvenime.

7.2.2. Uždaviniai

Siekdami šio tikslo mokiniai:

- analizuoti gamtos reiškinius bei dėsningumus, visuomenės gyvenimo socialinius, kultūrinius, ekonominius, politinius įvykius ir pokyčius;
- suprasti ir nagrinėti lokalinių, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis, raidą bei sprendimo būdus;
- plėtoti kompleksines geografijos ir istorijos žinias remiantis Lietuvos ir pasaulio regionų pavyzdžiais;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus.

7.2.3. Struktūra

7.2.3.1. Integruoto kurso pagrindą sudaro geografijos ir istorijos turinys, leidžiantis mokymo procese naudotis anksčiau įgytomis socialinių mokslų žiniomis bei gebėjimais. Programoje medžiagos dėstymo tvarką lemia geografinė ir istorinė logika, pagal kurią žinios susistemintos aukštesniu lygiu nei pagrindinėje mokykloje atskleidžiant gamtos ir visuomenės ryšius.

7.2.3.1. Struktūruojant integruoto kurso ugdymo turinį, išskiriamos specifinės ugdomosios veiklos sritys:

- orientavimasis laike ir erdvėje;
- gamtinių ir visuomeninių struktūrų analizė;
- istorinės raidos supratimas;
- tyrimas ir interpretavimas;
- istorijos supratimo raiška.

7.2.3.1. Numatytų ugdomųjų veiklų įgyvendinimui aprašytos geografijos ir istorijos teminės sritys ir jas sudarančios temos:

7.2.3.1.1. Žemė ir žmogus.

7.2.3.1.2. Pasaulio regionų geografija ir istorija.

7.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

7.3.1. Integravimo galimybės

7.3.1.1. Integruoto kurso aktualumas grindžiamas glaudžiais ir neatsiejamaiais geografijos ir istorijos dalykų ryšiais. Istorija dažnai remiasi geografijos žiniomis, o šiuolaikinė visuomenė, jos struktūros ir problemos negali būti suprastos be istorijos ir geografijos pažinimo. Visuomenei, jos

raidai daug įtakos daro geografiniai veiksniai. Geografiją ir istoriją sieja ekonomikos, kultūrinės antropologijos, teisės, politologijos, sociologijos, religijotyros problemos: gyventojų ir visuomenės struktūros, ūkio raida, industrializacijos procesai, demografinė ir visuomeninė valstybių raida, ūkio ir socialinė politika, Europos integracijos klausimai, globalios žmonijos raidos problemos, tautų ir valstybių santykiai. Šios ir kai kurios kitos temos siauriau ar plačiau yra nagrinėjamos per istorijos, geografijos, teisės, ekonomikos ir verslumo pamokas. Per istorijos pamokas kalbant apie valstybių raidą, mokiniai turi žinoti valstybių geografines sąlygas, dydį ploto ir gyventojų skaičiaus požiūriu. Mokiniai nagrinėja gamtos išteklių įtaką istoriniams procesams, ekonominės raidos ypatumus. Taigi istorijos, geografijos ir kitos artimos mokyklinės disciplinos gali būti integruojamos.

7.3.1.2. Integruotas kursas tenkintų XI–XII klasių mokinių, pageidaujančių mokytis abu dalykus bendruoju lygiu, poreikius. Renkantis integruotą dalyką būtų išvengiama situacijos, kai pasirinkus tik geografiją iš viso nesimokoma istorijos ir vidurinė mokykla ar gimnazija baigiama turint tik pagrindinės mokyklos istorijos žinių ir gebėjimų.

7.3.1.3. Integruotas kursas leistų mokiniams pakartoti, apibendrinti, susisteminti pagrindinėje mokykloje įgytas istorijos, geografijos žinias, iškilus poreikiui turėtų galimybę laikyti istorijos ir geografijos egzaminus. Norintiesiems gerai išlaikyti istorijos ar geografijos egzaminus, rekomenduojama tų dalykų mokytis papildomai. Šį integruotą kursą galima rinktis ir kaip papildomą pasirenkamąjį kursą greta istorijos ar geografijos dalykų.

7.3.2. Ugdymo gairės

7.3.2.1. Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla, atsižvelgdama į dabarties žmogaus ir visuomenės raidos tendencijas, nuolat kinta. Ugdydama demokratiškumo įgūdžius, mokykla prisideda prie atviros, demokratinės visuomenės ir valstybės kūrimosi. Mokyklų veikla grindžiama demokratijos principais – ugdymo turinys orientuojamas mokinių pažintiniams poreikiams tenkinti ir gebėjimams ugdyti. Tai ypač atsiskleidžia įgyvendinant profilinį mokymą XI–XII klasėse. Vienas iš svarbiausių mokyklos veiklos uždavinių yra suteikti mokinių galimybę pasirinkti jų gabumus atliepantią ugdymosi kelią, susidaryti racionalų mokymosi krūvį ir tinkamai pasirengti pasirinktos profesijos studijoms. Tam daug reikšmės turi galimybė rinktis integruoto turinio disciplinas.

7.3.2.2. Planuojant ugdymo procesą, pirmiausia turi būti numatoma, ko mokiniai turėtų pasiekti: kokių gebėjimų, žinių ir supratimo jie turėtų įgyti, kokias nuostatas ugdyti, kokių nuostatų pokyčių tikėtis. Tada numatoma, kaip mokiniai mokysis, kaip parodys, ko išmoko, kaip bus vertinami, kaip bus apmąstomas mokymosi procesas bei rezultatai, kaip gaunama informacija apie mokinių nuostatas. Geresniems ugdymo rezultatams pasiekti, svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes.

7.3.2.3. Vadovaujantis interpretacine nuostata, siūlomi aktyvūs ugdymo būdai, padedantys mokiniams savarankiškai aiškintis pasaulyje vykstančius procesus, vertinti, suprasti ir spręsti gyvenimo problemas, atsakingai veikti, atskleisti įgytas bendrąsias ir esmines dalykines kompetencijas.

7.3.3. Mokymosi aplinka

7.3.3.1. Siekiant kokybiško kompetencijų ugdymo, svarbu kurti saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu.

7.3.3.2. Mokymosi aplinkoje turėtų būti sudarytos vienodos sąlygos visų mokinių socialinei, pilietinei ir kultūrinei saviraiškai. Tai turėtų skatinti kūrybinę mokinių veiklą, jų savarankiškumą, kritiškumą, formuoti emocinius, vertybinius santykius su kitais žmonėmis ir aplinkiniu pasauliu.

7.3.3.3. Ugdymas turėtų vykti ne tik klasėje, mokykloje, bet ir už jos ribų (muziejuose, ekspedicijose, parodose, dalyvavimas gamtiniuose, archeologiniuose tyrimuose ir pan.), kur patys mokiniai savarankiškai ugdytųsi per pamokas formuojamus gebėjimus, formuotųsi nuostatas.

7.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

7.4.1. Bendrasis kursas

7.4.1.1. Mokinių pasiekimai

1. Orientavimasis laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografijos kūrinių, kaip patikimais geografijos informacijos šaltiniais. Suvokti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje reikšmę aiškinant praeityje vykusius įvykius, reiškinius bei procesus. Esminis gebėjimas: orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), sieti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius. Orientuotis istorinėje erdvėje ir laike.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį. Naudojantis žemėlapiu matematinio pagrindu, išmatuoti atstumus, nustatyti pasaulio (horizonto) kryptis, objektų geografinę padėtį ir geografines koordinates.	1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis), tam reikalingas priemones (kompasas, visuotinės padėties nustatymo sistemos imtuvus (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes.
1.2. Išskirti svarbiausius Lietuvos ir pasaulio istorijos periodus ir pagrįsti jų ribas.	1.2.1. Apibūdinti svarbiausius Lietuvos ir pasaulio istorijos ir periodus.
1.3. Sinchronizuoti svarbiausius įvykius ir reiškinius iš Lietuvos ir pasaulio istorijos.	1.3.1. Apibūdinti ryšius tarp svarbiausių Lietuvos ir pasaulio įvykių ir reiškinių.
1.4. Lokalizuoti svarbiausius Lietuvos ir Europos teritorinius pokyčius.	1.4.1. Apibūdinti veiksnius lėmusias svarbiausius Lietuvos ir Europos teritorinius pokyčius.
1.5. Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir globalioje).	1.5.1. Paaiškinti svarbiausius geografinio pažinimo objektus (aplinka, teritorija, regionas).
1.6. Naudojantis geografinės informacijos sistemos (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti reikiamą informaciją.	1.6.1. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.
1.7. Įvertinti gamtinės - geografinės aplinkos įtaką politiniam, ūkiniam ir visuomeniniam vystimuisi.	1.7.1. Nurodyti gamtinius – geografinius faktorius įtakančius politinį, ūkinį bei visuomeninį vystimąsi.
2. Gamtinių ir visuomeninių struktūrų analizė	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemones. Ugdyti atsakingą požiūrį ieškant ir tvarkant geografinę informaciją. Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai. Atsakingas požiūris į nacionalines, regionines ir globalines problemas, asmeniškai prisidedant prie jų sprendimo. Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines,</p>	

aplinkosauginės problemos.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Naudojant informacijos šaltinius, analizuoti Žemės vidinės sandaros ir paviršiaus, atmosferos, klimato, orų, Pasaulio vandenyno ir sausumos vandenų, geografinės sferos bruožus, sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.	2.1.1. Paaiškinti Žemės kilmę, vidinę sandarą. Nusakyti vidinių ir išorinių Žemės jėgų poveikį paviršiumi. 2.1.2. Paaiškinti atmosferos savybes, orų keitimąsi ir jo priežastis. Apibūdinti klimato juostą remdamiesi klimato rodikliais, nusakyti klimato tipą. Paaiškinti žmonių ūkinės veiklos įtaką klimato pokyčiams. 2.1.3. Paaiškinti Pasaulio vandenyno struktūrą ir dėsninumus, nurodyti jo naudą žmonijai. 2.1.4. Paaiškinti sausumos vandenų paplitimą, jų tarpusavio ryšius bei ūkinę reikšmę. Nurodyti racionalaus vandenų panaudojimo ir apsaugos problemas. 2.1.5. Apibūdinti geografinės sferos struktūrą remdamiesi geografiniais jos dėsniniais, paaiškinti geografinės sferos įvairovę. Nusakyti įvairių geografinių komponentų tarpusavio sąveikos padarinius ir jų dinamiką.
2.2. Naudojantis informacijos šaltinius, analizuoti svarbiausius politinius, socialinius, ekonominius, reiškinius ir procesus vykstančius Lietuvoje ir pasaulyje. Vertinti pasaulio šalis pagal nurodytus socialinius ekonominius rodiklius.	2.2.1. Nurodyti geopolitikai įtakos turinčius veiksnius. Nusakyti šiuolaikinę geopolitinę pasaulio situaciją. Įvardinti svarbiausius valstybės elementus. 2.2.2. Vertinti demografines problemas, numatyti jų sprendimo būdus. Analizuoti darbo jėgos išteklių struktūrą. 2.2.3. Paaiškinti demografinės politikos būtinumą. 2.2.4. Paaiškinti gyventojų migracijos priežastis. 2.2.5. Paaiškinti ir vertinti urbanizacinius procesus. 2.2.6. Nurodyti pasaulio ūkio raidos etapus. Įvertinti pagrindinius pasaulio ūkio išteklius. 2.2.7. Apibūdinti pasaulio šalis pagal nurodytus socialinius ekonominius rodiklius. 2.2.8. Paaiškinti infrastruktūros svarbą žmogaus veiklai. Lyginti transporto rūšių ypatybes, numatyti tinkamiausias transporto rūšis regionuose. 2.2.9. Įvardinti Lietuvos ir Europos regionus, nurodyti svarbiausius jų politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos: Suvokti, kad istorijos pažinimas yra svarbus norint suprasti dabartį ir numatyti visuomenės socialinės, ekonominės, politinės bei kultūrinės kaitos perspektyvas. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą.</p> <p>Esminis gebėjimas : Paaiškinti Lietuvos, Europos ir pasaulio socialinę, ekonominę, politinę bei kultūrinę raidą praeityje, esmines problemas.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Įvertinti europietiškosios civilizacijos kultūrinio palikimo reikšmę vėlesnei Europos raidai.	3.1.1. Nusakyti antikinės kultūros, Bizantijos ir arabų pasaulio įtaką viduramžių Europos visuomenei. 3.1.2. Apibūdinti pagrindinius feodalizmo bei feodalinės visuomenės bruožus. 3.1.3. Nusakyti krikščionybės vietą viduramžių visuomenėje.

	3.1.4. Nurodyti viduramžių valstybių raidos savitumus.
3.2. Analizuoti priežastis ir aplinkybes, lėmusias skirtingą baltų genčių likimą. Analizuoti svarbiausius ikikrikščioniškosios Lietuvos visuomenės ir kultūros ypatumus. Įvertinti krikščionybės vaidmenį Lietuvos valstybės raidai.	3.2.1. Nurodyti lietuvių tautos ištakas bei raidą. 3.2.2. Paaiškinti Lietuvos valstybės susidarymo prielaidas. 3.2.3. Apibūdinti LDK raidos savitumus. 3.2.4. Nusakyti pagoniškosios Lietuvos visuomenės ir krikščioniškosios kultūros susidūrimo padarinius.
3.3. Analizuoti renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos įtaką socialinei, politinei ir kultūrinei Europos raidai.	3.3.1. Nurodyti Renesanso, didžiųjų geografinių atradimų ir reformacijos reikšmę naujųjų laikų visuomenės atsiradimui.
3.4. Analizuoti LDK bei Lenkijos politinį ir kultūrinį suartėjimą.	3.4.1. Paaiškinti politinio ir kultūrinio LDK suartėjimo su Lenkija padarinius.
3.5. Įvertinti renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos poveikį LDK visuomenės ir kultūros raidai.	3.5.1. Nurodyti Renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos vaidmenį visuomeniniam ir kultūriniam LDK gyvenimui.
3.6. Analizuoti Apšvietos laikų idėjų įtaką JAV susikūrimui ir Didžiajai Prancūzijos revoliucijai.	3.6.1. Apibūdinti Apšvietos laikų valstybių politinę raidą, socialinių bei ekonominių pokyčių tendencijas, svarbiausius kultūrinio gyvenimo laimėjimus.
3.7. Analizuoti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos įgyvendinimo siekius ir valstybės sunaikinimo padarinius.	3.7.1. Apibūdinti mėginimus reformuoti visuomenę ir valstybę XVIII a. antroje pusėje. 3.7.2. Paaiškinti Abiejų Tautų Respublikos žlugimo priežastis ir faktorius. 3.7.3. Pateikti pavyzdžių apie klasicizmo ir baroko kultūros raišką LDK mene.
3.8. Įvertinti ekonominių procesų padarinius europietiškosios visuomenės sanklodai. Analizuoti ekonominio, socialinio gyvenimo pokyčius bei kultūrinio gyvenimo savitumus.	3.8.1. Apibūdinti pramonės perversmo reikšmę bei nacionalizmo įtaką visuomenės gyvenimui. 3.8.2. Nurodyti politinių ideologijų, parlamentarizmo reikšmę modernios Europos formavimuisi.
3.9. Įvertinti Rusijos imperijos valdymo padarinius Lietuvos visuomenei.	3.91. Apibūdinti Lietuvos padėtį Rusijos imperijoje.
3.10. Įvertinti karo rezultatus: kariaujančių valstybių nuostolius, Europos politinio žemėlapiu pokyčius, Versalio sistemą, psichologinius karo padarinius.	3.10.1. Apibūdinti karo rezultatus: kariaujančių valstybių nuostolius, Europos politinio žemėlapiu pokyčius, Versalio sistemą, psichologinius karo padarinius.
3.11. Analizuoti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.	3.11.1. Nurodyti pasipriešinimo Rusijos valdžiai būdus. 3.11.2. Paaiškinti tautinio lietuvių atgimimo prielaidas ir nurodo jo reikšmę modernios lietuvių tautos formavimuisi. 3.11.3. Nusakyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
3.12. Palyginti demokratijos ir diktatūrų vaidmenį tarpukario Europoje.	3.12.1. Nurodyti demokratijos krizės priežastis ir diktatūrų įsigalėjimą tarpukario Europoje.
3.13. Analizuoti pasaulio ekonominės raidos ypatumus.	3.13.1. Nusakyti Didžiosios krizės priežastis ir padarinius pasauliui.

3.14. Palyginti parlamentinį ir autoritarinį valdymą Lietuvoje.	3.14.1. Nusakyti svarbiausias Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio politikos problemas. 3.14.2. Nurodyti Lietuvos ūkio ir kultūros laimėjimus tarpukario metais.
3.15. Įvertinti Antrojo pasaulinio karo padarinius Europai ir pasauliui.	3.15.1. Nusakyti Antrojo pasaulinio karo priežastis. 3.15.2. Apibūdina Antrojo pasaulinio karo padarinius.
3.16. Nusakyti sovietų ir nacių okupacijų padarinius Lietuvai.	3.16.1. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 3.16.2. Nurodyti Molotovo ir Ribentropo pakto padarinius Baltijos valstybėms.
3.17. Palyginti žydų genocidą Lietuvoje ir kituose Vokietijos okupuotuose kraštuose.	3.17.1. Pateikia pavyzdžių apie nacių ir sovietų okupaciją ir rezistenciją.
3.17. Palyginti žydų genocidą Lietuvoje ir kituose Vokietijos okupuotuose kraštuose.	3.17.1. Pateikia pavyzdžių apie nacių ir sovietų okupaciją ir rezistenciją.
3.18. Palyginti svarbiausius demokratinių ir totalitarinių šalių raidos bruožus Šaltojo karo metais.	3.18.1. Apibūdinti Vakarų ir Rytų konfliktą šaltojo karo metais bei nusako jo padarinius visuomenei.
3.19. Analizuoti, kokias būdais buvo slopinama tautinė savimonė.	3.19.1. Nusakyti sovietinės okupacijos režimo padarinius Lietuvos visuomenei bei atskleisti pasipriešinimo būdus. 3.19.2. Paaiškinti, kaip vyko Lietuvos sovietizacija.
3.20. Įvertinti partizaninių kovų prasmę ir reikšmę.	3.20.1. Apibūdinti partizaninį pasipriešinimą ir neginkluotą rezistenciją Lietuvoje.
3.21. Analizuoti tautinės savimonės raidą okupacijos sąlygomis	3.21.1. Pateikti pavyzdžių apie tautinės savimonės raidą sovietinės okupacijos sąlygomis.
3.22. Analizuoti svarbiausius veiksnius, lėmusius pasaulinės komunizmo sistemos žlugimą.	3.22.1. Nusakyti pakeitimus Europos politiniame žemėlapyje žlugus komunistinei sistemai.
3.23. Įvertinti esminius pokyčius pasaulyje, pasibaigus šaltajam karui, jų reikšmę dabartinės visuomenės kaitai.	3.23.1. Nurodyti pagrindinius Europos Sąjungos principus, įvertina ES laimėjimus ir užduotis. 3.23.2. Apibūdinti pokomunistinių šalių problemas, įvertina šių šalių perspektyvas.
3.24. Paaiškinti, kodėl Lietuvai pavyko atkurti nepriklausomybę.	3.24.1. Apibūdinti Lietuvos valstybės atkūrimo aplinkybes.
3.25. Analizuoti svarbiausius Lietuvos socialinės, ūkinės, kultūrinės ir politinės raidos atkūrus nepriklausomybę.	3.25.1. Nurodyti Lietuvos politinio, ekonominio, socialinio bei kultūrinio gyvenimo ypatumus.
4. Tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Kritiškai ir argumentuotai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją apie istorijos įvykius, reiškinius ir procesus.	
Esminis gebėjimas: Naudoti ir vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją. Apibūdinant valstybę, regioną išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją gautą iš įvairių istorinių šaltinių, IT ir	4.1.1. Apibūdinti istorinę informaciją gaunamą iš įvairių istorinių šaltinių.

medijų.	
4.2. Įvertinti pasirinkto istorinio šaltinio patikimumą ir tinkamumą tyrinėti pasirinktą problemą.	4.2.1. Nurodyti, kaip reikia atrinkti istorinius šaltinius pasirinktos problemos tyrinėjimui.
4.3. Paašškinti skirtingus to paties istorinio įvykio, reiškinių bei proceso aprašymus pateikiamus istorikų.	4.3.1. Nusakyti, faktorius nulemiančius skirtingas to paties istorinio įvykio, reiškinių bei proceso interpretacijas.
4.4. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Europą ir jos regionus ir šalis (Rytų Europa, Baltijos šalys, Skandinavija, Vokietija, Lenkija), savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.4.1. Nusakyti Europos ekonomikos reikšmę pasaulio ūkiui. Nurodyti pagrindines energetikos, pramonės, žemės ūkio, transporto raidos tendencijas. Palyginti ekonominį Europos regionų lygį. 4.4.2. Apibūdinti pagrindinius Skandinavijos, Vokietijos, Lenkijos ir Rytų Baltijos šalių ekonomikos bruožus. Nurodyti šių šalių tarpusavio ryšius ir ryšius su Lietuva.
4.5. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Azijos regionų gamtinius ir ekonominius ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.5.1. Palyginti gamtinius Azijos regionų ypatumus. Palyginti ir paašškinti didelių šalių ir įvairių Azijos regionų ūkio raidą.
4.6. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Ameriką ir joje skiriamus socialinius ekonominius regionus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.6.1. Nurodyti svarbiausius Amerikos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis. 4.6.2. Paašškinti Amerikos skirstymo principus. 4.6.3. Nurodyti Lotynų Amerikos gyventojų rasinės ir tautinės sudėties ypatumus, paašškina urbanizacinius ir demografinius šios pasaulio dalies procesus.
4.7. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Afrikos regionų gamtinius ir ekonominius ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.7.1. Apibūdinti svarbiausius Afrikos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis. Nurodyti Afrikos ūkio ypatumus.
4.8. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Australijos gamtą, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.8.1. Nurodyti svarbiausius Australijos ir Okeanijos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis.
4.9. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Antarktidos gamtos sąlygų ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.9.1. Nurodyti pagrindinius Antarktidos gamtinių sąlygų ypatumus ir paašškina juos lemiančias priežastis.
4.10. Remiantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti Europos Sąjungos (ES) ir Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) geografinę erdvę.	4.10.1. Apibūdinti Europos Sąjungos (ES) geografinę erdvę. Paašškinti Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) susidarymo priežastis, nurodyti šios organizacijos ypatumus. 4.10.2. Nurodyti Rusijos ir kitų NVS šalių gamtinius išteklius. Nurodyti NVS šalių ryšius su Lietuva.
4.11. Sieti ir vertinti globalines, nacionalines, vietines problemas su asmenine žmogaus atsakomybe.	4.11.1. Paašškinti dėsninę Žemės sferų formavimąsi laike ir erdvėje, sieti jas su globaliniais pasikeitimais. 4.11.2. Paašškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis.
5. Istorijos supratimo raiška	

Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Siekti remiantis įvairiais šaltiniais ir būdais perteikti supratimą apie praeityje vykusius įvykius, reiškinius bei procesus.	
Esminis gebėjimas: Įvairiais aspektais ir būdais perteikti informaciją apie praeitį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Informaciją apie istorinius įvykius pateikti įvairiomis formomis: žodine, rašytine, vaizdine.	5.1.1. Nurodyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus.
5.2. Tinkamai vartoti svarbiausiais istorijos sąvokas.	5.2.1. Apibūdinti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas.
5.3. Formuluoti argumentus pagrindžiant savo nuomonę, apie istorinius įvykius, bei reiškinius ir pateikti vertinimus iš skirtingų požiūrio taškų.	5.3.1. Nusakyti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius remiantis istorijos šaltiniais.

7.4.1.2. Turinio apimtis

7.4.1.2.1. Žemė ir žmogus

Kartografijos pagrindai. Žemėlapiai ir jų savybės. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Šiuolaikiniai kartografiniai vaizdai. Geografinė informacija internete, jos paieška.

Žemė. Žemės kilmės hipotezės. Žemės vidinė sandara. Žemės pluta. Litosfera ir pagrindinės paviršiaus formos. Atmosfera ir jos savybės. Klimatą formuojantys veiksniai. Hidrosfera ir jos struktūra. Pasaulio vandenynas. Sausumos vandenys. Biosfera. Augmenijos ir gyvūnijos įvairovė. Geografinės sferos struktūra ir pagrindiniai dėsniniai. Gamtiniai kompleksai, jų dinamika. Kraštovaizdžio struktūra.

Žmonija. Žmogaus kilmės problematika. Barbariškumas. Civilizuotumas. Svarbiausieji visuomenės raidos etapai. Agrarinės, pramoninės, popramoninės, informacinės visuomenės ypatumai.

Geopolitika. Geopolitikai įtakos turintys veiksniai. Geopolitinė padėtis, jos reikšmė valstybių raidai ir santykiams. Politinio žemėlapių formavimasis.

Demografiniai procesai ir urbanizacija. Demografiniai procesai. Gyventojų skaičius ir jo didėjimo problema. Darbo ištekliai, socialinė ir profesinė gyventojų struktūra. Demografinė politika. Migracija. Šiuolaikinės darbo jėgos savybės. Urbanizacija.

Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio raida. Pasaulio ūkio sudėtis. Pagrindiniai pasaulio ūkio ištekliai. Pasaulio ūkio struktūra. Ūkio ryšių įvairovė. Pasaulinė rinka ir tarptautinė prekyba. Tarptautinės organizacijos. Šalių išsivystymo ekonominiai rodikliai. Pasaulio šalių tipologija.

Infrastruktūra ir globaliniai komunikacijų tinklai. Infrastruktūros samprata, sudėtis ir funkcijos. Lyginamasis transporto rūšių apibūdinimas. Regioninės ir tarpregioninės transporto sistemos. Tradicinių ir šiuolaikinių ryšių tinklai. Globalinis komunikacijų tinklas.

Geografinė futurologija. Pasaulio ateities scenarijai. Gamtos transformacijos. Ūkio transformacijos. Sociosfera. Ateities komunikacijos. Futurologija ir tikrovė.

7.4.1.2.2. Pasaulio regionų geografija ir istorija

Europos ūkis. Bendras ekonomikos išsivystymo lygis. Rytų ir Vakarų Europos ypatumai. Energetika. Pramonė. Žemės ūkis. Transportas ir komunikacijos.

Lietuvos ūkis. Transformaciniai ūkio procesai 1990 – 2002 metais. Ūkio specializacija. Bioprodukcinis ūkis. Pramonė, jos atnaujinimas. Statyba. Paslaugų plėtra. Transporto sistema. Ryšių svarba. Vidaus ir užsienio prekyba. Finansinė sistema.

NVS. Rusijos įtakos erdvė. Rusijos gyventojai, gamtiniai ištekliai ir ūkis. NVS šalys. Baltarusija.

Baltoskandija. Baltoskandijos šalių socialiniai ekonominiai kontrastai. Skandinavijos šalys, jų ryšiai su Lietuva. Vokietija. Lenkija. Rytų Baltijos šalys: panašumai ir skirtumai. Europa viduriniais amžiais. Lietuvos Didžioji kunigaikštystė iki XV a. pab. Europinės visuomenės pagrindų formavimasis. Feodalizmas. Krikščioniškoji visuomenė. Švietimas ir kultūra. Nacionalinių valstybių formavimosi pradžia. Lietuvos susikūrimas. Lietuvos susidūrimas su krikščioniškąja Europa. Krėvos unija. Lietuvos krikštas. LDK Vytauto laikais.

Ankstyvųjų naujųjų amžių Europa. Pokyčiai LDK valstybės ir visuomenės gyvenime XVI – XVII a. vid. Renesansas. Reformacija. Lietuva po Vytauto. Liublino unija ir jos padariniai. Renesanso įtaka LDK. Reformacija. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas. LDK politinė padėtis XVII–XVIII a.

Apšvietos laikai Europoje. Pokyčiai Abiejų tautų Respublikoje valstybės ir visuomenės gyvenime.

Švietimo epocha ir Didžioji Prancūzijos revoliucija. Valstybės padalijimai ir sunaikinimas. LDK visuomenė, ūkis, kultūra.

Europa ir Lietuva XIX – XX a. Europa po Napoleono karų. Pramonės perversmas ir jo padariniai. Pirmasis pasaulinis karas. Lietuvos politinė padėtis. Pasipriešinimas Rusijos valdžiai ir jo padariniai. Lietuvių tautinis atgimimas. Lietuvos visuomenė, ūkis, kultūra.

Europa 1919 – 1945 m. Europos politinė ir ūkio raida tarpukariu. Antrasis pasaulinis karas ir jo padariniai. Nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimas. Lietuva tarpukario laikotarpiu. Sovietinė okupacija. Lietuva nacių okupacijos metais.

Europa ir Lietuva Šaltojo karo metais. Vakarų ir Rytų santykiai šaltojo karo metu. Antroji sovietinė okupacija. Lietuvos padėtis Sovietų Sąjungoje.

Komunizmo žlugimas Europoje. Lietuvos nepriklausoma valstybė. Šaltojo karo pabaiga ir permainos Europoje. Šiuolaikinis Europos politinis žemėlapis. Europos Sąjunga. Pokomunistinių šalių bruožai. Lietuvos valstybės atkūrimas. Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka ir politinė sistema, jos politinė raida, integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Lietuva tarptautinėse organizacijose.

Azija. Gamtiniai Azijos ypatumai. Geografinė ir istorinė Azijos problematika.

Pietvakarių Azija. Senovės civilizacijos ir jų vieta pasaulio istorijoje. Islamo atsiradimas ir plitimas. Osmanų imperija. Didžiausios tautos. Islamo įtaka šalių gyvenimui, fundamentalizmas. Artimieji Rytai – tautinių ir religinių konfliktų sritis. Nafta – Persų įlankos šalių ekonominis pagrindas. Turkijos ir Izraelio ypatumai.

Pietų ir Rytų Azija. Senosios Indijos ir Kinijos civilizacijos. Indija praeityje. Indija dabar: tautų įvairovė, religijos, pagrindiniai ekonominiai bruožai. Kinija ir jos kaimynai praeityje. Kinija dabar: demografinė politika, ekonomikos raida, kylanti pramonė, ekonominiai vidaus kontrastai. Japonija: geografinė padėtis, istorija, gyventojų ypatumai, ekonominė galia. Pietryčių Azija: praeitis ir šiandiena. Mažieji tigrai – galingo ekonominio šuolio šalys.

Amerikos dalys. Gamtiniai Amerikos ypatumai.

Lotynų Amerika. Senųjų civilizacijų (actekų, majų, inkų) laimėjimai. Europiečių kolonizacija. Nepriklausomų valstybių kūrimasis. Lotynų Amerikos kultūros. Urbanizaciniai ir demografiniai procesai. Ekonominio išsivystymo lygis. Naudingosios iškasenos. Ūkis. Spartesnio vystymosi šalys.

Šiaurės Amerika. Europiečių kolonijos. JAV susikūrimas. JAV ekonominių ir politinių galių išaugimas po pilietinio karo. JAV politinės, ekonominės ir kultūrinės įtakos plėtra pasaulyje XX a. JAV ir Kanados rasinė ir tautinė sudėtis. Šiuolaikinė migracija. Urbanizaciniai ir demografiniai procesai. Gamtiniai JAV ir Kanados išteklių. Pasaulyje pirmaujanti JAV pramonė. Transnacionalinės kompanijos. Karinis pramoninis kompleksas. Žemės ūkio regionai. Fermerinis ūkis. Moderniosios transporto ir ryšių sistemos. Finansai ir prekyba. Tarptautiniai ryšiai.

Afrika. Gamtiniai ypatumai. Senovės Egipto civilizacija. Afrikos valstybės viduramžiais. Europiečių skverbimasis į Afriką ir jos padalijimas. Afrikos išsilaisvinimas. Dabartinis Afrikos politinis žemėlapis. Gyventojų reprodukcijos problemos. Afrikos gyventojų etnolingvistinė sudėtis. Afrikos ūkis.

Australija ir Okeanija. Australijos ir Okeanijos įvaldymo raida. Australijos geografinė specifika ir apgyvenimas. Australijos naudingosios iškasenos ir jų ištekliai. Okeanijos geografiniai ypatumai ir ūkis.

Antarktida. Geografinio pažinimo istorija. Gamtinės sąlygos. Antarktidos tarptautinis statusas ir naudojimas.

7.4.1.3. Vertinimas

7.4.1.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

7.4.1.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Ne visada tiksliai vartoja sąvokas ir terminus, bando sieti juos aiškinant gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas esmines geografijos ir istorijos žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko įprastose situacijose.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus. Įgytas geografijos ir istorijos žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko naujose situacijose.
2. Praktiniai/veiklos	Atlieka nesudėtingas užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai naudojasi informacijos šaltiniais. Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.	Naudojasi informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra išsamus. Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją. Atlikę darbą pateikia išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.	Naudojasi įvairiais informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir puikiai sprendžia praktines problemas. Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą, padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba pateikti racionalų problemos sprendimo būdą. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.
3. Komunikavimas	Ne visada geba išsakyti mintis	Gebą nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu.	Gebą puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu.

	<p>žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių.</p> <p>Padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją.</p> <p>Padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą.</p> <p>Ne visada sugeba tinkamai reaguoti į pastabas ar kritiką.</p>	<p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą geografinio ir istorinio pobūdžio informaciją.</p> <p>Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio ir istorinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p> <p>Geba bendrauti ir išklausti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.</p>	<p>Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio geografinę ir istorinę informaciją.</p> <p>Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p> <p>Geba puikiai bendrauti ir išklausti kitus, priima kritiką.</p>
4. Mokėjimas mokytis	<p>Kelia trumpalaikius mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties.</p> <p>Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių. Geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, atsirinkti ir bando ją vertinti.</p>	<p>Savarankiškai kelia nesudėtingus mokymosi tikslus uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Taiko tinkamus būdus atlikti užduočiai.</p> <p>Geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių.</p> <p>Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, atsirinkti, sisteminti ir vertinti.</p>	<p>Savarankiškai organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą.</p> <p>Siekdami mokymosi tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius.</p> <p>Puikiai geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje.</p> <p>Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta.</p> <p>Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, atsirinkti ir vertinti.</p>

VI. TEISĖ: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Teisė – socialinio ugdymo dalis

8.1. Dalyko paskirtis

Programa padės įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų teisinių žinių ir gebėjimų jomis pasinaudoti įgyvendinant ir ginant savo teises, formuoti pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes ir jomis vadovautis. Mokiniai bendraudami ir bendradarbiaudami ugdysis socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir

kitus praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime. Mokiniai suvoks, kad įstatymai ir kitos teisės normos nėra neišvengiama duotybė, kad šiandieninei visuomenei svarbu aktyvūs ir kritiškai mąstantys piliečiai, dalyvaujantys demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali padėti įgyvendinti asmeninius ir visuomeninius tikslus.

Teisės programa nėra skirta apibendrintų žinių apie visą teisės sistemą perteikimui ir negali būti vertinama nei kaip pasiruošimas specialiosioms teisės studijoms, nei kaip teisinių konsultacijų teikimo forma.

8.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

8.2.1. Tikslas – suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją, bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime bei vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę.

8.2.2. Uždaviniai. Siekdami šio tikslo mokiniai:

- žinos ir suvoks pagrindines žmogaus teises, pareigas ir atsakomybę, jų realizavimo ir gynybos mechanizmus, pagrindinius Lietuvos teisinės sistemos elementus, teisinių procesų eigą ir asmens vaidmenį juose, pagrindinių teisinių institucijų kompetenciją;
- gebės kritiškai mąstyti, analizuoti informaciją, taip pat ir teisinę, bendrauti ir bendradarbiauti sprendžiant individualias ir visuomenines praktines teisės problemas, susidaryti savo nuomonę ir argumentuotai ją ginti; naudotis teisėtais iškilusių problemų ir konfliktinių situacijų sprendimo būdais;
- formuosius nuostatas savo elgesį ir veiklą asmeniniame ir viešajame gyvenime grįšti teisingumo ir pagarbos teisei principu, suvoks savo atsakomybę už teisės pažeidimus.

8.2.3. Struktūra

8.2.3.1. Programos turinį sudaro santykinai atskiros, bet ugdymo procese integruojamos šios ugdomosios veiklos sritys:

- **Teisinės sistemos elementų pažinimas ir tyrinėjimas.** Mokiniai dirbdami su teisiniais tekstais, praktinėmis problemomis ir bylomis, analizuodami teises situacijas, mokysis taikyti įstatymų normas, ne tik teisiniu, bet ir vertybiniu aspektu vertinti ir interpretuoti socialinę tikrovę bei įgys kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę ir jos šakas, teisinės valstybės bruožus, Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmonių teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams.

- **Teisių įgyvendinimas ir pažeistų teisių gynimas.** Ši ugdomosios veiklos sritis, skirta praktiniams mokinių gebėjimams ugdytis. Mokiniai mokysis bendrauti ir bendradarbiauti, susiformuoti ir argumentuotai ginti savo nuomonę, išgirstant kito argumentus, kalbėti viešai, konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, derybomis siekti priimtino kompromiso, savarankiškai veikti, priimti atsakingus sprendimus. Mokiniai taip pat ugdysis praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime: susirasti reikalingą teisinę informaciją, kreiptis (ieškoti) teisinės pagalbos, rašyti dokumentus, kreiptis į teismą, teisėtvarkos arba valstybės valdymo instituciją, ginant savo teises ir teisėtus interesus.

8.2.3.2. Teisinės kompetencijos aprašas

Mokiniai suvokia būtinus kiekvieno žmogaus gyvenime teisės pagrindus, elgiasi pagal teisės reikalavimus, geba naudotis pagrindinėmis teisėmis ir kreiptis pagalbos, kai jos pažeidžiamos.

Mokiniai gebės:

- spręsti praktines problemas, remiantis teisės normomis;
- naudoti teisėtus problemų sprendimo būdus;
- argumentuotai ginti savo nuomonę teisiniu klausimu;
- kalbėti viešai;
- derybomis siekti priimtino kompromiso;
- susirasti reikalingą teisinę informaciją;

- ieškoti teisinės pagalbos;
- realizuoti savo teises ir teisėtus interesus.

8.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

8.3.1 Integravimo galimybės

Tokios bendros sąvokos kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė, laisvė nėra susietos su konkrečiu dalyku. Todėl mokinių teisiniam sąmoningumui ugdyti turėtų būti išnaudojamos ir tarpdalykinės integracijos galimybės:

- *su doriniu ugdymu* sieja nuostatos, kad būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimas turi eiti lygiagrečiai su dorinės sąmonės brandimu. Teisinis ir moralinis švietimas atlieka svarbų vaidmenį formuojant mokinių moralines-etines normas. Siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, kuris žino savo teises, laikosi teisės normų, gerbia įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, geba savo veiksmus grįsti visuomeniniu nuovokumu bei doriniais principais.
- *su istorija* sieja siekis formuoti pilietinės sąmonės brandą. Žmogaus padėtis demokratinėje visuomenėje, demokratinio valdymo ypatumų, demokratijos įtakos valstybingumui ir kitų klausimų nagrinėjimas ir suvokimas leidžia ugdyti pilietines nuostatas bei gebėjimus.
- *su kalbomis (lietuvių ir užsienio)* sieja bendras siekis rūpintis žodine ir rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, argumentavimas, viešasis kalbėjimas, derybos, pareiškimų, pranešimų, gyvenimo aprašymo rašymas ir kt.). Pasitelkiant literatūros kūrinius gali būti nagrinėjami teisingumo ir kiti žmogaus teisių klausimai.
- *su geografija* sieja bendras siekis nagrinėti ir suvokti socialines, ekonomines, ekologines problemas, kurios priverčia susimąstyti apie ateities kartas ir jų teises, bei pareigą jas gerbti. Moralinės nuostatos – atsakomybės prieš ateities kartas formavimas svarbus geografijos uždavinys.
- *gamtos mokslų* ir teisinio ugdymo pagrindiniai saitai – ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai, pilietinio požiūrio į juos ugdymas.
- *su menais* sieja kūryboje perteiktas žmogaus orumo ir teisingumo siekis, galimybė mokiniams savo rūpestį ir atsakomybę dėl žmonijos ateities pavaizduoti kūryboje.

8.3.2. Ugdymo gairės

Mokant pagal šią programą būtina naudoti aktyvaus mokymo metodus siekiant, kad mokiniai analizuotų teises situacijas, mokytoji taikyti įstatymų normas, susiformuotų ir argumentuotai gintų savo nuomonę, išklaustų kito argumentus, kalbėtų viešai, gebėtų konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, derėtis ir siekti kompromiso, savarankiškai priimti sprendimus.

Siekiant, kad mokiniai įgytų žinių ir ugdytųsi praktinius gebėjimus pamokose rekomenduojama naudoti kelis aktyvaus mokymo metodus, padėsiančius įsisavinti pamokos temą: vienas metodas turėtų padėti įsisavinti naujas žinias (pvz. darbas su šaltiniais ar teisiniais dokumentais), kitas – jas pritaikyti praktiškai.

Naujos medžiagos perteikimui pamokoje rekomenduojama naudoti aktyvaus mokymosi metodus tokius kaip „vienas moko kitą“, „ekspertų“, „idėjų žemėlapis“, „durstinio“ ir kitus. Atsižvelgiant į tai, kad teisės kursas skiriamas vyresniųjų klasių mokiniams, rekomenduojama daugiau dėmesio skirti savarankiškam darbui, ypatingai susipažįstant su teorine medžiaga. Mokiniai galėtų savarankiškai susipažinti su teorine medžiaga prieš pamoką.

Pamokose rekomenduojama naudoti „mini teismo“ metodą, kuris leidžia nagrinėti konkrečios teisės srities (šakos) „bylą“. Šis supaprastintas bylos nagrinėjimo teisme modelis labiausiai atskleidžia teisės taikymo specifiką: mokiniai galės praktiškai pajusti, kaip bendra taisyklė tampa konkretaus gyvenimiško ginčo sprendimo įrankiu; suvoks, kad tiriant teises problemas dažniau svarbesni ne vienareikšmiai atsakymai į keliamus klausimus, bet tų atsakymų argumentacija. Geriausia būtų naudoti bylas, kurių prototipai yra civilinės, baudžiamosios, administracinės bylos, išnagrinėtos Lietuvos teismų.

Teisės pamokose siūloma naudoti ir kitus metodus, siekiant išmokyti mokinius spręsti teisinę problemą ir ugdyti mokinių analitinius, derybinius, kritinio mąstymo gebėjimus. Tai tarpininkavimas, derybos, „piliečių sueiga“ bei kiti metodai padedantys mokiniams suvokti, kaip

piliečiai gali konstruktyviai spręsti kylančias teises problemas, dalyvauti priimant sprendimus valstybės ar savivaldybės institucijose.

Teisės pamokose mokiniams gali būti siūloma analizuoti konkrečią situaciją ir pritaikyti jai teisės normą: nagrinėti darbuotojo atleidimo iš darbo situacijas, tam tikro elgesio priešingumą civilinei, baudžiamajai ar administracinei teisei, teisininko poelgio atitikimą etikos kodeksui, tarptautinius konfliktus; nuspręsti, kokia proceso teisės norma taikytina nagrinėjamu atveju.

Kitos grupės metodų, siūlomų naudoti teisės pamokose, tikslas yra skatinti mokinius susiformuoti nuomonę (poziciją) tam tikru su teise susijusiu, dažnai kontroversišku, klausimu ir argumentuoti ją ginti. Pavyzdžiui, „4P“ (pozicija, priežastis, pavyzdys, pasekmė), „užimk poziciją“, „nuomonių linija“ ir kiti metodai.

8.3.3. Mokymosi aplinka

Mokykla turi sudaryti sąlygas kurti demokratinius santykius, paremtus bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendradarbiauja, paremia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą. Demokratinėje aplinkoje išugdytas mokinių teisinis sąmoningumas padeda kurti ir stiprinti demokratinę mokyklos kultūrą bei naudingas patiemis mokiniams ruošiantis savarankiškam gyvenimui. Tam kad mokiniai formuotųsi moralines-etines normas, laikytųsi teisės normų ir gebėtų pasinaudoti teisės žiniomis konkrečioje situacijoje, gerbtų įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, reikalingas aktyvius mokinių mokymasis.

Sukurkite klasėje atmosferą, kuri padėtų žmogaus teisių mokymuisi. Teisinio ugdymo procese labai svarbu suteikti mokiniams galimybę diskutuoti, klausti ir abejoti, kritiškai vertinti problemas vengiant pateikti vienareikšmiškus atsakymus. Klausimas neįmanomas be dialoginio mąstymo, be partnerio pripažinimo ir įsiklausymo į kitą.

8.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

8.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Teisės sistemos elementų pažinimas ir tyrinėjimas	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos Pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę. Pripažinti ir gerbti vienas kito teises ir laisves, naudotis savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas. Objektyviai vertinti demokratinės valstybės institucijų, taip pat teismų ir teisėsaugos institucijų veiklą.</p> <p>Esminis gebėjimas: Suvokti būtinus kiekvieno žmogaus gyvenime teisės pagrindus, elgtis pagal teisės reikalavimus.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Palyginti, kuo teisės norma skiriasi nuo kitų taisyklių.	1.1.1. Paaiškinti, kas yra teisė, apibūdinti kelias teisės kilmės teorijas. 1.1.2. Paaiškinti teisės vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje. 1.1.3. Paaiškinti, kaip priimami įstatymai. 1.1.4. Išvardinti pagrindinius teisės normos požymius ir juos paaiškinti. 1.1.5. Paaiškinti pagrindinių teisės principų turinį ir paskirtį.
1.2. Palyginti teisės ir moralės santykį žmonių gyvenime ir konkrečiose situacijose.	1.2.1. Paaiškinti, kokias socialines vertybes turi ginti įstatymai. 1.2.2. Nurodyti priežastis, kodėl vienu įstatymų žmonės dažniausiai laikosi, o kitų – ne. 1.2.3. Paaiškinti teisingumo ir teisėtumo

	(įtvirtinimo įstatymuose) santykį.
1.3. Atpažinti pagrindinių idėjų (lygybė, apsisprendimas, teisingumas), kuriomis grindžiamos žmogaus teisės raišką gyvenime. Surasti pateiktą teisę (-es) atitinkančią pareigą.	1.3.1. Paaiškinti pagrindines idėjas, kuriomis grindžiamos žmogaus teisės. 1.3.2. Paaiškinti, ką reiškia teisių ir pareigų pusiausvyra. 1.3.3. Apibūdinti teisės normų konstravimo principą, kai teisė atitinka pareigą ir atvirkščiai – pareiga suponuoja teisę.
1.4. Analizuoti praktines situacijas ir atpažinti, kokių teisės šakų normos gali jas reguliuoti.	1.4.1. Išvardinti pagrindines teisės šakas. 1.4.2. Apibūdinti, kokius santykius reguliuoja pagrindinės teisės šakos.
1.5. Išsakyti ir argumentuoti savo poziciją apie Konstitucijos politinę bei teisinę reikšmę, taip pat Konstitucijos tiesioginį veikimą.	1.5.1. Apibūdinti, kokia yra Konstitucijos teisinė galia. 1.5.2. Nusakyti, kokius visuomeninius santykius reguliuoja Konstitucija. 1.5.3. Paaiškinti, kaip gali būti užtikrinamas tiesioginis Konstitucijos normų veikimas. 1.5.4. Apibūdinti Konstitucijoje deklaruojamos teisinės valstybės esmę ir pagrindus.
1.6. Palyginti Konstitucijoje įtvirtintas asmens teises su Konstitucijoje nurodytomis jo pareigomis. Analizuoti konstitucinių teisių tarpusavio konkurenciją: kaip žodžio laivės veikimą riboja asmens teisė į privatumą; kaip nuosavybės teisę gali riboti viešojo intereso tenkinimas (nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams) ir pan.	1.6.1. Apibūdinti Konstitucijos reikšmę, nustatant žmogaus (piliečio) ir valstybės (valstybės institucijų) santykį. 1.6.2. Nurodyti, kokios asmeninės, politinės, socialinės ekonominės ir kultūrinės teisės numatytos Konstitucijoje. 1.6.3. Nurodyti, kaip galima įgyvendinti savo konstitucines teises. 1.6.4. Apibūdinti Konstitucijoje numatytą valdžių (Seimo, Prezidento, Vyriausybės, teismų) tarpusavio santykį.
1.7. Analizuoti sudėtingo Konstitucijos keitimo mechanizmo įtvirtinimo priežastis bei jo galimo supaprastinimo pasekmes.	1.7.1. Paaiškinti pagrindinius Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdus.
1.8. Dalyvaujant teismo proceso inscenizacijoje analizuoti ir kritiškai vertinti oponento argumentus, ginti savo nuomonę, lavinti viešo kalbėjimo gebėjimus.	1.8.1. Nusakyti, kokie teismai veikia Lietuvoje, kokias bylas jie nagrinėja. 1.8.2. Paaiškinti teisingumo, kurį vykdo teismas, sampratą ir turinį.
1.9. Dalyvaujant Konstitucinio Teismo proceso inscenizacijoje ir nagrinėjant Konstitucinio Teismo bylas, analizuoti ir kritiškai vertinti oponento argumentus, ginti savo nuomonę, lavinti viešo kalbėjimo gebėjimus.	1.9.1. Paaiškinti, kokias bylas nagrinėja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1.9.2. Paaiškinti, kuo Konstitucinis Teismas skiriasi nuo kitų teismų.
1.10. Įvertinti ir argumentuoti savo nuomonę dėl instancinės teismų sistemos veiksmingumo. Išsakyti ir argumentuoti savo nuomonę dėl visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą (teismo tarėjai, prisiekusieji).	1.10.1. Paaiškinti, kas yra teismo instancija.
1.11. Dalyvaujant inscenizacijose tariantis su teisininku dėl teisinės pagalbos teikimo; analizuoti situacijas ir vertinti, ar jose yra	1.11.1. Nurodyti, kokiais atvejais yra reikalinga pasinaudoti teisininko paslaugomis.

būtina teisininko pagalba.	
1.12. Įvertinti advokatų ir notarų profesinių ir asmeninių savybių svarbą kokybiškam teisinių paslaugų teikimui.	1.12.1. Paaiškinti advokato ir notaro vykdomos veiklos paskirtį teisinėje valstybėje. 1.12.2. Nurodyti advokato ir notaro pagrindines veiklos sritis (kompetenciją). 1.12.3. Paaiškinti kuo skiriasi advokato ir notaro teikiamos paslaugos. 1.12.4. Pateikti teisinių normų laikymosi ir nesilaikymo teisininko profesinėje veikloje pavyzdžių.
1.13. Pateikti siūlymų, kaip pagerinti teisinės pagalbos prieinamumą.	1.13.1. Paaiškinti, kokia tvarka galima gauti nemokamą teisinę pagalbą.
1.14. Analizuojant situacijas motyvuotai paaiškinti, kokios turtinės ar neturtinės teisės yra įgyjamos ar pažeidžiamos konkrečiose situacijose. Įvertinti, analizuoti ir numatyti teigiamas ir neigiamas turtinių teisių įgijimo (perleidimo) pasekmes.	1.14.1. Nurodyti ir paaiškinti, kokias pagrindines turtines ir neturtines teises turi asmenys. 1.14.2. Paaiškinti, kuo skiriasi turtinės ir neturtinės teisės. 1.14.3. Nurodyti pagrindinius turtinių teisių įgijimo būdus. 1.14.4. Paaiškinti, kaip yra saugomos ir ginamos asmenų civilinės teisės.
1.15. Analizuojant bylos medžiagą (situaciją) pateikti argumentuotą nuomonę dėl galimo autorių teisių pažeidimo. Kritiškai vertinti oponento pateiktus argumentus dėl autorių teisių pažeidimo konkrečioje situacijoje ir galimo žalos atlyginimo.	1.15.1. Paaiškinti, kaip įstatymai gina intelektinę nuosavybę. 1.15.2. Išvardinti ir paaiškinti, kokias turtines ir neturtines teises turi autoriai. 1.15.3. Nusakyti, kokia tvarka autoriai gali ginti pažeistas autorių teises.
1.16. Konstruktyviai bendrauti ir bendradarbiauti ieškant kompromiso dėl žalos atlyginimo.	1.16.1. Apibūdinti, kas yra civilinė atsakomybė. 1.16.2. Paaiškinti, kas yra turtinė ir neturtinė žala.
1.17. Įvertinti kreipimosi į teismą, kaip vieno iš teisinės problemos sprendimo būdų, kaštus: privalumus ir trūkumus.	1.17.1. Paaiškinti, kokia yra civilinio proceso paskirtis. 1.17.2. Išvardinti ir trumpai apibūdinti civilinio proceso stadijas. 1.17.3. Apibūdinti pagrindinius civilinio proceso principus. 1.17.4. Apibūdinti teismo proceso ir kitų teisinių konfliktų sprendimo būdus.
1.18. Surašyti ieškinio pareiškimą.	1.18.1. Išvardinti, kas turi būti nurodyta ieškinio pareiškime. 1.18.2. Paaiškinti, kas tai yra ieškinio pagrindas ir dalykas. 1.18.3. Paaiškinti, kokias civilines bylas nagrinėja apylinkės ir apygardos teismai, kaip pirmoji instancija.
1.19. Pateikti argumentų dėl savo nuomonės apie santuokos sudarymą. Išsakyti savo poziciją diskutuojant apie santuokos sudarymo teises, moralines pasekmes ir atsakomybę.	1.19.1. Nusakyti teisinius reikalavimus santuokai sudaryti. 1.19.2. Paaiškinti, kas yra sužadėtuovės. 1.19.3. Nurodyti asmenis, kuriems įstatymas draudžia tarpusavyje sudaryti santuoką.
1.20. Skirti sutuoktinių asmenines ir turtines	1.20.1. Nusakyti sutuoktinių asmenines teises.

teises. Argumentuotai paaiškinti bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarbą sprendžiant šeimos klausimus tarp sutuoktinių.	1.20.2. Paaiškinti, kokias tarpusavio pareigas prisiima sutuoktiniai. 1.20.3. Paaiškinti, kokias turtines teises turi sutuoktiniai.
1.21. Analizuojant situacijas, argumentuoti, kuri nuosavybė priklauso abiem sutuoktiniams, kuri nuosavybė yra asmeninė sutuoktinio nuosavybė.	1.21.1. Paaiškinti, kaip pagal įstatymus gali būti tvarkoma sutuoktinių nuosavybė. 1.21.2. Paaiškinti kam priklauso turtas, įgytas santuokos metu ir iki jos.
1.22. Argumentuoti vedybų sutarties sudarymo privalumus ir trūkumus.	1.22.1. Paaiškinti vedybų sutarties turinį. 1.22.2. Apibūdinti kaip sudaroma vedybų sutartis, kokias vyro ir žmonos turtines teises ir pareigas ji gali nustatyti.
1.23. Nagrinėti tėvų ir vaikų tarpusavio teisių ir pareigų dermę.	1.23.1. Nusakyti tėvų bei vaikų teises. 1.23.2. Paaiškinti tėvų ir vaikų tarpusavio pareigas šeimoje.
1.24. Analizuoti konkrečias konfliktines situacijas kilusias šeimoje, surasti konflikto sprendimo galimybes.	1.24.1. Apibūdinti galimas smurto formas šeimoje, pateikti smurto šeimoje atvejų pavyzdžių. 1.24.2. Paaiškinti kur ieškoti pagalbos, jeigu smurtaujama šeimose. 1.24.3. Paaiškinti bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarbą sprendžiant šeimos klausimus tarp sutuoktinių.
1.25. Nurodyti ir argumentuoti skirtingų santuokos nutraukimo būdų privalumus ir trūkumus.	1.25.1. Paaiškinti, kokie yra santuokos nutraukimo būdai.
1.26. Analizuoti problemines situacijas, kurios kyla dėl santuokos nutraukimo, ieškoti įvairių jos sprendimo būdų, surasti geriausius sprendimus. Diskutuoti kaip galima būtų „sušvelninti“ skyrybų padarinius sutuoktiniams ir jų vaikams.	1.26.1. Nurodyti ir paaiškinti, kaip dalijamas sutuoktinių turtas. 1.26.2. Paaiškinti, kaip sprendžiami vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, vaikų išlaikymo ir auklėjimo klausimai.
1.27. Nagrinėti, kaip galima pasinaudoti vartotojų teisėmis (grąžinti netinkančią prekę, gauti informacijos apie prekes ir paslaugas ir kt.) Aiškiai suformuluoti reikalavimus ir surašyti pretenziją dėl netinkamos kokybės prekės ar paslaugos.	1.27.1. Išvardinti ir paaiškinti vartotojų teises ir pareigas, nurodyti, kur ieškoti informacijos apie vartotojų teises ir jų realizavimą. 1.27.2. Nusakys kur ir kaip kreiptis, įsigijus netinkamos kokybės prekę ar paslaugą, kokią pagalbą gali suteikti vartotojų teises ginančios organizacijos.
1.28. Analizuojant situacijas atpažinti pacientų teisių pažeidimą. Analizuojant situacijas argumentuotai pagrįsti savo nuomonę ir priimti motyvuotus sprendimus dėl galimos žalos pacientams padarymo ir atlyginimo.	1.28.1. Išvardinti ir paaiškinti pagrindines pacientų teises ir pareigas. 1.28.2. Paaiškinti, kaip įstatymai reguliuoja žalos pacientams atlyginimą; 1.28.3. Nurodyti, kur kreiptis dėl pažeistų pacientų teisių.
1.29. Surasti informaciją apie svarstomus savivaldybėje, Vyriausybėje, Seime klausimus. Dalyvaujant inscenizacijose formuluoti argumentuotus pasiūlymus dėl savivaldybės (seniūnijos, bendruomenės) reikalų galimo sprendimo. Pateikti pasiūlymų kaip užkirsti kelią valstybės tarnautojų galimam piktnaudžiavimui savo	1.29.1. Nurodyti, kaip vyksta valstybės valdymas ir kokiais principais jis turi remtis. 1.29.2. Paaiškinti, kas yra valstybės tarnautojas ir pareigūnas. 1.29.3. Nurodyti, kokiais būdais užtikrinamas valstybės tarnautojų bei pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas. 1.29.4. Nusakyti, kokiais būdais asmuo (piliėtis)

įgaliojimais bei tarnybine padėtimi, taip pat korupcijos apraiškoms.	gali dalyvauti valstybės valdyme.
1.30. Analizuoti ir vertinti, kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas administraciniu teisės pažeidimu, o koks – nusikalstama veika ir argumentuoti savo požiūrį.	1.30.1. Paaiškinti, kas yra administracinės teisės pažeidimas.
1.31. Analizuojant situacijas atpažinti administracinius teisės pažeidimus.	1.31.1. Išvardinti ir paaiškinti, kokios administracinės nuobaudos yra numatytos įstatyme.
1.32. Dalyvaujant inscenizacijose pateikti savo argumentuotą nuomonę dėl galimo administracinio teisės pažeidimo; kritiškai vertinti oponentų pateiktą poziciją, įsiklausyti į oponentų pateikiamus argumentus. Dalyvaujant inscenizacijose ugdytis bendravimo ir bendradarbiavimo su pareigūnais gebėjimus.	1.32.1. Paaiškinti, kaip vyksta administracinis procesas. 1.32.2. Nurodyti ir paaiškinti pagrindines traukiamo administracinėn atsakomybėn asmens teises ir pareigas. 1.32.3. Paaiškinti, kada surašomas administracinio teisės pažeidimo protokolas, kokie duomenys jame fiksuojami.
1.33. Pateikti pasiūlymų kaip būti saugiais kelyje.	1.33.1. Įvardinti ir paaiškinti kelių eismo dalyvių teises, pareigas, atsakomybę.
1.34. Vertinti, kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas nusikalstamu ir argumentuoti savo požiūrį.	1.34.1. Nusakyti, koks elgesys laikomas nusikalstama veika. 1.34.2. Paaiškinti, kokie požymiai apibūdina nusikalstamą veiką. 1.34.3. Paaiškinti, kaip suprantama ir kam reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis. 1.34.4. Nurodyti, kokios yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę ir koks jų tikslas.
1.35. Analizuojant situacijas argumentuoti savo poziciją dėl konkrečiose situacijose nurodytų veiksmų atitikimo būtiniosios ginties reikalavimams; įsiklausyti į oponentų pateikiamus argumentus. Priimti motyvuotą sprendimą dėl veiksmų pripažinimo būtinaja gintimi.	1.35.1. Paaiškinti, kas yra būtinoji gintis. 1.35.2. Paaiškinti, kokiais atvejais yra peržengiama būtinoji gintis. 1.35.3. Nurodyti įstatyme numatytus atvejus, kai nelaikoma, kad būtiniosios ginties ribos yra peržengtos.
1.36. Palyginti skirtingais laikais egzistavusias bausmių sistemas; argumentuotai nurodyti jų pranašumus ir trūkumus; palyginti bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių tikslus (paskirtį), argumentuoti, kokiais atvejais kurios priemonės yra veiksmingesnės.	1.36.1. Išvardinti ir trumpai apibūdinti bausmes bei baudžiamojo poveikio priemones. 1.36.2. Išvardinti ir apibūdinti auklėjamojo pobūdžio priemones.
1.37. Pateikti siūlymų, kokių prevencijos priemonių galima imtis siekiant mažinti konkrečių nusikalstamų veikų darymą valstybėje, mieste, bendruomenėje.	1.37.1. Nusakyti, kokie nusikaltimai įvykdomi dažniausiai ir kas juos įvykdo. 1.37.2. Paaiškinti, kas būdinga nepilnamečių nusikalstamumui. 1.37.3. Paaiškinti pagrindines nusikalstamumo priežastis.
1.38. Palyginti skirtingais laikais egzistavusias baudžiamojo proceso taisykles; įvertinti teismo nagrinėjimo privalumus ir trūkumus, sprendžiant konfliktą tarp nusikaltusiojo ir aukos bei visuomenės,	1.38.1. Paaiškinti, kokia yra baudžiamojo proceso paskirtis. 1.38.1. Nusakyti, kaip vyksta teisminis nagrinėjimas, kokias funkcijas atlieka proceso dalyviai.

palyginti su kitais galimais konflikto sprendimo būdais.	
1.39. Surašyti pranešimą apie nusikaltimą; Dalyvaujant inscenizacijose gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su pareigūnais; aiškiai dėstyti mintis apie nusikalstamą veiką; pateikti pasiūlymų, kaip paskatinti žmones (liudytojus, nukentėjusiuosius) aktyviai bendradarbiauti su pareigūnais, tiriančiais nusikalstamas veikas.	1.39.1. Paaiškinti kas yra įtariamasis, nukentėjusysis, liudytojas. 1.39.2. Nurodyti, kur kreiptis nukentėjus dėl nusikaltimo. 1.39.3. Išvardinti ir paaiškinti pagrindines nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teises ir pareigas. 1.39.4. Nusakyti, kaip vyksta apklausa. 1.39.5. Išvardinti, kokios apsaugos priemonės numatytos liudytojams. 1.39.6. Paaiškinti sulaikymo tvarką.
1.40. Ieškant darbo pasinaudoti įvairiais darbo paieškos būdais ir šaltiniais; parengti gyvenimo aprašymą (CV); dalyvaujant inscenizacijose derėtis su potencialiu darbdaviu, pristatyti savo kompetencijas bei pageidavimus.	1.40.1. Paaiškinti, kas yra darbo sutartis. 1.40.2. Nusakyti darbo sutarties turinį.
1.41. Analizuoti darbo sutarties privalomas sąlygas ir gebėti dėl jų derėtis.	1.41.1. Paaiškinti pagrindines darbo sutarties sąlygas.
1.42. Įvertinti nelegalaus darbo (darbo nesudarius darbo sutarties) pasekmes darbuotojui, darbdaviui, valstybei.	1.42.1. Paaiškinti darbo sutarties sudarymo teisinės pasekmes. 1.42.2. Paaiškinti, kas yra nelegalus darbas.
1.43. Analizuojant situacijas argumentuoti savo poziciją dėl galimo darbo ir poilsio režimo pažeidimų, taip pat dėl neteisingo darbo užmokesčio skaičiavimo.	1.43.1. Nusakyti, kas yra darbo užmokestis. 1.43.2. Išvardinti pagrindinius darbo apmokėjimo ypatumus, numatytus įstatyme (už naktinį, viršvalandinį darbą, už darbą poilsio dienomis ir pan.). 1.43.3. Apibūdinti darbo laiką, jo trukmę. 1.43.4. Nurodyti poilsio laiko rūšis ir trumpai jas apibūdinti.
1.44. Palyginti ir įvertinti individualaus ir kolektyvinio darbo teisių atstovavimo ir gynybos būdų privalumus ir trūkumus. Argumentuoti ir ieškoti kompromiso pokalbio su darbdaviu metu, suprasti pokalbio esmę ir detales.	1.44.1. Paaiškinti, kas tai yra darbo ginčas. 1.44.2. Paaiškinti derybų esmę ir pateikti derybų panaudojimo pavyzdžių.
1.45. Palyginti darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais tvarką ir pasekmes (įspėjimo terminą, kompensacijos mokėjimą ir kita), analizuoti koks sutarties nutraukimas būtų palankiausias darbuotojui, darbdaviui.	1.45.1. Išvardinti ir paaiškinti pagrindinius darbo sutarties pasibaigimo pagrindus. 1.45.2. Paaiškinti darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais (darbuotojo iniciatyva, darbdavio iniciatyva) pasekmes.
1.46. Analizuojant situacijas teisiniais argumentais pagrįsti savo poziciją dėl darbo sutarties nutraukimo teisėtumo bei atsiskaitymo su darbuotoju tvarkos laikymosi.	1.46.1. Nusakyti atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarką.
1.47. Krištiškai įvertinti Europos Sąjungos pilietybės teikiamus privalumus. Pateikti siūlymų, kaip ugdyti Europos Sąjungos valstybių (taip pat Lietuvos)	1.47.1. Paaiškinti, kokias pagrindines teises įgyja Europos Sąjungos pilietis.

gyventojų toleranciją skirtingos tautybės, religijos, rasės atstovams.	
1.48. Išsakyti savo poziciją dėl būtinumo pagrindines žmogaus teises nustatyti tarptautiniuose norminiuose aktuose.	1.48.1. Nurodyti, kokias žmogaus teises galima ginti, remiantis tarptautiniais norminiais aktais (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir kt.). 1.48.2. Nurodyti, kokiuose tarptautiniuose teismuose Lietuvos žmonės gali ginti savo teises.
2. Teisių įgyvendinimas ir pažeistų teisių gynimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Demokratinėmis priemonėmis ir įstatymų nustatyta tvarka spręsti problemas. Siekti būti atsakingu, įsipareigojusi, informuotu ir aktyviu pilietinės visuomenės nariu, laikytis pilietinei visuomenei priimtinių vertybių, kurios saugomos teisės. Nusiteikti aktyviai naudotis savo teisėmis ir sąžiningai atlikti savo pareigas. Siekti kompromiso įgyvendinat savo teises.	
Esminis gebėjimas: Žinant pagrindines teises gebėti jomis naudotis ir kreiptis pagalbos, kai jos pažeidžiamos.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Išsakyti argumentuotą nuomonę dėl savo teisių įgyvendinimo konkrečioje situacijoje, ieškoti kompromiso įgyvendinant savo teises.	2.1.1. Paaikškinti, kokias savo teises galima įgyvendinti tiesiogiai jomis naudojantis.
2.2. Žodžiu ir raštu kreiptis į valstybės ar nevyriausybinę instituciją, ginančią atitinkamas žmogaus teises; argumentuotai ir aiškiai išdėstyti savo reikalavimą (prašymą) įgyvendinti savo teisę arba prašymą apginti pažeistą teisę.	2.2.1. Nurodyti, į kokias valstybines ir nevyriausybines institucijas galima kreiptis dėl konkrečių teisių įgyvendinimo arba pažeistų teisių gynimo.
2.3. Surašyti argumentuotą kreipimąsi į teismą ar teisėsaugos instituciją: ieškinio pareiškimą ar pareiškimą policijai.	2.3.1. Nurodyti, į kokius teismus ir koku būdu galima kreiptis ginant savo pažeistas teises vartojimo srityje, darbo santykiuose, turtiniuose ir asmeniniuose neturtiniuose santykiuose, nukentėjus nuo nusikalstamos veikos.

8.4.2. Turinio apimtis

8.4.2.1. Teisės programa apima žinių visumą apie kai kuriuos teisės reguliuojamus klausimus, kurie yra svarbūs kiekvienam žmogui, gyvenančiam visuomenėje. Tai pagrindinės žinios apie teisės prigimtį, teisės principus, asmenines ir turtines teises, vartotojų teises, darbo santykius, apie teisės pažeidimų sudėtį ir patraukimo teisinėn atsakomybėn procedūras. Didesnis dėmesys šioje programoje turėtų būti skiriamas ne teisės aktų ar juose numatytų teisių analizei, o teisių įgyvendinimo būdų išsiaiškinimui, teisių pažeidimų atpažinimui bei pažeistų teisių gynybos mechanizmų suvokimui. Šie teisiniai aspektai sąlygiškai suskirstyti į skyrius, skirtus teisės šakoms ar jų blokams.

8.4.2.2. Įvadas į teisės sistemą. Kas yra teisė? Koks yra teisės vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje? Kokie pagrindiniai teisės normos požymiai? Kokia pagrindinių teisės principų paskirtis? Koks teisės ir moralės santykis? Koks yra teisingumo ir teisėtumo (įtvirtinimo įstatymuose) santykis? Kokias socialines vertybes gina įstatymas? Kokios yra pagrindinės idėjos, kuriomis grindžiamos žmogaus teisės, ir kaip jos reiškiasi gyvenime? Ką reiškia teisių ir pareigų pusiausvyra? Kaip priimami įstatymai? Kokios yra pagrindinės teisės šakos ir kokius santykius jos reguliuoja?

8.4.2.3. Kodėl mums svarbi Konstitucija? Kokia yra Konstitucijos politinė ir teisinė reikšmė? Kokia yra Konstitucijos teisinė galia? Kokia yra teisinės valstybės esmė ir pagrindai? Kokia yra Konstitucijos reikšmė, nustatant žmogaus (piliečio) ir valstybės (valstybės institucijų) santykį? Kokius visuomeninius santykius reguliuoja Konstitucija? Kaip gali būti užtikrinamas tiesioginis Konstitucijos normų veikimas? Kokios asmens teisės ir pareigos numatytos Konstitucijoje? Kokios asmens teisės ir pareigos numatytos Konstitucijoje? Kokios asmeninės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės numatytos Konstitucijoje? Kaip galima įgyvendinti savo konstitucines teises? Kaip tarpusavyje konkuruoja konstitucinės teisės? Koks Konstitucijoje numatytų valdžių (Seimo, Prezidento, Vyriausybės, teismų) tarpusavio santykis? Kokie Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdai? Kokie teismai veikia Lietuvoje, kokias bylas jie nagrinėja? Kas yra teisingumas, kurį vykdo teismas? Ar veiksmingos instancinės teismų sistemos? Kokiais atvejais yra reikalinga pasinaudoti teisininko paslaugomis? Kokia advokato ir notaro vykdomos veiklos paskirtis ir teikiamos paslaugos? Kaip pagerinti teisinės pagalbos prieinamumą?

8.4.2.4. Kokiomis turtinėmis ir neturtinėmis teisėmis galime naudotis? Kokias pagrindines turtines ir neturtines teises turi asmenys? Kokie pagrindiniai turtinių teisių įgijimo būdai ir galimos pasekmės? Kaip yra saugomos ir ginamos asmenų civilinės teisės? Kokios gali būti teigiamas ir neigiamas turtinių teisių įgijimo pasekmės? Kaip įstatymai gina intelektinę nuosavybę? Kokias turtines ir neturtines teises turi autoriai? Kas yra civilinė atsakomybė? Kas yra turtinė ir neturtinė žala? Kokia yra civilinio proceso paskirtis, stadijos ir pagrindiniai principai? Kokie yra teismo proceso ir kitų teisinių konfliktų sprendimo būdai? Kokie kreipimosi į teismą kaštai? Kada ir kaip surašyti ieškinio pareiškimą? Kokias civilines bylas nagrinėja apylinkės ir apygardos teismai?

8.4.2.5. Sutuoktinių teisiniai santykiai. Kas yra sužadėtuovės? Kokie teisiniai reikalavimai santuokai sudaryti? Kokios santuokos sudarymo teisinės, moralinės pasekmės ir atsakomybė? Kokias sutuoktiniai turi asmenines ir turtines teises ir tarpusavio pareigas? Kaip sudaroma vedybų sutartis ir kas sudaro jos turinį? Kokie yra vedybų sutarties sudarymo privalumai ir trūkumai? Kokios yra tėvų bei vaikų teisės ir pareigos šeimoje ir kaip jos tarpusavyje dera? Kokios galimos smurto formos šeimoje ir kur ieškoti pagalbos? Kokia bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarba sprendžiant šeimos klausimus? Kokie yra santuokos nutraukimo būdai, jų privalumai ir trūkumai? Kaip dalijamas sutuoktinių turtas, sprendžiami vaikų klausimai skyrybų metu? Kokie skyrybų padariniai sutuoktiniams ir jų vaikams?

8.4.2.6. Ką turi žinoti vartotojas? Kokios vartotojų teisės ir pareigos? Kaip galima pasinaudoti vartotojų teisėmis? Kur ieškoti informacijos apie vartotojų teises ir jų realizavimą? Kur ir kaip kreiptis, dėl įsigytos netinkamos kokybės prekės ar paslaugos? Kokią pagalbą gali suteikti vartotojų teises ginančios organizacijos? Kokios pagrindinės pacientų teisės ir pareigos? Kur kreiptis dėl pažeistų pacientų teisių?

8.4.2.7. Kaip vyksta valstybės valdymas? Kaip vyksta valstybės valdymas ir kokias principais jis turi remtis? Kokiais būdais asmuo gali dalyvauti valstybės valdyme? Kur ir kaip galima gauti informaciją apie svarstomus savivaldybėje, Vyriausybėje ir Seime klausimus? Kokiais būdais užtikrinamas valstybės tarnautojų bei pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas? Kaip užkirsti kelią korupcijos apraiškoms, valstybės tarnautojų galimam piktnaudžiavimui savo įgaliojimais bei tarnybine padėtimi?

8.4.2.8. Teisės pažeidimas ir jo pasekmės. Nusikalstama veika. Kas yra administracinės teisės pažeidimas? Kokios administracinės nuobaudos yra numatytos įstatyme? Kaip vyksta administracinis procesas? Kokios pagrindinės traukiamo administracinės atsakomybės asmens teisės ir pareigos? Kada surašomas administracinio teisės pažeidimo protokolas, kokie duomenys jame fiksuojami? Kokios kelių eismo dalyvių teisės, pareigos ir atsakomybė? Kaip užtikrinti saugumą kelyje?

Koks elgesys laikomas nusikalstama veika? Kaip suprantama ir kam reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis? Kokios yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę ir koks jų tikslas? Kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas nusikalstamu? Kas yra būtinoji gintis ir kada ji peržengiama? Kokios yra bausmės ir baudžiamojo poveikio

priemonės? Kokie bausmių sistemų pranašumai ir trūkumai? Kokie bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių tikslai? Kokie nusikaltimai įvykdomi dažniausiai ir kas juos įvykdo? Kas būdinga nepilnamečių nusikalstamumui? Kokios pagrindinės nusikalstamumo priežastys? Kokios galimos nusikaltimų prevencijos priemonės? Kokia yra baudžiamojo proceso paskirtis? Kaip vyksta teisminis nagrinėjimas, kokie jo privalumai ir trūkumai? Kur kreiptis nukentėjus dėl nusikaltimo? Kokios pagrindinės nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teisės ir pareigos? Kaip vyksta apklausa? Kokia yra sulaikymo tvarka?

8.4.2.9. Kokia yra darbo sutarties paskirtis? Kas yra darbo sutartis? Koks darbo sutarties turinys? Kokiais darbo paieškos būdais ir šaltiniais galima pasinaudoti ieškant darbo? Kaip parengti gyvenimo aprašymą (CV)? Kaip derėtis su potencialiu darbdaviu, pristatyti savo kompetencijas bei pageidavimus? Kokios pagrindinės darbo sutarties sąlygos? Kokios yra darbo sutarties sudarymo teisinės pasekmės? Kokios nelegalaus darbo pasekmės darbuotojui, darbdaviui, valstybei? Kokie pagrindiniai darbo apmokėjimo ypatumai, numatyti įstatyme? Koks darbo laikas ir jo trukmė? Kokios yra poilsio laiko rūšys? Kas yra darbo ginčas? Kokia derybų esmė? Kokie individualaus ir kolektyvinio darbo teisių atstovavimo ir gynybos būdų privalumai ir trūkumai? Kokie pagrindiniai darbo sutarties pasibaigimo pagrindai? Kokia darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais tvarka ir pasekmės? Kokia atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarka?

8.4.2.10. Tarptautinė žmogaus teisių apsauga. Kokias pagrindines teises įgyja Europos Sąjungos pilietis? Kaip ugdyti Europos Sąjungos valstybių (taip pat Lietuvos) gyventojų toleranciją skirtingos tautybės, religijos, rasės atstovams? Kokias žmogaus teises galima ginti, remiantis tarptautiniais norminiais aktais? Kokiuose tarptautiniuose teismuose Lietuvos žmonės gali ginti savo teises? Kodėl būtina pagrindines žmogaus teises nustatyti tarptautiniuose norminiuose aktuose?

8.4.3. Vertinimas

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Turi bendrą supratimą apie teisę, kai kurių kasdieninio gyvenimo aspektų teisinį reguliavimą. Daro klaidų, neišsamiai paaiškina kai kurias teisės sąvokas ir kai kuriuos teisės principus.	Turi pagrindinių žinių ir supratimą apie teisę, pagrindines teises institucijas, bei žmogaus teisių gynybos mechanizmus. Paaiškina pagrindines teisės sąvokas ir principus, bando vertinti praktines situacijas.	Laisvai vartoja teisės sąvokas, atpažįsta pagrindinius teisės principus, remdamiesi jais vertina praktines situacijas. Gilinasi į kontroversiškus teisinius klausimus ir teises problemas.
2. Problemų sprendimas	Kelia nesudėtingus teisinius klausimus ir naudodamiesi paprasčiausiais informacijos šaltiniais bando ieškoti atsakymų. Ne visada kritiškai analizuoja informaciją, išsprendžia individualias ir visuomenines	Kelia probleminius teisinius klausimus ir naudodamiesi informacijos šaltiniais, ieško atsakymų. Dažniausiai kritiškai analizuoja ir vertina informaciją, sprendžia individualias ir visuomenines praktines teises problemas. Nagrinėja paprastas ir sudėtingesnes	Kelia probleminius teisinius klausimus ir kritiškai naudodamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, ieško atsakymų. Kritiškai vertina informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas sprendžiant individualias ir visuomenines praktines

	<p>praktines teisės problemas. Nagrinėja paprastas konfliktines situacijas ir mokytojo padedami bando ieškoti problemų sprendimo.</p>	<p>konfliktines situacijas bei pasiūlo problemos sprendimą. Suformuluoja bendruomenėje kylančias problemas ir pasiūlo problemų sprendimo būdą.</p>	<p>teisės problemas, įvertina jų poveikį visuomenei. Remdamiesi teisės principais ir teisinėmis nuostatomis ieško alternatyvių teisinių problemų ir sudėtingų konfliktinių situacijų sprendimo būdų. Suformuluoja bendruomenėje kylančias problemas ir pateikia galimų problemų sprendimo alternatyvų.</p>
3. Praktiniai/ veiklos	<p>Mokytojo padedami, susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja teisės šaltinius ir atrenka pagrindinę informaciją. Kartais dalyvauja diskusijoje, išsako savo nuomonę.</p>	<p>Naudodamiesi informacijos šaltiniais dažniausiai susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja, lygina ir dažniausiai kritiškai vertina įvairius teisės šaltinius, bei pateikia apibendrintą informaciją. Dažnai aktyviai dalyvauja diskusijoje, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja teisinės situacijas.</p>	<p>Naudodamiesi informacijos šaltiniais susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja, lygina ir kritiškai vertina įvairius teisės šaltinius, bei pateikia apibendrintą informaciją. Nuolat aktyviai dalyvauja diskusijoje, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja sudėtingas teisinės situacijas.</p>
4. Komunikavimas	<p>Dažniausiai teisingai supranta įvairaus pobūdžio teisinius pranešimus, tačiau nesupratus retai išsiaiškina. Kartais klaidingai vartoja svarbiausias teisės sąvokas. Retai išreiškia savo mintis, pateikia savo nuomonę, stengiasi išklausti kitus.</p>	<p>Teisingai supranta įvairaus pobūdžio teisinius pranešimus, o nesupratus dažniausiai išsiaiškina. Dažniausiai tinkamai vartoja svarbiausias teisinės sąvokas, remiasi teorinėmis žiniomis. Turi savo nuomonę, dažniausiai geba ją išsakyti ir argumentuoti, išklauso kitus.</p>	<p>Įžvelgia teisinio pranešimo prasmę, visada apdoroja, suvokia ir supranta jiems skirtus pranešimus, o jeigu nesupranta, išsiaiškina. Tinkamai vartoja svarbiausias teisinės sąvokas, remiasi įvairiomis teorinėmis žiniomis. Pateikia savo požiūrį, neįžeisdami kitų, visuomet išklauso kitus.</p>
5. Mokėjimas mokyti	<p>Paskatinti stengiasi, planuoja mokymosi veiklą ir bando vertinti mokymosi rezultatus.</p>	<p>Dažniausiai pasitiki savimi ir tiki mokymosi sėkme. Savarankiškai planuoja mokymosi veiklą, atsižvelgdami į mokymosi tikslus, taiko</p>	<p>Visada pasitiki savimi ir tiki savo sėkme. Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, planuoja mokymosi veiklą, taiko</p>

		tinkamas mokymosi strategijas, bando apmąstyti mokymosi procesą.	įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.
--	--	--	--

VII. FILOSOFIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

9. Filosofija – socialinio ugdymo dalis

9.1. Dalyko paskirtis

Filosofija – pasirenkamasis socialinių mokslų dalykas. Jos paskirtis – ugdyti mokinių kritinį mąstymą ir plėsti humanitarinį išsilavinimą. Šitai aktualu visiems mokiniams, bet labiausiai – siekiantiems įgyti politologo, teisininko, literatūros kritiko, istoriko, žurnalisto profesijas.

9.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

9.2.1. Tikslas – remiantis filosofinių tekstų interpretacija sudaryti mokiniams sąlygas formuoti kritinį mąstymą ir intelektinę erudiciją, kuri padėtų orientuotis pasaulio įvairovėje, ją analizuoti, vertinti ir tinkamai veikti.

9.2.2. Uždaviniai

Siekdami tikslo mokiniai:

- ugdysis gebėjimą kritiškai mąstyti ir sklandžiai argumentuotai reikšti savo mintis;
- ugdysis gebėjimą remiantis kasdiene patirtimi kelti filosofinius klausimus;
- ugdysis gebėjimą suvokti ir interpretuoti filosofinius tekstus;
- ugdysis gebėjimą suvokti paauglystės metais kylančias asmenines psichologines ir egzistencines problemas ir jas svarstyti abstrakčiame lygmenyje;
- ugdysis gebėjimą suvokti savo asmenį kaip unikalų individą, tačiau neatsiejamą nuo žmogaus apskritai fenomenų;
- ugdysis gebėjimą suprasti filosofiją kaip meditaciją, terapiją ir gyvenimo būdą, panaudoti sukauptą filosofinį palikimą tobulinant savo asmens brandą;
- ugdysis gebėjimą dialogiškai keisti savo mintimis su kitais asmenimis;
- ugdysis gebėjimą plačiai ir iš įvairių perspektyvų apmąstyti pasaulio ir savo socialinės aplinkos problemas.

9.2.3. Dalyko struktūra

Filosofijos kurso temos skirstomos:

- Filosofija kaip gyvenimo būdas.
- Žmogaus mįslė.
- Dirbantis žmogus.
- Žaidžiantis žmogus.
- Kovojuantis žmogus.
- Mirštantis žmogus.
- Tikintis žmogus.
- Mylintis žmogus.
- Kuriantis žmogus.

9.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

9.3.1. Integravimo galimybės

Filosofijos dalyką siūloma sieti su kitų dalykų mokymu. Filosofijos problemos susipina ir siejasi su etikos, tikybos, psichologijos, lietuvių kalbos, istorijos, teisės pamokomis. Filosofijos pamokos gali sudaryti plataus tarpdisciplininio ugdymo prielaidas.

Filosofija ir dorinis ugdymas (etika, tikyba). Tema « žmogaus mįslė » suteikia filosofinį antropologinį pagrindą etikos pamokoms, taip pat temos « mylintis žmogus » bei « mirštantis žmogus » konceptualiau pagrindžia kai kurias dorinio ugdymo temas. Tema « tikintis žmogus » temomis ir vertybėmis susišaukia su dorinio ugdymo pamokomis, kuriose dėstoma religija.

Filosofija ir psichologija. Tema « kovojojantis žmogus » suteikia filosofinį pagrindą svarstant bendravimo konfliktus dėstant psichologiją. Tema – « mirštantis žmogus » koreliuoja su psichologinės sveikatos problemų svarstymu.

Filosofija ir teisė. Temos “Dirbantis žmogus” ir “Kovojojantis žmogus” suteikia filosofinį antropologinį pagrindą kai kurių teisės dalyko problemų gilesnei analizei.

Filosofija ir lietuvių kalba bei literatūra. Temos “Žmogaus mįslė” ir “Žaidžiantis žmogus” suteiks filosofinį antropologinį pagrindą nagrinėjant žmogaus ir kūrybos prigimtį lietuvių kalbos ir literatūros pamokose.

9.3.2. Ugdymo gairės

Filosofijos pamokose mokiniai skatinami laisvai, savarankiškai, kritiškai mąstyti, suprasti klasikinius filosofinius tekstus ir interpretuoti juos pagal savo pačių egzistencinę patirtį. Taip pat skatinama „nenuslysti“ nė vienos temos paviršiumi, o mokytis pažvelgti giliau, kasdienybėje kartais nepastebimu rakursu. Todėl siūloma remiantis žmonijos sukaupta filosofinio mąstymo patirtimi analizuoti ir vertinti pamatinius žmogaus egzistencijos, kartu ir savo gyvenimo klausimus. Kiekvieną temą siūloma pradėti nagrinėti laisva diskusija ir tik paskui pereiti prie teksto. Tekstams interpretuoti siūloma kelti probleminius klausimus. Siūloma skatinti mokinius rašyti filosofines esė. Diskusiją mokytojas gali skatinti pateikdamas probleminius klausimus arba siūlydamas mokiniams išsakyti su tema susijusias asociacijas. Galima taip pat pradėti diskusiją pasiūlant mokiniams išsakyti savo įžvalgas, kurios kyla dėmesingai išsižiūrėjus į kurią nors reprodukuotą paveikslą. Siūloma taip pat naudotis ir kitomis vizualiomis priemonėmis – interpretuoti kino filmus, spektaklius.

9.3.3. Mokymosi aplinka

Skatintina plėsti mokinių akiratį, įvedant į jų apmąstymų lauką kuo įvairesnius meno kūrinius (tapybą, grafiką, fotomeną, teatro meną, kino filmus ir t.t.). Temos interpretuojamos, remiantis įvairiais filosofijos vadovėliais.

9.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

9.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Filosofija kaip gyvenimo būdas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Pagarba žmogui ir gamtai. Dialogiškumas. Meditatyvumas.	
Esminis gebėjimas: Gebėti suvokti filosofiją kaip galimą žmogaus gyvenimo būdo dalį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Panaudoti filosofinį mąstymą tekstų interpretavimui. 1.2. Dialogiškai kalbėtis filosofiniame lygmenyje. 1.3. Vystyti diskusijos kaip autentiško komunikavimo gebėjimus.	1.1.1. Paaiškinti, kad filosofija yra ne tik teorinė disciplina, bet ir galimas gyvenimo būdas. 1.1.2. Nurodyti tam tikras hermeneutines teksto interpretavimo ypatybes. 1.1.3. Paaiškinti diskusijos kaip autentiško komunikavimo svarbą ir galimas kliūtis. 1.1.4. Nurodyti meditatyvios laikysenos svarbą.
2. Žmogaus mįslė	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Pagarba žmogui.	
Esminis gebėjimas: Gebėti suvokti žmogaus kaip būtybės įvairiapusiškumą, gerbti jos paslaptį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

<p>2.1. Svarstyti klausimą apie žmogų kaip visatos kūrinį. Gebėti iškelti klausimą apie žmogų kaip mąstančią būtybę.</p> <p>2.2. Vertinti žmogų kaip laisvą klausiančią būtybę.</p>	<p>2.1.1. Paašškinti, kuo skiriasi tarpusavyje ir kuo panašios įvairios galimos teorinės žmogaus interpretacijos.</p> <p>2.1.2. Nurodyti iškiliausių mąstytojų teorijas.</p> <p>2.1.3. Pasirinkti sau artimiausią žmogaus prigimties sampratą ir nuosekliai ją pagrįsti.</p>
3. Dirbantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Pagarba darbui.</p> <p>Esminis gebėjimas: Vertinti darbą kaip neatskiriama žmogaus socializacijos kelią.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>3.1. Analizuoti darbo vaidmenį asmens tapsme, gebėti svarstyti klausimus, kodėl darbas kartais gali atrodyti kaip kančia ir vargas, ir vis dėlto bedarbystė yra skaudi socialinė problema.</p>	<p>3.1.1. Nurodyti, kaip darbo vaidmenį analizavo filosofijos ir sociologijos klasikai (G. F. Hegelis, K. Marksas, M. Weberis).</p> <p>3.1.2. Paašškinti, kad darbas – ne tik fizinė veikla, bet ir meditatyvi kūrybinė nuostata.</p>
4. Žaidžiantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Interdiscipliniškumas.</p> <p>Esminis gebėjimas: Intelektualiai apmąstyti žaidimą kaip neatskiriama kultūros dalį.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>4.1. Analizuoti ir interpretuoti žaidimų ir pramogų vietą žmogaus gyvenime, kaip jie keičia gyvenimo stilių.</p> <p>4.2. Gebėti pasirinkti tinkamą laisvalaikio praleidimo formą. Interpretuoti H. Hessės metaforą „gyvenimas kaip prieglobstis ir kaip žaidimas“.</p>	<p>4.1.1. Nurodyti, kad filosofinėje tradicijoje žaidimas buvo siejamas ir su betikslu spontaniškumu (G. Santayana), ir su kūrybos laisve (J. F. Schilleris).</p> <p>4.1.2. Paašškinti, ką reiškia žaidimas „kaip magiškoji repeticija“.</p>
5. Kovoiantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Kritiškumas.</p> <p>Esminis gebėjimas: Iškelti klausimą: ar kova yra nuolatinė žmonių tarpusavio santykių palydovė, ar visgi yra galimybė kovos išvengti.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>5.1. Vertinti kovos ir draugystės santykį.</p> <p>5.2. Analizuoti sau priešų sampratą ir suvokti karo dinamiką.</p> <p>5.3. Vertinti susvetimėjimą.</p> <p>5.4. Vertinti terorizmo pavojų, ieškoti pozityvios priešpriešos kovai, karui susvetimėjimui, terorizmui.</p>	<p>5.1.1. Paašškinti tam tikrus draugystės ir kovos santykio aspektus, remiantis filosofine išmintimi.</p> <p>5.1.2. Nurodyti tam tikras psichologines žmogaus prigimties dvilypumo ypatybes (I. Kantas, Z. Freudas).</p> <p>5.1.3. Palyginti dviejų politikų tipų – Osamos bin Ladena ir Mahatmos Gandi bei Martino L. Kingo pasirinktos kovos bruožus.</p>
6. Mirštantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	

<p>Nuostata: Gyvenimo prasmė ir vertė.</p> <p>Esminis gebėjimas: Drąsiai mąstyti sunkiais egzistenciniais klausimais (mirtis, savižudybė), ugdant savyje pozityvių abstrakčių atsakymų į sunkius būties klausimus įvairovę.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>6.1. Ugdyti savyje pagarbą mirštančiajam, jo gyvenimui.</p> <p>6.2. Ugdyti empatiją kenčiančiam ir ieškančiam paguodos.</p> <p>6.4. Vertinti kiekvieną akimirką kaip gyvenimo dovaną. Interpretuoti E. Frommo suformuluotą dilemą „turėti ar būti“.</p>	<p>6.1.1. Paaiškinti, kaip kultūroje mirtis buvo personifikuojama (kaip giltinė, kaip gražuolė, kaip juoda duobė).</p> <p>6.1.2. Sugebėti apmąstyti mirties baimės priežastis.</p> <p>6.1.3. Nurodyti tam tikras psichologines taisykles, kaip kalbėtis su žmogumi, norint pagelbėti jam išgyventi.</p>
7. Tikintis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Tolerancija.</p> <p>Esminis gebėjimas: 7. Racionalių svarstymų keliu ugdyti savyje toleranciją ir pagarbą tikinčiajam arba kitatikiui.</p>	
<p>7.1. Analizuoti tikinčių žmonių tikėjimo prielaidas, išgirsti jų argumentus arba formuluoti savuosius. Interpretuoti frazę „Dievas mirė“.</p>	<p>7.1.1. Paaiškinti santykį tarp tikėjimo ir filosofijos. Nurodyti įvairių religinių simbolių ypatybes.</p> <p>7.1.2. Skirti gilų tikėjimą ir šarlatanizmą.</p> <p>7.1.3. Paaiškinti sekuliarizacijos priežastis.</p> <p>7.1.4. Išskirti klausimus apie religijos ir sekuliarizacijos santykį vertybių svarbos aspektu.</p>
8. Mylintis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Atsakomybė.</p> <p>Esminis gebėjimas: Vertinti meilę kaip alternatyvą kovai, susvetimėjimui ir priešiškumui.</p>	
<p>8.1. Atskirti bendražmogiškos ir erotinės meilės aspektus.</p> <p>8.2. Lyginti meilę ir draugystę. Įžvelgti įvairiausias meilės rūšis.</p>	<p>8.1.1. Žinoti teorijas tų mąstytojų, kurie manė, kad meilė, o ne kova yra žmogaus prigimties svarbiausias bruožas (N. Hartmanas, V. Franklis, M. Scheleris).</p> <p>8.1.2. Žinoti kai kurias erotinės meilės ypatybes, gebėti skirti meilę ir fizinę aistrą.</p> <p>8.1.3. Paaiškinti galimas meilės sąsajas su kitais žmogaus fenomenais: nuosavybės aistra (F. Nietzsche), baime (E. Ionesco), donžuanizmu (A. Camus).</p>
9. Kuriantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostata: Kūrybiškumas.</p> <p>Esminis gebėjimas: 9. Gebėti interpretuoti kūrybą kaip alternatyvą egzistenciniam betiksliškumui, susvetimėjimui, priešiškumui; Analizuoti estetinio skonio ir kūrybos vaidmenį asmens tapse.</p>	
<p>9.1. Apmąstyti kūrybos prigimties, jos sąmoninių ištakų, svajonių, grožio ir</p>	<p>9.1.1. Paaiškinti pagrindines estetikos teorijas.</p> <p>9.1.2. Skirti kalokagatijos principą nuo</p>

<p>formos santykio ypatybes.</p> <p>9.2. Vertinti gėrio ir grožio skirtumus ir galimus panašumus, gebėti išskirti klausimą apie grožio ir vartojimo santykį.</p>	<p>formalisticinės estetikos ypatumų, grožį sieti su emocijomis.</p> <p>9.1.3. Paaiškinti, kaip kūryba siejasi su originalumu. 9.1.4. Išskirti klausimus – ar kūryba iš tiesų yra tik noras atsikratyti pašamonės įtampų? Ar kūryba galima be žmogaus kaip jos objekto? Ką reiškia kūrybos dehumanizacija formalistiniame mene?</p> <p>9.1.5. Išskirti sau klausimą ir bandyti į jį atsakyti: koks menas mokiniui yra asmeniškai priimtinausias ir kokios estetikos teorijai jis simpatizuoja.</p>
--	--

9.4.2. Turinio apimtis.

Programa pateikia platų filosofinių problemų spektrą. Mokytojai gali jį siaurinti arba savo nuožiūra pasirinktą vieną ar kitą žmogaus fenomeną išnagrinėti nuodugniau.

9.4.2.1. Filosofija kaip gyvenimo būdas.

9.4.2.2. Žmogaus mįslė.

9.4.2.3. Dirbantis žmogus.

9.4.2.4. Žaidžiantis žmogus.

9.4.2.5. Kovojojantis žmogus.

9.4.2.6. Mirštantis žmogus.

9.4.2.7. Tikintis žmogus.

9.4.2.8. Mylintis žmogus.

9.4.2.9. Kuriantis žmogus.

9.4.3. Vertinimas

Mokyklos taryba, remdamasi Bendraisiais ugdymo planais, priima sprendimą, kaip vertinti filosofijos pasiekimus 11-12 klasėse: tradiciškai vertinti pažymiais, įskaita ar kaupiamuoju balu. Pasirinkus kaupiamąjį vertinimą mokiniai būtų vertinami už pastangas, aktyvų dalyvavimą ir apibrėžtą atsiskaityti skirtų darbų skaičių (pvz., referatą, esė, pranešimą, diskusiją, teksto analizę ir interpretaciją ir t.t.). Aktyviai besimokantis mokinys, atsiskaitęs už nustatytą darbų skaičių, gautų aukščiausią įvertinimą (balą, pažymį) tuo atveju, jeigu darbų kokybė atitiktų šioje programoje nurodytus pasiekimus.

VIII. RELIGIJOTYRA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

10. Religijotyra – socialinio ugdymo dalis

10.1. Dalyko paskirtis

10.1.1. Įvairios religijotyros atšakos priskiriamos humanitariniams arba socialiniams mokslams, tačiau kaip bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių mokiniams skirtas dalykas, religijotyra yra socialinio ugdymo dalis.

10.1.2. Šiuo religijotyros kursu siekiama ne vien suteikti enciklopedinio pobūdžio žinių apie pasaulio religijas, bet pirmiausia susipažinti su Lietuvos religinių bendrijų dvasinėmis vertybėmis ir bendruomeninio gyvenimo patirtimi. Savo šalies dvasinio paveldo pažinimas turėtų paskatinti mokinių pozityvų, kritinį mąstymą, atsakingą toleranciją ir brandinti tautinę savimonę. Tuo pačiu skatinamas intelektualus, pilietiškas, atviras kitokiems mokinių požiūris į kitų Europos Sąjungos ir pasaulio religijų išpažinėjus, jų požiūras, dvasines ir materialines vertybes.

10.1.3. Dalyko metodologiniai pamatai grindžiami religijos sociologijos ir fenomenologijos įžvalgomis. Mokiniai ypatingai skatinami įsitraukti į savo gyvenamos vietovės dvasinio paveldo tyrinėjimus, apimančius moralinių, socialinių ir politinių idėjų, menų, visuomeninės veiklos ir materialinės kultūros aspektus. Nors šių tyrinėjimų pagrindinis objektas yra Lietuvoje veikiančių

religinių bendruomenių gyvenimo ypatumai, netikslinga susiaurinti dalyko pavadinimą iki „Religijos Lietuvoje“ ar panašaus, nes ši religijotyros programa apima svarbias religijotyros įvado temas ir viso kurso eigoje skatina jas prisiminti. Be to programa remiasi ne tik Lietuvos, bet ir archainių kultūrų, žymių pasaulio religijų istorijos ir naujausios raidos kontekstu.

10.1.4. Religijų istorijos studijose paprastai remiamasi chronologijos principu, nėra visuotinai priimtos religijų klasifikavimo sistemos. Šioje programoje turinio apimtyje nurodytos temos išdėstytos remiantis iš dalies Lietuvos istorijos realijomis. Atsižvelgiama į tai, kad ortodoksinė krikščionybė lietuvių žemes pasiekė ne vėliau nei vakarietiškoji (pvz., kunigaikščio Algirdo dvariškiai buvo stačiatikiai), o ir prielaidos krikštui pirmiau buvo kuriamos remiantis bizantiškąja tradicija. Šiuo metu ortodoksinė krikščionybė yra išlaikiusi daug senojo religingumo bruožų, todėl mokiniams pirmiau siūloma susipažinti su Rytų, o po to su Vakarų krikščionyste. Judaizmo, karaizmo ir islamo išpažinėjai buvo žinomi Lietuvos žemėse taip pat labai seniai, krikščionybei dar neįsitvirtinus, be to, tarp šių religijų yra ypatingi ryšiai. Todėl toks temų seka yra logiška, nepaisant to, kad islamo religija jaunesnė už krikščionybę.

10.1.5. Jokia religija ar įsitikinimai neturėtų būti iškeliami aukščiau kitų religijų ar įsitikinimų, nei pažeisti visuotinai priimtų žmogaus teisių ir laisvių. Kita vertus, vadovaujantis Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymu ir sąžinės laisvę garantuojančių tarptautinių konvencijų nuostatomis, jokia religija neturėtų būti ignoruojama, stumiama iš viešojo gyvenimo, o jos išpažinėjai diskriminuojami ar kitaip žeminami.

10.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

10.2.1. Religijotyros dalyko tikslas – skatinti mokinius ugdytis kultūrinę savimonę ir kompetenciją: supratimą apie kiekvienos kultūros ir religijos savitumą, nelygstamą vertingumą, puoselėti savo kultūrą integruojant tradicinių religijų autentišką patirtį, įgyti naujų žinių ir ugdytis kritinę refleksiją. Taip pat siekiama skatinti atsakingą toleranciją visoms religijoms (religiniams fenomenams, tikėjimams, pasaulėžiūroms) ir jų išpažinėjams kaip pamatinę pilietinio tapatumo ir tarpkultūrinio dialogo vertybę.

10.2.2. Religijotyros dalyko uždaviniai:

- supažindinti mokinius su religijotyros objektu, svarbiausiomis sąvokomis, kryptimis,
- metodologija, tyrimų problemomis;
- supažindinti su devyniomis *tradicinės religinės bendrijos* statusą Lietuvos Respublikoje
- turinių religijomis: jų kilme, istorija, reikšmingomis asmenybėmis, šventraščiais, doktrinomis, tradicijų ir bendruomeniškumo ypatumais;
- parengti ir atlikti etnografinius, kraštotyros ir kitus mokinių galimybes atitinkančius
- tyrinėjimus, susijusius su jų gyvenamosios teritorijos (apylinkės, krašto) religinio gyvenimo paveldu;
- organizuoti pažintines ekskursijas į vietas, kuriose yra reikšmingi Lietuvos dvasinio –
- religinio paveldo objektai;
- aptarti sekuliarizmo, laicizmo ir naujojo religingumo tendencijas (žmogaus teises,
- susijusias su tikėjimo laisve, tikinčiųjų ir netikinčiųjų diskriminacijos ir religijos stūmimo iš viešojo gyvenimo realijas, valstybės neutralumo religinių bendrijų atžvilgiu principus, religinių bendrijų autonomijos iššūkius);
- remiantis įgyta informacija, apibendrinti ir palyginti ikikrikščioniško, krikščioniško ir
- alternatyvaus religingumo bruožus, aptarti religinio dvasingumo sąsajas su etinėmis, estetinėmis, socialinėmis, politinėmis ir tarptautinių santykių vertybėmis.

10.2.3. Dalyko struktūra

Remiantis pagrindinio ugdymo bendrųjų programų standartais, mokinių religijotyros dalyko pasiekimai gali būti išreikšti kaip vertybinės nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

Ugdomosios vertybinės nuostatos šiuo atveju turėtų būti susijusios su pagarba asmens sąžinės laisvei ir saviraiškai, taip pat pagarba socialinių grupių tautiniui, religiniui ir kultūriniai tapatumui ir savito gyvenimo būdo puoselėjimui. Mokinių vertybinės nuostatos turėtų pasižymėti pilietinės atviros visuomenės sąmonės bruožais be rasizmo, nacionalizmo, ksenofobijos, fanatizmo ar provincialios netolerancijos požymių.

Gebėjimai turėtų apimti tam tikras praktines kompetencijas atlikti paprastus mokyklos ir gyvenamosios aplinkos tyrimus – rasti kraštotyrinės medžiagos bibliotekoje ar internetiniuose šaltiniuose, ypač atkreipti dėmesį į religines ar pasaulėžiūrinės mažumas ir jų būklę, tinkamai bendrauti su įvairių religijų bei įsitikinimų žmonėmis, korektiškai elgtis įvairių religijų šventovėse ir šventose vietose. Parengti ir atlikti nesudėtingas apklausas, tiriant bendraamžių ir kitų asmenų požiūrį į įvairius religijų bei sąžinės laisvės aspektus.

Analitiniai gebėjimai turėtų pasireikšti kaip mokinių pajėgumas aptarti, sugretinti, palyginti, analizuoti, interpretuoti, argumentuoti, įvertinti su religijomis ir pasaulėžiūra susijusius dalykus.

Žinios ir supratimas šiuo atveju – tai esminės šios religijotyros programos informacijos apie religijas ir jų išpažinėjus suvokimas ir gebėjimas korektiškai apibūdinti pagrindinius religinius reiškinius, svarbiausių religijos istorijos faktų žinojimas.

Turinio atžvilgiu religijotyros kursas dalinamas į tris dalis:

Religijotyros įvadas. Tai pažintis su religijotyros mokslo kilme, struktūra, metodologiniais principais, atšakomis, svarbiausiomis sąvokomis ir pamatine problematika. Ši kurso dalis palanki tikėjimo ir netikėjimo, mitologinio ir istorinio pasaulio suvokimo alternatyvoms aptarti, egzistenciniams žmogaus tapimo klausimams analizuoti.

Tradicinės Lietuvos religijos. Atsižvelgiant į religijotyros dalykui skirtų valandų ribotumą 11-12 klasėse, nesiekama išsamios akademinės šių klasių mokinių pažinties su pasaulio religijomis. Todėl daugiausia dėmesio siūloma skirti devynioms *tradicinės religinės bendrijos* statusą Lietuvos Respublikoje turinčioms religijoms ir atitinkamų religinių bendruomenių paveldui mūsų šalyje. Ši programa kviečia ne tik akademiškai susipažinti su minėtų religijų istorijos faktais, bet skatina mokinių projektinę – kraštotyrinę veiklą ir kitų aktyvių tiriamosios veiklos metodų pritaikymą susipažįstant su kiekvienos mokyklos ir ją supančios aplinkos bei rajono (srities, krašto, šalies) religinės-dvasinės kultūros paveldu.

Naujasis religingumas. Tai pažintis su tradicinių religijų kaitos tendencijomis, naujųjų religinių judėjimų ir bendruomenių, taip pat sektantizmo reiškiniais ir jų socialinėmis implikacijomis. Naujojo religingumo tematika palanki šiuolaikiškai aptarti aktualius asmens ir visuomenės religingumo klausimus, taip pat giliau suvokti atitinkamas žmogaus teisių ir tapatybės problemas besivystančioje demokratinėje visuomenėje.

10.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

10.3.1. Integravimo galimybės

Religijotyros kaip socialinio ugdymo disciplinos paskirtis – padėti mokiniams geriau pažinti realias visuomenes (savo šalies sociokultūrinį kontekstą, taip pat Europos ir pasaulio kultūrų, religijų ir pasaulėžiūrų įvairovę ir kurti prielaidas pilietinei, teisinei lygių galimybių visuomenei ir darniam asmenybės santykiui su savimi. Todėl ypač pabrėžtinai religijotyros ir istorijos, kalbų, geografijos, psichologijos, filosofijos, dorinio, estetinio, teisinio ugdymo sąryšis.

10.3.2. Ugdymo gairės

Rekomenduojamas fenomenologinis požiūris į religinius reiškinius ir sociologiniai tyrimo metodai, kurie turėtų padėti ugdyti pagarbiai atsargų požiūrį į savo ir kiekvieno kito žmogaus religinę patirtį ir pasaulėžiūrą. Tikėjimas (institucinės religijos ar privatūs tikėjimai) arba netikėjimas (laisvamanybė, pasaulėžiūrinis ateizmas ar indiferentiškumas) yra ypač jautri asmenybės bei visuomenės sritis, todėl neturėtų būti supaprastinamas, išjuokiamas ar tapti diskriminacijos požymiu.

Patraukliai suformuluoti dalyko (pamokos, projekto) tikslai tampa reikšmingu stimulu mokiniams veikti iniciatyviai, kūrybiškai. Tai ypač išryškėja, kai sudaromos sąlygos patiems mokiniams pastebėti jų aplinkoje egzistuojančias problemas, sudaryti galimos veiklos planus, dirbti grupelėse, lankytis jų pasirinktuose objektuose ir panašiai.

10.3.3. Mokymosi aplinka

Sudarius sąlygas mokiniams pasirinkti ir sėkmingai studijuoti religijotyros dalyką mokiniai turėtų:

- savo žodyną praturtinti religijotyroje vartojamomis sąvokomis ir terminais;

- įgyti žinių apie tradicines Lietuvos religines bendrijas, naujuosius religinius judėjimus, susipažinti su objektyvios informacijos apie religijas šaltiniais ir įgusti jais naudotis;
- įgyti patirties rengiant etnografinius ar nesudėtingus sociologinius tyrimus, susijusius su dvasinės kultūros paveldu;
 - gebėti korektiškai charakterizuoti žymiąsias pasaulio religijas ir svarstyti jų problemas;
 - išsiugdyti labiau tolerantišką, pagarbesnį požiūrį į pasaulio religijas, savitų religinių bei pasaulėžiūrinių įsitikinimų išpažinėjus.

10.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

10.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Religijotyros įvadas	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos: Su pagarba vertinti religingumo fenomeną kaip žmonijos dvasinio bei materialinio paveldo dalį. Siekti moksliniam požiūriui būdingo nešališkumo įvairių religijų ir pasaulėžiūrų atžvilgiu. Domėtis žmonių įsitikinimais, religijomis, tikėjimais.</p> <p>Esminis gebėjimas: Kelti klausimus ir analizuoti religijų fenomeną religijotyros mokslo požiūriu.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus apie religijų kilmę, religinės sąmonės ypatumus.	Pateikti ir kritiškai įvertinti kai kurias religijų kilmės ir raidos teorijas.
Aptarti skirtingų ir prieštarinių požiūrių – indiferentiškos, laisvamaniškos, mokslinės, ateistinės ir religinės pasaulėžiūros koegzistavimo bei dialogo tarp jų reikšmę.	Suvokti dialogo tarp skirtingų įsitikinimų, religijų bei tikėjimų žmonių svarbą. Suvokti ir paaiškinti religinės tolerancijos esmę.
Svarstyti religijotyros problemas remiantis svarbiausiais šio mokslo metodologiniais principais.	Moksliniu požiūriu korektiškai apibūdinti žymesnias religijas, suvokti jų organinį ryšį su visuomene.
Diskutuoti religijų istorijos, filosofijos, psichologijos, sociologijos, fenomenologijos klausimais.	Žinoti ir diskusijose remtis adekvačiais religijos apibrėžimais, aiškinti religijų klausimus atitinkamų religijotyros kryptų rėmuose.
Skaityti ir analizuoti kai kurių mitų tekstus.	Analizuoti ir paaiškinti žymesnių mitų prasmę. Suvokti mito reikšmę archainėse visuomenėse.
2. Tradicinės Lietuvos religijos	
Mokinių pasiekimai	
<p>Nuostatos: Siekti išsamiau ir giliau pažinti Lietuvos ir pasaulio religijas. Domėtis Lietuvos religinių bendruomenių dvasiniu, socialiniu ir materialiniu paveldu. Ugdytis pagarbų tolerantišką santykį su religijomis.</p> <p>Esminis gebėjimas: Kompetetingai, tolerantiškai svarstyti tradicinių Lietuvos religijų statusą turinčių religinių bendrijų istorijos ir šiandienos būklės klausimus.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus ir naudotis moksliniais religijų istorijos informacijos šaltiniais.	Įgyti žinių apie svarbiausias pasaulio religijas, jų kilmę ir sklaidą.
Skaityti ir aiškintis įvairių religijų šventuosius ir kitus svarbius tekstus.	Analizuoti ir suvokti šventraščių tekstų prasmes.
Lyginti ir svarstyti įvairių religijų istorijos faktus.	Aptarti religijų kilmės, ryšių, dialogo ir kitų vertybių klausimus.
Aptarti tradicinių Lietuvos religijų ir jų bendrijų istorijos bei dabartinės būklės	Apibūdinti tradicinių Lietuvos religijų kilmę, raidą, būklę, statusą, vertybinį indelį Lietuvos

klausimus Lietuvoje ir kitose šalyse.	Respublikoje, Europoje, pasaulyje.
3. Naujasis religingumas	
Mokinių psiekimai	
Nuostatos: Siekti žinių apie naujojo religingumo fenomeną, tendencijas, sklaidą. Skatinti atsakingą tolerantišką pilietinį požiūrį į naujuosius religinius judėjimus. Ugdysis, stiprinti savo moralinį, pilietinį, tautinį, pasaulėžiūrinį tapatumą, suvokiant savo kaip Lietuvos piliečių, o taip pat Europos Sąjungos ir pasaulinės visuomenės narių atsakomybę.	
Esminis gebėjimas: Svarstyti ir vertinti tradicinių bei naujųjų religinių judėjimų vaidmenį Lietuvos ir kitų besivystančių visuomenių kontekste. Įsisaugoti savo tapatumą, remiantis pagrindinėmis demokratinėse visuomenėse ginamomis vertybėmis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus apie naujojo religingumo apraiškas, jų kilmę, raidos tendencijas.	Aptarti naujojo religingumo reiškinių, svarstyti aktualius naujojo religingumo klausimus.
Rasti patikimus (objektyvius, nešališkus) informacijos apie naujuosius religinius judėjimus šaltinius ir jais remtis.	Apibūdinti žymesnius Lietuvos ir kitų šalių naujuosius religinius judėjimus bei jų moralines socialines implikacijas.
Pastebėti, atpažinti, analizuoti, klasifikuoti naujuosius religinius judėjimus.	Žinoti, suprasti bendruosius ir specifinius naujųjų religinių bendruomenių požymius.
Intelektualiai ir tolerantiškai diskutuoti apie tradicinių ir naujųjų religinių judėjimų įtaką asmenybei bei sociumui.	Suvokti tradicinių ir naujųjų religinių bendruomenių patrauklumo ir atgrasumo veiksnius, privalumus ir galimus pavojus moraliniu, psichologiniu, sveikatos, ekonominiu, politiniu ir kitais aspektais.
Pagrįsti sąžinės laisvės, religijų laisvės ir tolerancijos principų svarbą asmenybės tapatumui.	Aptarti ir suvokti svarbiausių žmogaus teisių – sąžinės, žodžio laisvės reikšmę demokratinėse visuomenėse.

10.4.2. Turinio apimtis.

Religijotyros metodologiniai pagrindai.

Religija ir tikėjimas asmens patirties ir sociumo kontekste. Mokslas ir tikėjimas. Pasaulėžiūra, religinis tikėjimas ir netikėjimas. Religija „iš vidaus“ ir „iš išorės“. Tyrėjų neutralumo, objektyvumo ir supratimo problemos.

Religijotyros sklaida.

Religijų istorija, religijos filosofija, religijos psichologija, religijos sociologija, religijos fenomenologija ir jų tyrimo bei pažinimo metodai.

Religijos apibrėžtis.

Mitologijos įvadas.

Mito vaidmuo senosiose kultūrose. Mitologemos. „Tikri“ ir „netikri“ mitai, naujieji socialiniai mitai.

Baltų genčių mitų bruožai ir tikėjimo metmenys.

Judaizmas. Tauta, religija, įstatymas, papročiai. Tora. Judaizmo istorija, šventosios vietos. Judaizmo atšakos. Judaizmas Lietuvoje.

Islamas. Kuranas (Koranas), Suna ir Šaryja (Šariatas). Islamo istorija, doktrina ir šventosios vietos. Islamo atšakos. Musulmonai sunitai Lietuvoje.

Karaizmas. Kilmė, šventosios knygos, doktrina ir papročiai. Karaimų istorija ir šventosios vietos. Karaimai Lietuvoje.

Ortodoksinė krikščionybė (stačiatikybė). Istoriniai Rytų krikščionybės centrai. Šventasis Raštas, doktrina ir liturgija. Ikona. Šventieji. Šventosios vietos. Stačiatikiai Lietuvoje.

Ortodoksai sentikiai (nereformuota stačiatikybė). Stačiatikių sentikių istorija, doktrina ir liturgija. Stačiatikiai sentikiai Lietuvoje.

Graikų apeigų katalikybė. Istorija, doktrina, liturgija, šventosios vietos. Graikų apeigų katalikai Lietuvoje.

Lotynų apeigų (Romos) katalikybė. Šventasis Raštas, tradicija, kunigystė, popiežystė. Doktrina, liturgija, bendruomeniškumas, šventosios vietos. Romos katalikai Lietuvoje.

Reformuota krikščionybė. Evangelikai liuteronai: istorija, Biblijos vaidmuo, doktrina, liturgija, bendruomeniškumas. Evangelikai liuteronai Lietuvoje.

Evangelikai reformatai: istorija, Biblijos vaidmuo, doktrina, liturgija, bendruomeniškumas. Evangelikai reformatai Lietuvoje.

Kitos krikščioniškos (protestantiškos, neoprotestantiškos, nenedominacinės) bendruomenės ir sąjūdžiai Lietuvoje. Ekumenizmas.

Naujojo religingumo apraiškos ir naujųjų religinių bendruomenių raidos tendencijos Lietuvoje, Europos Sąjungoje, pasaulyje. Orientalistinės religinės grupės ir judėjimai, jų doktrinos ir gyvenimo būdas. Krikščioniškos kilmės religinės grupės ir judėjimai, jų doktrinos ir praktikos ypatumai. Psichologinio savęs tobulinimo bei gydymo krypties religiniai ir tariamai religiniai judėjimai bei grupės. Lietuvos masonų pasaulėžiūros bruožai. Okultizmas, astrologija, spiritizmas, magija. „New Age“ dvasingumas. „Lietuviškos“ kilmės naujojo religingumo grupės. Neopagonybė ir ekologinis dvasingumas. Raganavimas. Satanizmas kaip maištinga saviraiška ir kaip religija.

10.4.3. Vertinimas

Mokinių pasiekimų religijotyros srityje vertinimas turėtų būti ypač atsargus ir apgalvotas, nes religijotyros objektas – religijų įvairovė – yra glaudžiai susijęs su intymiausia žmonių patirtimi (artimųjų prisiminimai, moraliniai ir religiniai išpareigojimai, šalies istorija, šeimos ir bendruomenės vertybės ir t.t.). Skirtingai nuo kitų mokslų objektų, religijotyros objektas nėra nei abstraktus, nei savaiame neutralus. Todėl pedagogai ir religijotyra mokyti pasirinkę mokiniai turėtų ypatingą dėmesį atkreipti į pagrindinius šio mokslo metodologinius principus – pagarbaus neutralumo, objektyvumo ir nešališko supratimo siekius.

Mokinių pasiekimų vertinimo kriterijai turėtų būti visiems aiškūs, galbūt kartu su mokiniais aptarti. Siūloma vertinti:

- religijotyros žinias, kaip naują atrastą, įsimintą ir suvoktą informaciją (sąvokas, apibrėžimus, religijų istorijos faktus, teorijas, vertybes);
- religijotyros gebėjimus – įgytas žinias panaudoti svarstymuose, diskusijose, analizėje, vertinimuose. Ypač svarbus gebėjimas inicijuoti, palaikyti dialogą su skirtingų pažiūrų (pasaulėžiūrų, religijų) atstovais, korektiškai tyrinėti įvairių religinių grupių (bendruomenių) dvasinį ir materialinį paveldą;
- mokinių veiklą – dalyvavimą rengiant ir įgyvendinant tiriamuosius projektus, iniciatyvas skatinant tolerantišką ir pagarbų požiūrį į įvairių įsitikinimų, pasaulėžiūrų, religijų asmenis ir jų institucijas, taip pat jų vertybes.

IX. PSICHOLOGIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

11. Psichologija – socialinio ugdymo dalis

11.1. Dalyko paskirtis

11.1.1. Psichologijos dalykas vidurinėje mokykloje yra socialinio ugdymo dalis. Dalyko paskirtis - ugdyti mokinių bendrąsias ir dalykines kompetencijas. Psichologijos dalyko programa yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tęsinys.

11.1.2. Psichologijos dalyko paskirtis – supažindinti mokinius su pagrindinėmis psichologijos mokslo sritimis ir jų žinių pagrindais bei rengti mokinius šias žinias taikyti kasdieniniame gyvenime, mokant gyliau suprasti save ir kitus, analizuojant žmonių elgesio psichologines priežastis, planuojant, tobulinant savo veiklą, numatant savo ateities pasirinkimus.

11.1.3. Psichologijos dalykas vidurinėje mokykloje yra pasirenkamas. Mokinys gali pasirinkti psichologijos dalyką vidurinėje mokykloje nepriklausomai nuo to buvo ar nebuvo pasirinkęs pagrindinėje mokykloje psichologijos dalyką. Vidurinės mokyklos psichologijos dalyko programą

sudaro du savarankiški moduliai: „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ ir „Psichologija“. Mokykla pasirenka, vieno iš modulių programą.

11.1.4. Modulis „Psichologija“ yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tąsa, nes norima išlaikyti dalyko žinių loginę struktūrą. Tačiau programos kokybiškai skiriasi. Vidurinės mokyklos programoje supažindinama su dalyko specifika, todėl psichologijos žinios pateikiamos ne tik kaip įrankis, priemonė pragmatiškiems tikslams siekti, bet ir kaip galimų studijų objektas. Šis modulis parengtas pagal pakoreguotą Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465 patvirtinta programą.

Modulio „Psichologija“ programa supažindina su pagrindinėmis psichologijos mokslo sritimis ir jų žinių pagrindais, psichologų profesijos ir praktinio darbo ypatybėmis. Mokiniai skatinami susipažinti su psichologinės pagalbos sau ir kitiems galimybėmis bei ugdytis pozityvią nuostatą į ją ir gebėjimus, reikalui esant, pasinaudoti tinkamais pagalbos būdais.

11.1.5. Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ naujas. Modulio programa paremta asmenybės ir bendravimo psichologijos žiniomis, koncentruodamasi į asmens psichologinę dinamiką konkrečioje – draugystės, meilės ir šeimos srityje.

Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ skirtas padėti mokiniui suprasti psichologinius šeimos funkcionavimo dėsnius ir paskatinti į šią gyvenimo sritį žiūrėti kaip į vieną svarbiausių asmeninės kūrybos ir vidinio tobulėjimo sričių. Nepaisant to, kad, kaip rodo tarptautiniai tyrimai, daugelis jaunų žmonių nori sukurti laimingą šeimą, šeimos santykiams pasaulyje ir mūsų šalyje išgyvenant krizę, neretai tokia galimybe yra netikima.

11.1.6. Psichologijos programoje numatomi dalyko tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, ugdymo gairės, mokymosi aplinka, mokinių pasiekimai, mokymo turinys, vertinimas. Programoje pateikiami mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), kurių tikimasi baigiant vidurinę mokyklą. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, gebėjimus ir pasiekimų lygį, mokymo(si) sąlygas mokykloje pritaiko psichologijos ugdymo turinį klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams. Ugdymo turinys mokytojo planuojamas mokslo metams ir trumpesniems laikotarpiams (temai, pamokai).

11.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

11.2.1. Tikslas

Dalyko tikslas – sudaryti galimybę mokiniams, pasirinkusiems psichologijos dalyko mokymąsi, plėtoti bendrąsias ir dalykines kompetencijas, ugdyti mokinių pozityvias nuostatas į psichologijos mokslo žinių taikymą asmeniniame gyvenime.

11.2.2. Uždaviniai

Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo žinių pagrindais: pažinimo, asmenybės, socialinės psichologijos.

Mokiniai analizuoja, tyrinėja ir pažįsta individualius savo ir kitų žmonių ypatumus, tarpasmeninių santykių dėsningumus, apmąsto ir mokosi pagrįsti savo požiūrį į gyvenimo reiškinius psichologijos mokslo argumentais, kritiškai vertinti populistines psichologines interpretacijas.

Mokiniai ugdomi nuostatą taikyti psichologijos žinias ir praktinius įgūdžius savo asmenybės tobulinimui, gyvenimo efektyvumui didinimui, problemoms spęsti, pozityviai vertinti psichologinę pagalbą ir, reikalui esant, ja pasinaudoti.

11.2.3. Dalyko struktūra

11.2.3.1. Modulis „Psichologija“ yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tąsa, nes norima išlaikyti dalyko žinių loginę struktūrą. Tačiau programos kokybiškai skiriasi. Vidurinės mokyklos programoje supažindinama su dalyko specifika, todėl psichologijos žinios pateikiamos ne tik kaip įrankis, priemonė pragmatiškiems tikslams siekti, bet ir kaip galimų studijų objektas. Šis modulis parengtas pagal pakoreguotą patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465 programą.

11.2.3.2. Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ naujas. Modulio programa paremta asmenybės ir bendravimo psichologijos žiniomis, koncentruodamasi į asmens psichologinę dinamiką konkrečioje – draugystės, meilės ir šeimos srityje.

11.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

11.3.1. Integravimo galimybės

Psichologijos dalyko turinys gali būti integruojamas su dorinio ugdymo turiniu. Psichologinės temos yra integruoti į etikos dalyko modulių programas: „Šeimos etika“, „Filosofinė etika“. Todėl kai kurios temos gali būti nagrinėjamos integruotai, naudojami tie patys šaltiniai. Dalykus jungia taikomi analogiški mokymo metodai.

Su kitais socialinio ugdymo dalykais psichologiją sieja dalis bendrų tikslų ir temų: žmogaus socialumo pažinimas, individualistinių egoistinių ir prosocialių nuostatų konfliktų sprendimas, grupių psichologijos ir jos vaidmens istorijoje pažinimas, žmogaus, prigimties, raidos pažinimas.

Psichologijos dalyko programoje yra temų, kurios gali būti integruojamos su literatūra bei filosofija, nes jas sieja universali gyvenimiška bei egzistencinė problematika ir žmogaus prigimties išvalgos.

Menų disciplinos artimos psichologijos dalyko mokymui kai kuriais metodais ir tikslais (kūrybiškumo, spontaniškumo, saviraiškos, individualumo ugdymo).

Su gamtos mokslais psichologiją sieja žmogaus raidos dėsningumą, biologinio prado ir gamtinio determinizmo pažinimas.

11.3.2. Ugdymo gairės

Psichologijos dalyko pamokose svarbu sudaryti sąlygas mokiniams įgyti svarbaus asmeninio patyrimo. Tai įmanoma tik tuo atveju, jei mokiniai per pamoką yra aktyvūs. Aktyvumas gali būti dvejopas: vidinis (stebėjimas, klausymas, išgyvenimas, prisiminimas, įsivaizdavimas, kūryba, apmąstymas, vertinimas, sprendimų priėmimas, savianalizė) ir išorinis (kalbėjimas, rašymas, piešimas, vaidinimas, diskutavimas, medžiagos tyrimams rinkimas). Mokytojai turėtų skatinti ir vidinį aktyvumą, kaip suteikiantį kryptį asmenybės raidai, ir išorinį aktyvumą, kaip ugdantį saviraišką, socialinius gebėjimus bei tarpasmeninius ryšius.

Mokant psichologijos dalyko teorinė informacija turi būti nuolat derinama su praktine mokinių veikla: įvairių įgūdžių ir gebėjimų ugdymo pratimais, savianalize, problemų sprendimu įvairaus dydžio grupėse, projektais, tyrimais. Mokytojams rekomenduojama rengiant programą, teorines dalis iš karto sieti su praktinėmis. Todėl psichologijos mokytojai turėtų būti ne tik teoriškai pasirengę specialistai, bet ir pedagogai, sugebantys vadovauti įvairiai veiklai (individualiai, grupinei, vaidybinei, kūrybinei, tiriamajai).

Teorinės žinios per psichologijos pamokas gali būti pateikiamos paskaitų ir savarankiškų teksto studijų būdu. Apie sužinotus faktus gali būti referuojama, jie gali būti aptariami, aiškinami. Dėl nepakankamos mokinių pažinties su psichologija teoriniams aspektams aptarti mažiau tinka diskusijų metodas, tačiau jis gali būti taikomas praktinėms problemoms aptarti bei jas interpretuoti remiantis teorinėmis žiniomis. Teorija turėtų būti iliustruojama aktualiais pavyzdžiais iš mokinių patirties, mokyklinio gyvenimo, bendravimo, šeimos psichologijos. Svarbu mokinius mokyti stebėti, analizuoti, vertinti kasdienėje aplinkoje vykstančius psichologinius procesus.

Gali būti atliekamos tyrimo užduotys: savistabos ir kitų stebėjimo, apklausos žodžiu ir naudojant anketas, elementarių mokyklinių eksperimentų, kai kurių testų (pavyzdžiui, intelekto, kūrybingumo) išbandymas. Mokiniai turėtų įgyti tyrimų duomenų analizės, interpretavimo, rezultatų pristatymo kitiems patirties. Visa tai gerina dalyko suvokimą ir supažindina su psichologų darbo etika ir specifika.

11.3.3. Mokymosi aplinka

Psichologijos pamokoms svarbi saugi, palanki atvirumui atmosfera bei nuolatinis grįžtamasis ryšys, padedantis suvokti mokiniui savo pasiekimus, palaikantis, skatinantis. Mokytojas, būdamas emociškai pozityvaus bendravimo modelis, turėtų jo išmokyti ir klasės bendruomenę.

Tačiau psichologijos mokytojui svarbu kontroliuoti etinę situaciją pamokoje, kad mokinio atvirumas, asmeninių psichologinių problemų atskleidimas netaptų pamokos medžiaga. Pamokoje reikėtų vengti mokinio atliktų psichologinių testų rezultatų, savianalizės ar kitų asmeninių pasisakymų komentarų ar interpretacijų.

12.1. Modulis. Psichologija

12.1.1 Tikslas, uždaviniai, struktūra

12.1.1.1. Dalyko tikslas - sudaryti galimybę mokiniams, pasirinkusiems psichologijos dalyko mokymąsi, plėtoti bendrąsias ir dalykines kompetencijas, supažindinant su psichologijos mokslo pagrindinėmis sritimis ir žinių pagrindais.

12.1.1.2. Uždaviniai. Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo žinių pagrindais: žmogaus kognityviniais ir emociniais procesais, asmenybės savybėmis ir raidos dėsniais bei žmonių bendravimo dėsniniais.

Mokiniai analizuoja, tyrinėja ir pažįsta individualius savo ir kitų žmonių ypatumus, tarpasmeninių santykių dėsningumus, apmąsto ir mokosi pagrįsti savo požiūrį į gyvenimo reiškinius psichologijos mokslo argumentais, kritiškai vertinti populistines psichologines interpretacijas.

Mokiniai ugdomi nuostatą taikyti psichologijos žinias ir praktinius įgūdžius savo asmenybės tobulinimui, gyvenimo efektyvumui didinimui, problemoms spęsti, pozityviai vertinti psichologinę pagalbą ir, reikalui esant, ja pasinaudoti.

12.1.1.3. Dalyko struktūra

12.1.3.1.1. Psichologijos modulio programos turinį sudaro keturios tarpusavyje susijusios ugdomosios veiklos sritys, leidžiančios mokiniams suprasti psichologijos dalyką, kaip mokslo ir praktinių žinių sistemą, mokytis praktiškai taikyti žinias savęs ir kitų žmonių pažinimui, tobulinti bendrąsias kompetencijas ir ugdyti vertybines nuostatas:

12.1.3.1.2. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema. Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo objektu, struktūra ir ryšiais su kitais mokslais. Mokosi pagrįsti skirtumus tarp kasdienių gyvenimiškų psichologinių pastebėjimų ir mokslinio žmogaus psichinių procesų ir elgesio studijavimo, ugdomi kritišką požiūrį į įvairių reiškinių psichologines interpretacijas. Mokiniai susipažįsta su psichologijos žinių taikymo praktika, psichologo darbo specifika, psichologinės pagalbos sistema. Formuojama pozityvi nuostata į psichologinę pagalbą.

12.1.3.1.3. Pažinimo psichologija. Mokiniai susipažįsta su dėmesio, pažinimo procesų veikimo mechanizmais, dėsniais. Nagrinėja informacijos įsiminimo, saugojimo ir atgaminimo mechanizmus, mąstymo operacijas ir kalbos raidos dėsningumus, kūrybiškos veiklos ypatumus, populiarias intelekto teorijas. Ugdomi supratimą apie individualius pažintinės veiklos skirtumus. Analizuoja savo individualius pažinimo procesus, susipažįsta ir išbando praktiškai kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo strategijas, vaizduotės žaidimų taikymą kūrybiškumui ugdytis, emociškai įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti, dėmesio ir atminties lavinimo būdus, įvairias informacijos įsiminimo strategijas. Turi galimybę įvertinti savo patirtį, suprasti savo mokymosi stilių. Skatinami ieškoti būdų tobulinti savo galimybes.

12.1.3.1.4. Asmenybės psichologija. Mokiniai susipažįsta su populiariomis asmenybės teorijomis, analizuoja asmenybės raidos dėsningumus, mokosi atpažinti atskiras asmenybės savybes. Kartu ugdomas holistinis asmenybės supratimas. Siekiama, kad mokiniai suvoktų emocijų, motyvacijos prigimtį ir dėsningumus, Mokiniai susipažįsta su psichikos sutrikimų samprata, ugdomos psichinės sveikatos puoselėjimo nuostatos, analizuoja streso, nerimo priežastis ir jų mechanizmus kasdienėje ir sunkiose gyvenimo situacijose, susipažįsta su streso ir nerimo įveikimo būdais, sunkių išgyvenimų priėmimo ir raiškos būdais, emocijų ir asmenybinių problemų įveikimo būdais. Analizuoja savižudybių priežastis, gresiančios savižudybės požymius, susipažįsta su pagalbos būdais. Ugdomas psichologinis atsparumas, mokiniai analizuoja įvairių priklausomybių atsiradimo priežastis, susipažįsta su prevencijos principais. Mokiniai ugdomi metapažinimo ir saviugdos įgūdžius.

12.1.3.1.5. Socialinė psichologija. Mokiniai susipažįsta su bendravimo ir socialinių santykių dėsniais, analizuoja sėkmingo bendravimo veiksnius ir bendravimo klaidas, asmens socialinės sąveikos grupėje ypatumus, gero mikroklimato grupėje požymius. Ugdomi praktinius bendravimo, bendradarbiavimo, kasdienių gyvenimo ir bendravimo sunkumų įveikimo, konfliktų sprendimo įgūdžius. Ugdomas psichologinis atsparumas pokyčių išgyvenimui, nesėkmėms, bendraamžių atstūmimui. Ugdoma pozityvi nuostata į psichologinę paramą sau ir kitiems.

12.1.3.1.6. Programoje pateikiamos galimos temos mokinių saviugdai ir nuorodos mokytojui su kokia informacija apie psichologinės pagalbos sistemą mokinius reiktų supažindinti.

12.2. Mokinų pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

12.2.1. Mokinų pasiekimai

1. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema	
Mokinų pasiekimai	
<p>Nuostatos: Savo ir kitų žmonių individualumą, elgesį, asmeninio gyvenimo reiškinius vertinti remiantis psichologijos mokslo žiniomis.</p> <p>Esminis gebėjimas: Gali kritiškai įvertinti įvairias psichologines interpretacijas ir praktikas bei atskirti mokliškai pagrįstas žinias ir psichologinės pagalbos būdus.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Mokėti pagrįsti psichologijos mokslo žinių specifiką.	1.1.1. Apibrėžti psichologijos mokslo objektą. 1.1.2. Apibūdinti psichologijos mokslo sritis ir 1.1.3. Rasti psichologijos ryšius su kitais mokslais ir apibūdinti jos vietą socialinių mokslų sistemoje. 1.1.4. Pagrįsti taikomosios ir teorinės psichologijos skirtumus. 1.1.5. Analizuojant psichologijos mokslo tyrimo metodus, argumentuoti jų specifiką. 1.1.6. Suvokti ir psichologinių tyrimų etikos reikalavimus. 1.1.7. Mokėti pagrįsti psichologijos mokslinių žinių skirtumus nuo kasdieninio, buitinio psichinių reiškinių interpretavimo.
1.2. Paaiškinti praktinį psichologijos žinių taikymą.	1.2.1. Pagrįsti skirtumus tarp psichologo profesijos ir teikiamų paslaugų ir psichiatro, socialinio darbuotojo veiklos. 1.2.2. Išanalizuoti informaciją apie galimas psichologijos dalyko studijas ir psichologų veiklos sritis. 1.2.3. Išanalizavus psichologinės pagalbos specifiką, mokėti atskirti mokliškai pagrįstas praktikas. 1.2.3. Ištirti psichologinės pagalbos galimybes mokykloje ir artimiausioje aplinkoje. 1.2.4. Išanalizuoti psichologijos žinių taikymo asmeniniame gyvenime galimybes.
2. Pažinimo psichologija	
Mokinų pasiekimai	
<p>Nuostatos: Gerbti savo ir kitų žmonių individualumą, siekti atskleisti savo individualias galias.</p> <p>Esminis gebėjimas: Gali įvertinti savo pažinimo procesus ir žino kaip juos tobulinti.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Paaiškinti pagrindinius pažinimo procesų dėsningumus.	2.1.1. Paaiškinti dėmesio veikimo mechanizmą, atpažinti dėmesio rūšis, paaiškinti individualius dėmesio skirtumus. 2.1.2. Paaiškinti jutimų veikimo principus, individualius jutimų skirtumus. 2.1.3. Paaiškinti bendruosius suvokimo dėsnius, skirtingo suvokimo priežastis. 2.1.4. Paaiškinti įsiminimo, informacijos saugojimo trumpalaikėje ir ilgalaikėje atmintyje ir atgaminimo dėsningumus. 2.1.5. Paaiškinti mąstymo, kaip pažinimo proceso, ypatybes. Atpažinti mąstymo operacijas. 2.1.6. Paaiškinti kalbos raidos dėsningumus, kalbos ir mąstymo ryšį. 2.1.7. Paaiškinti vaizduotės veikimo ir kūrybinio mąstymo principus. 2.1.8. Suprasti intelekto sąvoką, paaiškinti populiarias intelekto teorijas.

	2.1.9. Paaiškinti mokymosi stiliaus sampratą, atpažinti pagrindinius mokymosi stilių požymius.
2.2. Paaiškinti pažinimo procesų raidos sutrikimų priežastis, žinoti jų lavinimo būdus bei kompensacijos galimybes.	2.2.1. Analizuoti pažinimo procesų raidą ir galimus jos sutrikimus. 2.2.2. Analizuoti galimus dėmesio, jutimų, suvokimo sutrikimų kompensacijos būdus. 2.2.3. Analizuoti dėmesio ir atminties lavinimo principus, išbandyti dėmesingumo ugdymo ir įsiminimo gerinimo strategijas. 2.2.4. Analizuoti kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo lavinimo principus, išbandyti mąstymo tobulinimo strategijas. 2.2.5. Išbandyti vaizduotės taikymą kūrybiškumui ugdytis, emocinei įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti. 2.2.6. Mokėti analizuoti savo pažinimo procesus, pažinti savo gebėjimų lygį, savo mokymosi stilių. 2.2.7. Išanalizuoti savo pažinimo procesų galimus tobulinimo galimybes efektyvesnių mokymosi būdų paieškai, ugdymosi spragoms ir problemoms šalinti.
3. Asmenybės psichologija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Suvokti žmogaus asmenybę, kaip sudėtingą ir nedalomą visumą ir siekti atskleisti savąjį individualumą.	
Esminis gebėjimas: Gali atpažinti ir analizuoti emocijas, elgesio motyvus, asmenybės savybes ir žino emocinių ir asmenybinių problemų sprendimo būdus bei asmenybės tobulinimo kelius.	
Gebėjimai	Žinios ir suvokimas
3.1. Paaiškinti emocinių išgyvenimų svarbą žmogaus gyvenime.	3.1.1. Atpažinti pagrindines emocijas. 3.1.2. Paaiškinti fiziologinį emocijų pagrindą. 3.1.3. Atpažinti emocijų neverbalinius požymius. 3.1.4. Pagrįsti emocijų ir jausmų įtaką bendravimui. 3.1.5. Pagrįsti emocinių išgyvenimų įtaką žmogaus fizinei ir psichikos sveikatai.
3.2. Paaiškinti elgesio motyvacijos dėsningumus.	3.2.1. Mokėti paaiškinti motyvacijos sąvoką. 3.2.2. Analizuoti ir palyginti pagrindines motyvacijos teorijas. 3.2.3. Mokėti atpažinti asmens poreikius, interesus, lūkesčius ir paaiškinti jų motyvuojantį poveikį. 3.2.4. Paaiškinti asmens tikslų, vertybių, prasmės poreikio motyvuojantį poveikį.
3.3. Nagrinėja asmenybę, kaip vientisą sudėtingą visumą.	3.3.1. Mokėti paaiškinti holistinę asmenybės sampratą. 3.3.2. Analizuoti ir palyginti populiarių psichologijos teorinių mokyklų asmenybės teorijas. 3.3.3. Paaiškinti asmenybės raidos dėsningumus. 3.3.4. Mokėti atpažinti esminius temperamento ir charakterio bruožus. 3.3.5. Paaiškinti asmens savęs suvokimo dėsnius. 3.3.6. Ištirti teigiamo ir neigiamo savęs vertinimo požymius.
3.4. Paaiškinti psichinės sveikatos esmę ir jos puoselėjimo svarbą.	3.4.1. Mokėti paaiškinti psichinės sveikatos sampratą. 3.4.2. Atpažinti ir apibūdinti pagrindinius psichinės sveikatos požymius. 3.4.5. Suvokti streso, nerimo poveikį psichinei sveikatai, paaiškinti jų kylimo priežastis, atpažinti streso ir nerimo požymius ir analizuoti streso ir nerimo įveikimo būdus. 3.4.6. Suvokti sunkių emocinių išgyvenimų (pokyčių, netekties, atstūmimo ir pan.) poveikį psichinei sveikatai, analizuoti sunkių išgyvenimų priėmimo, įveikimo būdus.

	<p>3.4.7. Suvokti savižudybių priežastis, analizuoti gresiančios savižudybės požymius, žinoti pagalbos būdus.</p> <p>3.4.7. Suvokti priklausomybių atsiradimo priežastis, atpažinti psichologinius priklausomybių požymius, išanalizuoti priklausomybių prevencijos principus ir pagalbos būdus.</p> <p>3.4.8. Paaiškinti psichikos ligų sampratą, suprasti psichoterapinės, psichiatrinės pagalbos esmę, paaiškinti psichikos ligonių gydymo ir socializacijos principus.</p>
3.5. Nurodyti asmenybės individualumo raiškos tobulinimo būdus.	<p>3.5.1. Atpažinti ir analizuoti savo emocijas, išbandyti kelis jų raiškos socialiai priimtinius būdus.</p> <p>3.5.2. Atpažinti ir analizuoti savo elgesio motyvus, išbandyti atsakingo elgesio ugdymosi būdus.</p> <p>3.5.3. Analizuoti savo savivertę, išbandyti savivertės didinimo strategijas.</p> <p>3.5.4. Paaiškinti psichologinio atsparumo įtampai, stresui, asmenybinėms krizėms, priklausomybėms ugdymosi būdus, išbandyti sau tinkamus psichologinio atsparumo ugdymosi būdus.</p> <p>3.5.5. Analizuoti savo metapažinimo, saviugdos įgūdžius, išbandyti jų tobulinimo būdus.</p>
4. Socialinė psichologija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Kurti pozityvius asmeninius santykius ir efektyvų bendravimą remiantis psichologijos žiniomis.	
Esminis gebėjimas: Suvokti bendravimo svarbą, gebėti analizuoti žmonių tarpusavio santykius ir taikyti efektyvius socialinės sąveikos būdus.	
Gebėjimai	Žinios ir suvokimas
4.1. Analizuoti bendravimo proceso dėsningumus.	<p>4.1.1. Paaiškinti komunikacijos sampratą.</p> <p>4.1.2. Atpažinti pagrindinius žodinio bendravimo požymius, nustatyti jo rūšis.</p> <p>4.1.3. Paaiškinti neverbalinio bendravimo svarbą žmonių tarpusavio supratimui, atpažinti dažniausius neverbalinio bendravimo ženklus.</p> <p>4.1.4. Atpažinti bendravimo proceso sudėtines dalis, paaiškinti jų reikšmę bendravimo procese.</p> <p>4.1.5. Paaiškinti efektyvaus bendravimo veiksnius, atpažinti empatiją, grįžtamąjį ryšį, aktyvų klausymąsi.</p>
4.2. Analizuoti žmonių tarpusavio santykių esmę.	<p>4.2.1. Paaiškinti tarpusavio santykių sąvoką.</p> <p>4.2.2. Analizuoti socialinio suvokimo įtaką tarpusavio bendravimui.</p> <p>4.2.3. Paaiškinti socialinio suvokimo ypatumus ir žinoti jį įtakojančius veiksnius (socialinis vaidmuo, stereotipai, nuostatos).</p> <p>4.2.4. Atpažinti žmonių tarpusavio santykių savybes (bendradarbiavimo, altruistinio elgesio, manipuliacijos, „agresoriaus-aukos“ santykį).</p>
4.3. Paaiškinti bendravimo socialinėje grupėje ypatumus.	<p>4.3.1. Suprasti socialinės grupės sampratą, palyginti formalios ir neformalios grupės požymius.</p> <p>4.3.2. Paaiškinti bendravimo grupėje dėsningumus.</p> <p>4.3.3. Paaiškinti grupės nario statuso sąvoką, palyginti lyderio, atstumtojo, izoliuoto statuso požymius.</p> <p>4.3.4. Paaiškinti turimo statuso įtaką asmens bendravimui.</p> <p>4.3.5. Atpažinti ir apibūdinti grupės socialinės įtakos asmeniui būdus (socialinį pastiprinimą, socialinį spaudimą, deindividualizaciją).</p>
4.5. Atpažinti ir analizuoti konfliktų vaidmenį žmonių	<p>4.5.1. Paaiškinti konflikto sąvoką, atpažinti konfliktų rūšis.</p> <p>4.5.2. Analizuoti konfliktų kylimo priežastis.</p> <p>4.5.3. Atpažinti ir analizuoti konfliktų požymius.</p>

socialinėje sąveikoje.	4.5.4. Paaiškinti galimas konfliktų valdymo strategijas.
4.6. Išbandyti socialinės sąveikos tobulinimo būdus.	4.6.1. Įvertinti savo bendravimo įgūdžius, tarpasmeninius santykius ir numatyti tobulintinas sritis. 4.6.2. Išbandyti empatijos ugdymosi būdus. 4.6.3. Išbandyti aktyvaus klausymosi būdus. 4.6.4. Išbandyti atgalinio ryšio gavimo būdus. 4.6.5. Išbandyti bendradarbiavimo grupėje tobulinimo metodus. 4.6.6. Žinoti ir išbandyti konstruktyvaus konfliktų sprendimo būdus.

12.2.2. Turinio apimtis

12.2.2.1. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema. Mokslinė psichologijos samprata ir mitai apie psichologiją. Psichologijos santykis su kitais mokslais, jos galimybės ir ribos. Šiuolaikinės psichologijos struktūra. Psichologijos rūšys (meno, darbo, kūrybos, organizacinė, vadybos ir kt.). Psichologo, psichoterapeuto, psichiatro, psichoanalitiko darbo specifika. Psichologinė pagalba mokykloje, specialios tarnybos. Psichologiniai tyrimai ir jų etika.

12.2.2.2. Pažinimo psichologija. Dėmesys. (dėmesio veikimo mechanizmas, apimtis, nevalingas ir valingas dėmesys, individualūs dėmesio skirtumai). Jutimai (kūno funkcijos ir ryšiai su aplinka, jutimų rūšys, jutimo slenkstis, dirgikliai, jutimų lavinimas). Suvokimas (vientiso pasaulio vaizdo kūrimas, formos, erdvės, laiko, spalvų suvokimas, suvokimo iliuzijos). Atmintis ir išmokimas (atminties vaidmuo psichikos struktūroje, trumpalaikė ir ilgalaikė atmintis, atminties apimtis, įsiminimo ir užmiršimo dėsniai, individualūs atminties skirtumai, išmokimo teorijos). Vaizduotė (paskirtis, rūšys, pasyvioji ir aktyvioji vaizduotė, sapnai, svajonės, kūryba). Kalba ir mąstymas (mąstymo rūšys, mąstymo operacijos, kalbos ir mąstymo ryšys, kalbos raidos teorijos, kūrybiškumas, intelekto samprata). Mokymosi stilius.

12.2.2.3. Asmenybės psichologija. Emocijos (rūšys, paskirtis, išraiška, kūno kalba, spontaniškumas ir savikontrolė, afektai, agresija, emocinės krizės ir jų įveika). Motyvai ir motyvacija (poreikiai ir jų hierarchija, potraukiai, tikslai, perspektyvos, aspiracijos, interesai, orientacijos ir prasmės poreikis). Charakteris ir temperamentas (tipai, charakterio akcentuacijos). Asmenybės samprata (populiariausios asmenybės teorijos, asmenybės tipai). Savęs suvokimas (savivaizdžio kilmė, savivaizdžio ypatybės, teigiamas ir neigiamas savęs vertinimas, savigarbos poreikis, saviprezentacija). Asmenybės raida (asmenybės kitimo bręstant dėsniumi, populiariausios raidos teorijos). Psichinės sveikatos samprata. Emocinės ir asmenybinės krizės, jų požymiai. Sunkių išgyvenimų, stresų, nerimo priežastys ir poveikis psichinei sveikatai. Priklausomybių samprata ir atsiradimo priežastys. Savižudybių priežastys, gresiančios savižudybės požymiai. Psichikos sutrikimų samprata.

12.2.2.4. Socialinė psichologija. Bendravimo psichologija (bendravimo rūšys, komunikacijos samprata, aktyvus klausymas, grįžtamasis ryšys, empatija, atribucijos klaidos). Socialiniai vaidmenys (jų samprata, paskirtis, kultūrinės ypatybės). Socialinės įtakos (socialinis spaudimas, manipuliacija, grupių psichologija, socialinis pastiprinimas, deindividualizacija). Socialiniai santykiai (palankumas ir priešiškus, išankstinės nuostatos, stereotipai, pagalbos motyvacija ir altruistinis elgesys, socialiniai konfliktai ir jų sprendimas).

12.2.2.5. Saviugdros problematika. Savęs pažinimo būdų bei metodikų išbandymas ir nuostatos keistis, tobulėti ugdymas. Kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo strategijų tobulinimas. Vaizduotės žaidimų taikymas kūrybiškumui ugdytis, emocinei įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti. Dėmesio ir atminties lavinimo būdai, dėmesingumo ugdymasis ir įsiminimo strategijų mokymasis. Alternatyvių mokymosi būdų taikymas ugdymosi spragoms ir problemoms šalinti. Įvairių bendravimo, kooperavimosi būdų išbandymas, gerinant klasės mikroklimatą. Kasdienių gyvenimo ir bendravimo sunkumų įveikimo, konfliktų sprendimo gebėjimų ugdymasis. Susivokimas savo jausmuose, nemalonių, sunkių išgyvenimų priėmimo ir raiškos būdai, susivaldymą palengvinantys būdai. Savivertės didinimo strategija, būdai ir jų taikymas. Sunkių išgyvenimų, stresų keliamos įtampos mažinimo būdai, emocinių ir asmenybinių problemų įveikimo būdai. Psichologinio atsparumo ugdymasis. Metapažinimas ir saviugdros būdai.

12.2.2.6. Informacija apie paramos būdus. Pedagoginių, psichologinių ir socialinių tarnybų įvairovė bei teikiamos paslaugos. Pedagoginių psichologinių tarnybų ir specialistų teikiama parama specialiųjų poreikių vaikams ir ugdomosi motyvaciją praradusiems mokiniams: tarnybos, jų koordinatės, teikiamų paslaugų pobūdis. Mokyklos specialistų (psichologo, specialiojo pedagogo, socialinio darbuotojo ir kitų) teikiamos paramos sritys ir būdai. Psichologinės bendraamžių paramos vienių kitiems emocinių ir kitų krizių metu būdai.

12.2.3. Vertinimas

12.2.3.1. Mokyklos taryba, vadovaudamasi Bendraisiais ugdymo planais, priima sprendimą, kaip vertinti pasirenkamųjų dalykų pasiekimus 11–12 klasėse: vertinti įskaita ar kaupiamuoju balu.

12.2.3.2. Mokytojas dalyko programoje parengia vertinimo kriterijus, numato vertinimo būdus. Mokiniai supažindinami su vertinimo kriterijais ir vertinimo būdais.

12.2.3.3. Svarbu, kad vertinimas motyvuotų mokinius aktyviai dalyvauti pamokose, ugdytis dalykines ir bendrąsias kompetencijas, taikyti psichologijos žinias savo gyvenime.

12.2.3.4. Psichologijos dalyko pamokose vertinimo objektu neturėti būti mokinių asmeninė patirtis, psichologinių testų rezultatai, mokinių savianalizės duomenys.

13. Modulis. Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija

13.1. Tikslas, uždaviniai, struktūra

13.1.1. Tikslas

Sudaryti galimybę visiems, pasirinkusiems modulį, susiformuoti nuostatą apie santuokinę laimę kaip savaime atsitinkantį arba neatsitinkantį fenomeną ir suvokti, jog gebėjimas kurti meilę, paremtą asmenų bendrystę, yra pagrįstas subtiliais, tačiau suprantamais asmens psichologinio funkcionavimo dėsniais.

13.1.2. Uždaviniai

13.1.2.1. Mokiniai yra skatinami suvokti, jog gyvenimo santuokoje sėkmę nulemia asmens sugebėjimas draugauti, susijęs su mūsų pasaulėžiūrinėmis nuostatomis bei charakterio ypatumais. Mokiniai yra skatinami šiuos dalykus savo asmenybėje reflektuoti bei kūrybiškai ieškoti vidinio augimo kelių.

13.1.2.2. Mokiniai yra skatinami pažinti meilės vystymosi objektyvius dėsningumus bei meilės ilgesio raišką savo asmenybėje, siekiant meilės gyvenimo harmonijos ir brandos.

13.1.2.3. Mokiniai yra skatinami pažinti santuokinio bendravimo ir meilės ugdymo kelius.

13.1.2.4. Mokiniai yra skatinami suprasti šeimos narių tarpusavio santykių dinamiką bei pagrindinius harmoningo vystymosi dėsnius.

13.1.3. Dalyko struktūra

13.1.3.1. Modulio programos turinį sudaro keturios tarpusavyje susijusios ugdomosios veiklos sritys, leidžiančios mokiniams suprasti „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ dalyką kaip mokslo ir praktinių žinių sistemą, mokytis praktiškai taikyti žinias savęs ir kitų žmonių suvokimui, tobulinti bendrąsias kompetencijas ir ugdyti vertybines nuostatas:

13.1.3.2. Draugystės psichologinis pagrindas. Mokiniai susipažįsta su draugystės esme bei gebėjimo draugauti svarba psichologiniam gerbūviui. Sužino skirtumus tarp etinės ir psichologinės gebėjimo draugauti analizės. Analizuoja padedančios ar kliudančios draugystei pašąmoninės nuostatos. Susipažįsta su jų koregavimo galimybėmis;

13.1.3.3. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės. Mokiniai susipažindinami su psichologinių ir fiziologinių procesų vienybe lyčių tarpusavio traukoje. Aptaria vidinės harmonijos įtaka meilės troškimo raiškai, analizuoja labiausiai apibendrinančių – aktyviosios ir receptyvosios – meilės dimensijas. Susipažįsta su asmens tapatybės formavimosi jaunystėje dėsniais;

13.1.3.4. Santuokinės meilės dimensijos. Mokiniai susipažįsta su santuokinės meilės dinamika. Analizuoja autonomiškumo ir mylinčio ryšio išlaikymo dimensijas. Aptaria santuokinės meilės stiprinimo kelius bei analizuoja bendravimo klaidas. Formuojasi santuokinės ištikimybės nuostata;

13.1.3.5. Šeima kaip meilės bendruomenė. Susipažįsta su vaikų gimimo poveikiu santuokinei meilei. Analizuoja tėvų ryšio kokybės svarbą vaikų asmenybės vystymuisi. Ugdoma pozityvi nuostata į santuoką ir šeimą, kaip kūrybišką gyvenimo išsipildymą.

13.2. Modulo „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“: mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

13.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Draugystės psichologinis pagrindas	
Nuostatos: Vertinti ir tobulinti žmogaus sugebėjimą draugauti, stiprinti tarpasmeniniams ryšiams palankias emocijas.	
Esminis gebėjimas: Tobulinti savo sugebėjimą draugauti giliausia, bendražmogiškąja draugystės supratimo prasme.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paaiškinti draugystės esmę teoriniame lygmenyje.	1.1.1 Paaiškinti draugystės esmę bendražmogiškos etikos požiūriu. 1.1.2. Nurodyti pagrindinius gyvenimo tikslus, kurių siekia žmogus draugystėje.
1.2. Reflektuoti savo asmenybės, temperamento bruožus ir draugystės su bendraamžiais, vyresniais ir jaunesniais žmonėmis ypatumus.	1.2.1. Apibūdinti pagrindinius temperamento tipus. 1.2.2. Interpretuoti savo ir savo šeimos narių temperamentų panašumus ir skirtumus. 1.2.3. Apibūdinti, kaip konkretūs būdo bruožai veikia sugebėjimą draugauti.
1.3. Palyginti dvi panašias bet skirtingas – etinę ir psichologinę – draugystės sampratas.	1.3.1. Surasti skirtumą tarp etinės draugystės sampratos, paremtos valingu ir sąmoningu siekimu draugauti ir psichologinės sampratos, kuri stengiasi atskleisti neįsisąmonintas (pasąmonines) asmenybės savybės, padedančias arba trukdančias gebėjimui draugauti. 1.3.2. Pateikti pavyzdžių, iliustruojančių sąmoningų ir neįsisąmonintų asmenybės savybių raišką žmonių tarpusavio santykiuose. 1.3.3. Paaiškinti, kaip geras ryšys su žmonėmis kyla iš gebėjimo draugauti, ir kodėl toks ryšys yra psichologinio gerbūvio ir psichinės sveikatos (gebėjimo sėkmingai veikti adekvačiai mąstant, sprendžiant ir jaučiant) pagrindas.
1.4. Apibūdinti saugaus prisirišimo ar esminio pasitikėjimo motinos-vaiko ryšyje vystymosi sąlygas.	1.4.1. Palyginti saugaus, nesaugaus ir vengiančio prisirišimo motinos – vaiko (kūdikio) ryšyje rūšis, paaiškinti jų poveikį žmogaus santykiams su kitais asmenimis vaikystėje ir suaugus. 1.4.3. Įvardinti motinos/tėvo asmenybės savybės, užtikrinančias saugų, arba sąlygojančias nesaugų prisirišimą. 1.4.4. Įvardinti asmeninės tėvų atsakomybės („kaltės“) įtaką vaiko formavimuisi.
1.5. Atpažinti savo ryšio su kitais asmenimis kokybę bei jos šaknis vaikystės emocinio vystymosi istorijoje.	1.5.1. Įvardinti gero ar nedarnaus emocinio ryšio su kitais žmonėmis požymius. 1.5.2. Nurodyti savo prisirišimo prie tėvų vyraujančius požymius. 1.5.3. Nurodyti tėvų asmenybės ypatumus, nurodant psichologines šių savybių priežastis bei vengiant kategoriško vertinimo.
1.6. Vertinti asmenybės tobulėjimo potencialą.	1.6.1. Paaiškinti savo asmenybės tobulinimo svarbą gyvenimo ir tarpusavio santykių su žmonėmis sėkmei. 1.6.2. Įvardinti saviugdodos sistemas: filosofines, dvasines, psichologines.
1.7. Pritaikyti	1.7.1. Apibūdinti psichologinius metodus, padedančius gerinti

pusiausvyros išlaikymo tarp geranoriškumo ir savęs išreiškimo, teigiamai konfrontuojant, metodus.	tarpasmeninius santykius (analizė, numatymas, vizualizacija).
2. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės	
Nuostatos: Pripažinti psichologinių ir kūniškų procesų vienybę meilės ilgesio dinamikoje.	
Esminis gebėjimas: Pažinti meilės ilgesio raišką asmenybėje bei meilės troškimo išsipildymo galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuoti lytinio brendimo poveikį mintims ir jausmams. 2.2. Atskleisti pagrindinės gyvenimo dilemos tarp kūrybiškumo (generatyvumo) ir stagnacijos ryšį su kūniškąja seksualumo dimensija. 2.3. Analizuoti žemos savigarbos fenomeną ir jo poveikį asmens gyvenimui. 2.4. Apibūdinti savivertės poveikį meilės ilgesiui. 2.5. Analizuoti aktyviosios ir receptyviosios meilės impulsų raišką savo asmenybėje. 2.6. Vertinti pirmąjį ir antrąjį meilės kelią. 2.7. Pažinti draugo(ės) pažiūras į gyvenimą. 2.8. Gebėti vertinti draugo(ės) charakterį. 2.9. Aprašyti tinkamiausias sąlygas žmogaus pažiūrų bei būdo pažinimui. 2.10. Rinktis tinkamas	2.1.1. Paaiškinti hormonų (estrogeno, progesterono ir testosterono) psichologinį poveikį. 2.1.2. Nurodyti kūniško artumo skatinamų hormonų (oksitocino ir vazopresino) emocinę įtaką tarpusavio santykiams. 2.2.1 Paaiškinti generatyvumą kaip gyvenimo dinamiškumo ir vientisumo šaltinį. 2.2.2. Nurodyti ryšį tarp kūniškos ir dvasinės generatyvumo dimensijų. 2.3.1. Paaiškinti vaiko savigarbos ryšį su vidine ramybe bei prisirišimo prie motinos pobūdžiu. 2.3.2. Nurodyti kitus savigarbos formavimosi šaltinius. 2.3.3. Paaiškinti savigarbos ir kūniško savęs vaizdo ryšį. 2.4.1. Paaiškinti savivertės poveikį nuotaikai. 2.4.2. Nurodyti savivertės ir draugystės ryšį. 2.5.1. Paaiškinti receptyviosios meilės (emocinio meilės komponento) išraišką: romantiškoji meilė bei lytinis potraukis. 2.5.2. Nurodyti aktyviosios meilės (meilės, pasireiškiančios rūpinimusi ir gero darymu) orientacija į kitą asmenį. 2.6.1. Įvardinti įprastą mūsų kultūroje meilės tarp vyro ir moters dinamiką (pažintis, simpatija, patikimas ir potraukis, potraukio realizavimas). 2.6.2. Apibūdinti emocinio ir lytinio artumo įtaką draugystės vystymuisi. 2.7.1. Nusakyti požiūrio į svarbiausius gyvenimo dalykus (šeima, draugai, darbas) poveikį žmogaus gyvenimo kryptį ir jo gebėjimui ugdyti santuokinę meilę. 2.8.1. Analizuoti draugo(ės) būdo bruožų (temperamento, intelekto, emocijų, valios) poveikį būsimam santuokiniam gyvenimui. 2.8.2. Atpažinti sunkias psichologines problemas (priklausomybės, depresija, asmenybės sutrikimai). 2.9.1. Išvardinti įvairiapuses veiklas kartu, padedančias pažinti jo (jos) šeimos ir bendravimo stilių draugystės vystymo platesniame socialiniame rate. 2.9.2. Analizuoti asmenybės potencialą padėti būsimam sutuoktiniui įveikti rimtesnes psichologines problemas. 2.10.1. Nurodyti galimybes nukreipti emocinę ir protinę energiją skirtinga

<p>psichosocialines sąlygas asmeninės tapatybės formavimui ir savo galimybių išskleidimui.</p> <p>2.11. Analizuoti pagrindinius vyriškos ir moteriškos tapatybės formavimosi dėsnius bei įsigalėjusių stereotipų ribotumą.</p>	<p>– problematiška ar konstruktyvia – kryptimi.</p> <p>2.10.2. Paaiškinti, kaip valdyti emocijas ir aistrų galias jaunystėje.</p> <p>2.10.3. Paaiškinti psichologinius intymių santykių ypatumus paauglystės metais.</p> <p>2.11.1. Nurodyti jautimosi vyru ar moterimi įtaką savivertei bei neigiamą stereotipiškų vyro ir moters įvaizdžių poveikį asmens tapatybės formavimuisi.</p> <p>2.11.2. Paaiškinti moteriškumo ir vyriškumo raiškos įvairovę kaip asmenybės individualumą atskleidžiančius faktorius.</p> <p>2.11.3. Nusakyti ryšį tarp stereotipinių lyties įvaizdžių ir potraukio tai pačiai lyčiai formavimosi.</p>
3. Santuokinės meilės dimensijos	
<p>Nuostatos: Pažinti pagrindines santuokinės meilės dimensijas bei jų kūrybiško išskleidimo galimybes.</p> <p>Esminis gebėjimas: Palyginti aktyviosios ir receptyvosios meilės dimensijų raišką santuokoje. Siekti autonomiškumo (buvimo savimi) ir gero ryšio pusiausvyros, kaip harmoningų tarpasmeninių santykių idealo psichologine prasme.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>3.1. Paaiškinti receptyvosios ir aktyviosios meilės dimensijos raišką santuokoje.</p> <p>3.2. Suformuluoti pagrindinį santuokinės meilės tikslą bei kitas esmines jos dalis.</p> <p>3.3. Argumentuoti, kodėl generalizacija ir lyginimas trukdo santuokinės meilės augimui.</p> <p>3.4. Palyginti pataikavimo, kaltinimo, perdėto racionalumo ir atsietumo vidinius požyrius, elgesį santuokoje.</p> <p>3.5. Ugdyti gebėjimą išlaikyti mylinčio ryšį teigiant savo savitumą.</p> <p>3.6. Vertinti sutuoktinių konflikto priežastis ir jo būdingas išraiškas.</p>	<p>3.1.1. Paaiškinti erotinio potraukio kūniškąją ir dvasinę dimensijas.</p> <p>3.1.2. Nusakyti romantiškosios meilės dimensijos dinamiką santuokoje.</p> <p>3.1.3. Paaiškinti draugystę kaip santuokinės meilės pagrindą.</p> <p>3.1.4. Nurodyti pagrindinius draugavimo komponentus (tarpusavio pagalba, iš klausymas, supratimas, įvertinimas).</p> <p>3.2.1. Paaiškinti sutuoktinio asmenybės vertės atskleidimo įtaką meilei.</p> <p>3.2.2. Nurodyti skirtingą meilės poreikio raišką vyro (troškimas būti įvertintu) ir moters (rūpinimosi troškimas) asmenybėje.</p> <p>3.3.1. Atpažinti generalizaciją, generalizuojančius teiginius šeimos ir draugų bendravime.</p> <p>3.3.2. Paaiškinti savęs ir kito asmens lyginimo su kitais psichologinį poveikį nuotakai ir tarpasmeniniams santykiams.</p> <p>3.4.1. Paaiškinti pataikavimo, kaltinimo, perdėto racionalumo bei atsietumo vidinių pozicijų ryšį su savigarbos bei autentiško „Aš“ patyrimo stoka.</p> <p>3.4.2. Pažinti savo paties sugebėjimas veikti iš savo „tikrojo aš“ psichologinės pozicijos.</p> <p>3.5.1. Paaiškinti, kaip išsakyti savo nuomonę nepažeidžiant tarpasmeninio ryšio svarbą.</p> <p>3.5.2. Atpažinti konstruktyvias, brandžias, meilę ugdančias emocijas.</p> <p>3.5.3. Paaiškinti konfliktą gilinančių emocijų išraiškų ryšį su padidintu nerimo lygiu.</p> <p>3.5.4. Nurodyti įvairias nerimo priežastis ir nerimo įveikimo būdus.</p> <p>3.6.1. Atpažinti nepakankamą mąstymo ir emocijų diferenciacijos lygį kaip sutuoktinių nesutarimų šaltinį.</p> <p>3.6.2. Paaiškinti konflikto reiškimosi kelius: tiesioginį, nukreipiant dėmesį į esamas ar tariamas vaiko problemas („emocinio trikampio“ dinamika), per vieno ar abiejų sutuoktinių fizinę, psichologinę ar</p>

<p>3.7. Vertinti santuokinę ištikimybę apsunkinančias socialines sąlygas.</p> <p>3.8. Įvertinti santuokos krizės neištikimybės atveju sprendimo galimybes.</p> <p>3.9. Vertinti gilesnes intymaus gyvenimo disharmonijos priežastis.</p>	<p>socialinę disfunkciją, per vyro ir žmonos atitolimą.</p> <p>3.6.3. Paaiškinti neištikimybę psichologiniame lygmenyje kaip ženklą, jog sutuoktinių tarpusavio santykiuose atsirado (dažnai neįvardintų) problemų.</p> <p>3.6.4. Paaiškinti psichologinio lygmens neištikimybę (fantazijas apie santykius ne su savo sutuoktiniu) kaip pradinį kūniškos neištikimybės etapą.</p> <p>3.7.1. Paaiškinti šiuolaikinės darbo aplinkos įtaką sutuoktinių ištikimybei.</p> <p>3.7.2. Paaiškinti, kaip poreikio buvimo kartu stygių kompensuoti dėmesingu bendravimu ir reguliariai sutuoktinių ryšio atnaujinimui skiriamu laiku.</p> <p>3.8.1. Nurodyti sutuoktinių atitolimo priežastis ir jų atskleidimo proceso dėsninumus.</p> <p>3.9.1. Paaiškinti intymaus gyvenimo problemų ryšį su tarpasmeninio ryšio sutrikimu.</p>
4. Šeimos kaip meilės bendruomenės kūrimas	
Nuostatos:	
<p>Vaikų ugdymas yra didelio tėvų kūrybiškumo ir asmenybės augimo reikalaujantis procesas. „Brandaus žmogaus poreikio jausti reikalingu“ išsipildymas šeimoje.</p>	
Esminis gebėjimas:	
<p>Paaiškinti sutuoktinių tarpusavio meilę kaip sėkmingo kūdikio ir vaiko vystymosi garantiją</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
<p>4.1. Paaiškinti kūdikio gimimą kaip natūralią meilės išraišką.</p> <p>4.2. Paaiškinti kaip kūdikio gimimas gali tapti vienos iš pirmųjų santuokos krizių galimybe.</p> <p>4.3. Paaiškinti švelniosios, (išlaisvinančios) bei ugdančios (reikliosios) meilės dimensijų suderinimo iššūkį harmoningai meilei pasiekti.</p> <p>4.4. Atpažinti „emocinio trikampio“ dinamiką šeimoje.</p> <p>4.5. Paaiškinti neigiamą „emocinio trikampio“ poveikį vaiko vystymuisi.</p> <p>4.6. Palyginti tėvo – sūnaus ir dukros –</p>	<p>4.1.1. Nurodyti organišką seksualumo ryšį su kūdikio ilgesiu.</p> <p>4.2.1. Paaiškinti, kaip keičiasi vyro ir žmonos tarpusavio santykių situacija gimus kūdikiui, kada sutuoktiniai susiduria su pasiaukojančios tarnystės pirmaisiais kūdikio gyvenimo mėnesiais iššūkiu.</p> <p>4.2.2. Paaiškinti, kad sutuoktinių meilei bei vaiko vystymuisi yra nepalankus sutuoktinių santykių redukovimas iki tėvo – motinos santykių užmirštant vyro – žmonos santykių liniją.</p> <p>4.3.1. Paaiškinti: švelniąją rūpesčio kūdikiu dimensiją ir jos svarą saugiam prisirišimui; laisvę suteikiančios meilės dimensiją ir teigiamą tėvų savęs įvaizdį, kaip jos sąlyga; „Esminį pasitikėjimą“, kaip gebėjimo priimti ribas priežastį.</p> <p>4.3.2. Paaiškinti švelniosios, (išlaisvinančios) ir reikliosios – kantrumą ugdančios meilės dimensijų suderinimą, kaip vidinio kūrybiškumo išraiška.</p> <p>4.4.1. Paaiškinti pašąmoningo dėmesio nukreipimo į vaiką sutuoktinių konflikto metu fenomeną.</p> <p>4.5.1. Paaiškinti, kaip per daug intensyvus, kompensacinio pobūdžio vaiko ryšys su vienu iš tėvų gali būti nerimastingos vaiko asmenybės vystymosi priežastis.</p> <p>4.5.2. Paaiškinti lyties tapatybės trūkumo formavimosi galimybę „emocinio trikampio“ psichologinėje situacijoje.</p> <p>4.6.1. Nurodyti berniuko tapatinimosi su tėvu poreikį antraisiais gyvenimo metais, kaip stiprios lyties tapatybės sąlygą bei mergaitės</p>

<p>motinos ryšio problemas, kaip galimo lyties tapatumo sutrikimo psichologines priežastis.</p> <p>4.7. Apibūdinti šeimos susiaurėjimo nuo kelių kartų gyvenimo kartu iki „branduolinės“ šeimos psichologinę įtaką.</p> <p>4.8. Atskleisti emocinių santykių intensyvumo poveikį vaiko asmenybei.</p> <p>4.9. Atskleisti, jog vaikų išugdymas laisvais ir kūrybingais žmonėmis yra viena svarbiausių asmeninės realizacijos formų.</p>	<p>tapatinimosi su mama svarbą.</p> <p>4.7.1. Paaiškinti pozityvius ir negatyvius atskiro jaunos šeimos gyvenimo aspektus.</p> <p>4.8.1. Paaiškinti, kaip emocinių procesų intensyvumas paaštrina nepalankią vaiko psichologiniam vystymuisi „emocinio trikampio“ dinamiką.</p> <p>4.8.2. Nurodyti didesnio vaikų skaičiaus šeimoje poveikis šiai problemai.</p> <p>4.9.1. Paaiškinti, kaip harmoninga šeimos bendruomenė, į kurią skirtingos kartos įneša savo savitus indėlius ir kurios narių santykiai pagrįsti brandžia meile, yra savirealizacijos ir laimės jausmo sąlyga.</p>
--	---

13.2.2. Turinio apimtis

13.2.2.1. Draugystės psichologinis pagrindas. Draugystės esmė bei gebėjimo draugauti svarba psichologiniam gerbūviui. Skirtumas tarp etinės ir psichologinės gebėjimo draugauti analizės. Padedančios ar kliudančios draugystei pasąmoninės nuostatos. Jų koregavimo galimybės.

13.2.2.2. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės. Psichologinių ir kūniškų procesų vienybė lyčių tarpusavio traukoje. Vidinės harmonijos įtaka meilės troškimo raiškai. Labiausiai apibendrinančių – aktyviosios ir receptyvosios – meilės dimensijų suvokimas. Situotinio pasirinkimo kriterijai bei meilės emocijų įtaka rinkimosi psichologijai. Asmens tapatybės formavimasis kaip pagrindinis jaunystės uždavinys. Kūniško artumo bei intymių santykių poveikis tarpusavio ryšiui.

13.2.2.3. Santuokinės meilės dimensijos. Santuokinės meilės dinaminis pobūdis bei jos augimo galimybė. Autonomiškumo ir mylinčio ryšio išlaikymas kaip esminė santuokinės meilės psichologinė dimensija. Konkretūs santuokinės meilės stiprinimo keliai. Paplitusios bendravimo klaidos. Santuokinė ištikimybė bei jos ugdymo keliai. Meilę kuriantis intymaus sutuoktinių ryšio potencialas. Seksualinio gyvenimo disharmonija.

13.2.2.4. Šeima kaip meilės bendruomenė. Kūdikio gimimo poveikis santuokinei meilei. Kritiška vaiko – tėvų ryšio kokybės svarba asmenybės vystymuisi. Situotinių tarpusavio meilė kaip sėkmingo kūdikio ir vaiko vystymosi pagrindas. „Emocinio šiltnamio“ dinamika šiuolaikiniame šeimoje bei su ja susijusių problemų sprendimas. Laiminga santuoka ir šeima kaip kūrybiškas gyvenimo išsipildymas.

13.2.3. Vertinimas

13.2.3.1. Dalyko tikslas būtų pasiektas, jei studijų metu mokiniams pavyktų susimąstyti apie savo draugystės gebėjimą, savo šeimos patirtį, kuriame šis gebėjimas yra išsiskleidęs, savo meilės ilgesio savitumus bei pasaulėžiūrinės bei emocinės nuostatos šeimos ir santuokos atžvilgiu.

13.2.3.2. Kiekvienos iš keturių modulio „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ dalies studijavimo pabaigoje galima mokiniams duoti rašto užduotį, kurioje jie būtų prašomi analizuoti psichologijos mokslo, įvairių autorių požiūrius, problemų genezės aiškinimą bei jų sprendimo kelius.

13.2.3.3. Darbus galima vertinti pagal analizės gylį ir žinių kokybę.

13.2.3.4. Mokinio pasiekimai įvertinami įskaita.

X. EKONOMIKA IR VERSLUMAS: PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

14. Ekonomika ir verslumas – socialinio ugdymo dalis

14.1. Dalyko paskirtis

„Ekonomikos ir verslumo“ programos paskirtis – sudaryti sąlygas ekonomika besidomintiems mokiniams gilinti savo žinias ir supratimą šioje srityje, ugdyti praktinius gebėjimus, plėtoti asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, formuoti modernios ekonomikos sampratą paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

14.2.1. Tikslas. „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje tikslas – sąmoningai pasirinkus ekonomikos dalyką, plėtoti savo žinias ir gilinti supratimą apie Lietuvoje ir pasaulyje vykstančius ekonominius procesus, ugdyti asmeninių finansų valdymo gebėjimus, verslumo kompetencijas, tikslingai mokytis ir planuoti savo gyvenimą bei karjerą, formuoti mokslo žiniomis paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2.3. Uždaviniai. Siekdami numatyto tikslo, mokiniai:

- Plėsdami ekonomines žinias ir gilindami supratimą, giliau suvokia ekonominius procesus, mokosi argumentuotai vertinti ekonominę šalies bei pasaulio padėtį, verslo vystymosi tendencijas ir perspektyvas, geba ekonomikos žinias taikyti gyvenime.
- Domisi finansų rinkų produktais, finansų rinkose vykstančiais pokyčiais, plėtoja finansinio raštingumo įgūdžius, t. y. išmano apie finansines galimybes bei finansinę riziką, geba argumentuotai pasirinkti finansines paslaugas.
- Praktinių užsiėmimų metu planuodami savo idėjų įgyvendinimą, realizuodami jas, analizuodami veiklos rezultatus bei prisiimdami atsakomybę, ugdomi nuolatinio tobulėjimo ir kaitos nuostatas, plėtoja asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas.

14.2.4. Struktūra

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programą sudaro šios veiklos sritys:

- **Orientavimosi rinkoje** veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus ir žinias, padedančias mokiniams plėsti ir gilinti pradiniam ir pagrindiniam ugdymui įgytų ekonomikos ir verslumo sąvokų ir principų suvokimą.
- **Finansų valdymo** veiklos sritis skirta asmeninių pajamų valdymo gebėjimams plėtoti, finansiniam raštingumui ir investavimo principų taikymo galimybių suvokimui ugdyti.
- **Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymo** veiklos srityje aprašomi įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime, akcentuojant planavimo svarbą bei verslumo ugdymosi galimybes.
- **Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo** veiklos srityje mokiniai giliau ir išsamiau nagrinėja valstybės funkcijas ir įtaką šalies ekonomikai, analizuoja ekonominius rodiklius, ekonomikos ciklus, jų raidos tendencijas bei poveikį namų ūkiams ir šaliai. Mokiniai sužino apie galimas ir pasaulyje bei Lietuvoje taikomas ekonomikos stabilizavimo priemones. Ugdomi mokinių gebėjimai atpažinti įvairių politinių jėgų ir valstybės ekonomikos formuotojų pasiūlymų privalumus ir trūkumus.
- **Dalyvavimo tarptautinėse rinkose** veiklos sritis skirta mokinio, kaip aktyvaus tarptautinės ekonomikos dalyvio, gebančio vertinti tarptautinių mainų įtaką šalies ekonomikai bei pavieniams vartotojams, ugdymuisi.

Tai veiklos sričiai, kuri mokyklos ar mokinio pasirinkta prioritetine (finansų valdymo ar verslumo gebėjimų ugdymas) turi būti skirta ne mažiau kaip 50 valandų, iš kurių 34 valandos praktinei, projektinei atitinkamų kompetencijų ugdymui skirtai veiklai. Mokytojas ir mokiniai pasirenka tinkamą, priimtina ir patrauklią šios veiklos realizavimo formą. Pavyzdžiui, pasirinkus verslumo kompetencijų ugdymą, galimas mokinių idėjų realizavimas per projektus, mokinių

mokomųjų bendrovių kūrimo, verslo planų kūrimo ir realizavimo veiklas, verslo modeliavimus, kitas aktyvias, praktines veiklas. Pasirinkus finansų valdymo ugdymo sritį, mokinys gali sudaryti savo gyvenimo investavimo planą, išsiaiškinti investavimo teorijos pagrindus ir jais remdamasis mokyti prognozuoti savo žmogiškojo kapitalo vertę, mokyti apskaičiuoti savo mokesčius, deklaruoti pajamas, prognozuoti savo būsimų pajamų valdymą ir pan.

14.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

14.3.1. Integravimo galimybės

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programos tikslams ir uždaviniams siekti turėtų būti išnaudojamos tarpdalykinės integracijos galimybės.

Mokant ekonomikos ugdomas pilietiškumas, integruojama su doriniu ugdymu, ypač, kai kalbama apie mainų etiką, gamintojų ir vartotojų etiką, verslo atsakomybę bendruomenei ir darbuotojams, etišką ir teisingą bendravimą su kitais žmonėmis.

Integruojant su kalbų ugdymo turinio sritimi, ekonomikos ir verslumo dalyke kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingai vartojami ekonomikos, finansų ir verslo terminai bei sąvokos, mokoma aktyviai klausytis, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą.

Ekonomikos ir verslumo pamokose panaudojami mokinių gebėjimai įgyti matematikos pamokose: skaičiavimo, skaičių apvalinimo, lygčių sudarymo ir sprendimo, siūlomų sprendimų logiško pagrindimo, procentų skaičiavimo, funkcijų grafikų brėžimo bei interpretavimo, statistinių duomenų analizavimo ir kt.

Informacijos, duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui naudojamos žinios ir gebėjimai įgyti informacinių technologijų pamokose.

Nagrinėjant šalių ekonominės minties raidą, ekonomines sistemas, ekonominius reiškinius, ekonominius svyravimus ypatingai skatinama integracija su istorijos dalyku.

Mokantis ekonomikos verta pasinaudoti integracinėmis galimybėmis su geografija. Šiuos du dalykus įvairiais aspektais galima integruoti beveik visose temose.

Aktyviai dalyvaujant praktinėje veikloje, projektuose ugdymo turinys integruojamas su technologijomis: projektinių idėjų paieška, informacijos, skirtos projektinėms užduotims, medžiagoms pažinti ar technologiniams procesams atlikti, paieška, kaupimas, taikymas ir pateikimas, medžiagų pritaikymas projektinėms užduotims atlikti, projektinių užduočių rezultatų pristatymas.

Integruojantis su meninio ugdymo sritimi, kreipiamas dėmesys į vaizdo, garso, šokio, teatro elementų panaudojimą savo idėjų ir rezultatų pristatymui, analizuojama kaip menai naudojami rinkodaroje ir kokį poveikį tai daro vartotojui.

Planuojant, įgyvendinant ir pristatant savo idėjas ugdomos mokėjimo mokyti, komunikavimo gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninio raštingumo, kultūrinė ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per ekonomikos ir verslumo dalyko ir kalbų (gimtosios ir užsienio), matematikos, informacinių technologijų, menų bei kitų dalykų pamokas.

14.3.2. Ugdymo gairės

Planavimas. Planuojant „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo procesą, mokytojas vadovaujasi šioje programoje iškeltais mokymo ir mokymosi tikslais bei uždaviniais. Atsižvelgus į konkrečios klasės mokinių pasiekimų lygį, mokinių poreikius ir polinkius, mokymo ir mokymosi stilius ir sąlygas, rekomenduojama sukonkretinti mokymosi uždavinius, numatyti mokymosi veiklas bei laukiamus rezultatus, suplanuoti vertinimą ir įsivertinimą. „Ekonomikos ir verslumo“ pamokose mokymasis organizuojamas pasirenkant aktyvias mokymosi veiklas, remiamasi mokinių turima patirtimi, įžvalgomis, realiais gyvenimo pavyzdžiais. Planuojama taip, kad ugdymo tematiką būtų galima keisti, atsižvelgiant į aktualius ekonominius įvykius.

Planuodamas mokytojas numato diferencijavimo ir individualizavimo galimybes, užduočių pritaikymą skirtingiems mokinių poreikiams ir pasirengimo lygiui. Geresniems ugdymo rezultatams pasiekti svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes.

Mokymosi aplinka kuriama tokia, kad mokiniai žinias ir supratimą apie ekonominius procesus įgytų aktyviai veikdami, planuodami ir įgyvendindami savo idėjas, ugdytūsi verslumo kompetenciją.

Organizavimas. Ekonomikos ir verslumo ugdymas organizuojamas kaip vientisas teorijos ir praktikos pažinimo procesas. Ekonomikos žinių ir procesų suvokimas įgyjamas, nagrinėjant ir vertinant realius savo aplinkos verslo pavyzdžius, kasdien šalyje ir pasaulyje vykstančius įvykius, darančius poveikį žmogaus gyvenimo kokybei, šalies ir pasaulio ekonomikai. Organizuojant ugdymo procesą, taikomi įvairūs aktyvaus mokymo ir mokymosi metodai: situacijos modeliavimas, kompiuterinis modeliavimas, verslo žaidimai, tiriamasis darbas, diskusijos, darbas grupėse ir kt. Rekomenduojama gausiai naudoti įvairios papildomos mokomosios medžiagos: laikraščių ir žurnalų straipsnius ekonominėmis temomis, internetą, TV ir radijo laidas, informaciją gaunamą iš susitikimų su įvairių institucijų nariais (miesto ar rajono savivaldybės pareigūnais, nevyriausybinį organizacijų aktyvistais, vartotojų organizacijų ekspertais, verslininkais), apsilankius atitinkamose ekonominius klausimus sprendžiančiose institucijose ar verslo įmonėse.

Verslumo kompetencijai bei finansų valdymo gebėjimams ugdyti turi būti skiriama ne mažiau kaip 34 valandos praktinės / projektinės veiklos, kuri organizuojama atsižvelgiant į mokytojo ir mokinių poreikius bei galimybes, pasirengimo lygį, mokymo ir mokymosi sąlygas. Praktinės / projektinės veiklos metu plėtojant asmeninių finansų valdymo ir/arba verslumo kompetencijas svarbu ugdyti mokinių planavimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo, bendravimo įgūdžius bei aktyvios pozicijos gyvenime, pozityvaus mąstymo, pasitikėjimo savimi, nuolatinio tobulėjimo poreikio, atvirumo naujovėms ir savirealizacijos nuostatas.

Ugdant verslumo kompetenciją, finansų valdymo įgūdžius tiek mokytojui, tiek mokiniams būtina laikytis etikos normų, būti tolerantiškiems, neklausinėti asmeninių dalykų (ypač jautrios gali būti finansinės, socialinės padėties temos), neprimesti savo nuomonės. Etika svarbi ir kalbant apie įmonių atsakomybę bendruomenei, darbuotojams, bendravimą su verslo partneriais, išipareigojimų vykdymą.

Vertinimas. Vertinant mokinių pasiekimus „Ekonomikos ir verslumo“ dalyko pamokose, remiamasi žinių, supratimo, gebėjimų ir nuostatų vertinimo rodikliais, aprašytais šioje programoje.

Mokytojui būtina atkreipti dėmesį, kad, ugdant ekonomikos, finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, ne visada galima įvertinti, ar mokinių atsakymas yra teisingas. Tad vertinant svarbu atkreipti dėmesį į ekonominių procesų supratimą, mokinio gebėjimus aiškiai įvertinti daromų pasirinkimų alternatyviąsias sąnaudas, taikyti ekonomikos žinias, kai jis grindžia savo nuomonę, argumentuoja vieną ar kitą savo, įmonės, šalies ekonominį sprendimą.

Vertinant verslumo kompetenciją akcentuojamas sugebėjimas įvardinti galimas rizikas, mokėjimas aiškiai pagrįsti pasirinktus problemos įgyvendinimo kelius, praktiniai/ aktyvaus veikimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo gebėjimai, didelis dėmesys skiriamas mokinio nuostatų formavimuisi.

Daug dėmesio skiriama formuojamajam vertinimui, mokytojas stebi mokinių mokymąsi ir jiems laiku teikia konkrečią individualizuotą grįžtamąją informaciją apie mokymosi pažangą ir pasiekimus. Mokiniai mokomi įsivertinti ir, atsižvelgiant į pasiektus rezultatus, išsikelti tolesnius mokymosi tikslus. Apie mokinio pasiekimus informuojami tėvai, klasių auklėtojai, kiti mokytojai, mokyklos administracija. Remdamasis vertinimo informacija, mokytojas rengia, koreguoja tolesnio ugdymo planą, aptaria jį su administracija, kolegomis, mokinių tėvais.

14.3.3. Mokymosi aplinka

Siekiant kokybiško ekonomikos dalykinių ir verslumo kompetencijų ugdymo, svarbu kurti higienišką ir saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Mokymosi aplinka turėtų būti pritaikyta įvairiems mokinių poreikiams. Kadangi ekonomikos ir verslumo ugdymas yra tiesiogiai susijęs su realiai gyvenime vykstančiais procesais, todėl be mokomosios medžiagos mokiniams ir mokytojams svarbūs yra kiti informacijos šaltiniai, mokymo ir mokymosi priemonės, pavyzdžiui, kompiuterinės modeliavimo priemonės, ekonominiai ir verslo stalo žaidimai, multimedia projektorius ir kompiuteris su prieiga prie interneto, verslo laikraščiai ir žurnalai bei tokios mokymo priemonės ir šaltiniai, kuriuose

galima rasti daug dalyko mokymui ir mokymuisi reikalingos aktualios ir naujos informacijos. Organizuojant praktinę / projektinę veiklą, gali būti reikalingos kitos ir (arba) kitokios patalpos, papildoma įranga, priemonės. Ekonomikos mokymuisi ir verslumo gebėjimų ugdymui, nuostatų formavimuisi teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos į verslo įmones, susitikimai su verslo konsultantais, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančiose programose, veiklose, konkursuose ne tik savo bendruomenėje, bet ir šalyje.

14.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

14.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Orientavimasis rinkoje	
<p>Nuostatos: Priimti ekonomiškai pagrįstus sprendimus. Būti žingeidžiam, domėtis ekonominiais įvykiais.</p> <p>Esminis gebėjimas: Praktiškai taikyti įgytas žinias ir logiškai samprotauti apie pagrindines ekonomikos problemas, veikiančias vartotojus ir gamintojus.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis gamybos galimybių kreive, vertinti alternatyvias pasirinkimų sąnaudas.	1.1.1. Aiškinti gamybos galimybių kreivę ir mokėti pagrįsti išteklių pasiskirstymą.
1.2. Lyginant ribines sąnaudas ir ribinę naudą, vertinti verslo ir (arba) asmeninius pasirinkimus.	1.2.1. Apibūdinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas. 1.2.2. Aiškinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas remiantis paprastais savo veiklos pavyzdžiais.
1.3. Remiantis ekonomikos sistemos (ūkio funkcionavimo formos) samprata, gebėti išskirti skirtingų ekonomikų šalis.	1.3.1. Įvardinti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis šalys skirstomos į tradicinės, komandinės (planinės), rinkos, mišriosios ekonomikos šalis. 1.3.2. Įvardinti atskirų ekonomikos sistemų bruožus, valstybės vaidmens apimtį atskirose ekonomikos sistemose. 1.3.3. Aiškinti gerovės valstybės sampratą.
1.4. Vertinti, kaip įvairūs paklausos ir pasiūlos veiksniai keis rinkos pusiausvyros kainą ir kiekį. Analizuoti, interpretuoti, vertinti žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, pranešimai spaudoje, grafikai ir kt.) informaciją.	1.4.1. Išvardyti pagrindinius rinkos paklausos pokyčio veiksnius. 1.4.2. Išvardyti pagrindinius rinkos pasiūlos pokyčio veiksnius. 1.4.3. Grafiškai vaizduoti paklausos ir pasiūlos pokyčius.
1.5. Analizuoti ir prognozuoti vartotojų reakciją į kainų pokytį, remiantis paklausos elastingumu kainoms, ir gamintojų reakciją į kainų pokytį, remiantis pasiūlos elastingumu kainoms.	1.5.1. Paašškinti elastingumo sąvoką ir skaičiavimą. 1.5.2. Įvardinti paklausos elastingumo kainoms veiksnius. 1.5.3. Įvardinti pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius. 1.5.4. Pateikti elastingumo teorijos praktinio taikymo pavyzdžių.
1.6. Analizuoti skirtingas prekių/paslaugų ir gamybos veiksmų rinkų struktūras.	1.6.1. Apibūdinti rinkų struktūrą remiantis jų savybėmis. 1.6.2. Įvardinti kriterijus, pagal kuriuos rinkos skirstomos į (skirtingas) struktūras.
1.7. Diskutuoti, kaip racionalus pasirinkimas konkurencinėje rinkoje skatina veiksmus, didinančius ekonominę šalies gerovę.	1.7.1. Paašškinti, kam ir kodėl naudinga konkurencija. 1.7.2. Įvardinti būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją rinkose.

	1.7.3. Paaiškinti, kad verslininkų varžymasis rinkoje kuriant naujus produktus ar atrandant naujus gamybos būdus yra svarbi konkurencijos dalis ir technologijų pažangos bei ekonomikos augimo sąlyga.
1.8. Vertinti su privačia ir vieša nauda bei sąnaudomis susijusius interesų konfliktus tarp išteklių naudojimo ir jų išsaugojimo.	1.8.1. Žinoti, kad ekonominė veikla neišvengiamai turi įtakos tiek privačiai naudai bei sąnaudoms, tiek viešajai naudai bei sąnaudoms. 1.8.2. Mokėti atpažinti viešąsias sąnaudas ir viešąją naudą.
2. Finansų valdymas	
Nuostatos: Formuotis supratimą apie finansų rinkos produktus ir plėtotis įgūdžius būtinus savo asmeniniams finansams valdyti. Jausti atsakomybę už priimamus finansinius sprendimus.	
Esminis gebėjimas: Vertinti riziką bei savo galimybes, priimant finansinius sprendimus dabar ir ateityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Vertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti finansinių institucijų teikiamas paslaugas.	2.1.1. Paaiškinti, kas yra pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai: P1, P2, P3 pinigai. 2.1.2. Apibūdinti centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas. 2.1.3. Apibūdinti finansinių institucijų teikiamas paslaugas. 2.1.4. Paaiškinti, kaip bankai dalyvauja kuriant pinigus šalies ekonomikoje.
2.2. Aiškinti, kaip struktūriniai ekonomikos pokyčiai, darbo paklausa ir pasiūla, technologijų kaita, valstybės politika, diskriminacija ir kt. daro įtaką piliečių (disponuojamoms) pajamoms.	2.2.1. Apibūdinti veiksnius, darančius įtaką asmeninėms pajamoms. 2.2.2. Įvardinti rinkos ir ne rinkos jėgas, darančias įtaką pajamų diferencijavimui. 2.2.3. Nusakyti ryšį tarp darbo užmokesčio ir darbo jėgos rinkos paklausos ir pasiūlos. 2.2.4. Aiškinti finansinių galimybių priklausomybę nuo darbo užmokesčio, mokesčių, infliacijos.
2.3. Vertinti profsąjungų vaidmenį ekonomikoje.	2.3.1. Apibūdinti profsąjungas ir aiškinti jų tikslus. 2.3.2. Žinoti, kaip darbo užmokestį veikia kolektyvinės, ir kaip individualios derybos.
2.4. Analizuoti priežastis, kurios veikia vartojimą, taupymą ir skolinimąsi.	2.4.1. Žinoti esmines ekonomines asmens charakteristikas: gamintojas, vartotojas ir besiskolinantysis. 2.4.2. Aiškinti asmens pajamų ir jo turto sąvokas. 2.4.3. Įvardinti priežastis, kurios sąlygoja pasirinkimą vartoti ar taupyti.
2.4. Vertinti įvairias taupymo ir investavimo galimybes pagal likvidumą, riziką ir grąžą, lyginti investavimo priemones pagal investavimo tikslus.	2.4.1. Paaiškinti alternatyvius taupymo ir investavimo būdus. 2.4.2. Nustatyti ilgalaikius ir trumpalaikius taupymo/investavimo tikslus.
2.5. Planuoti savo ateities pajamas, turto pokyčius, atsižvelgiant į draudimo, būsto kredito, vartotojiško kredito, lizingo ir pan. privalumus ir trūkumus.	2.5.1. Paaiškinti draudimo, būsto kredito (ir vartotojiško), lizingo privalumus ir trūkumus. 2.5.2. Apibūdinti būdus ir kelius kaip siekti finansinės nepriklausomybės.

2.6. Planuoti savo būsimą pensiją.	2.6.1. Žinoti apie trijų pakopų Lietuvos pensijų sistemą. 2.6.2. Suprasti, kodėl Sodros pensija priklauso nuo valstybės gyventojų amžiaus struktūros, jų pajamų ir valstybės ekonominės politikos. 2.6.3. Paaiškinti ryšį tarp solidarumo ir gerovės valstybės kūrimo.
2.7. Sklandžiai ir taisyklingai vartoti sąvokas kalbant apie savo finansinę ateitį ir sudarant sutartis susijusias su asmeniniais finansais.	2.7.1. Suprasti ir žinoti, kodėl svarbus kalbos taisyklingumas ir tikslumas ypač sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis; kokią žalą finansinei ateičiai gali padaryti tam tikra kalbinė veikla (vulgarizmai, slengas, tyčinis žodžių ir sąvokų iškraipymas, melaginga kalba, nekonkretūs išsireiškimai ir kt.).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas	
<p>Nuostatos: Ugdytis pozityvų santykį su etišku ir atsakingu verslu bei mokėti atpažinti verslumo išteklius. Ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi. Efektyviai naudoti savo ir kitų laiką, planuoti, analizuoti veiklos rezultatus bei prisiimti asmeninę atsakomybę Savo veikloje vadovautis etinėmis ir teisinėmis normomis.</p> <p>Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti verslo kūrimo aplinką, vystymosi tendencijas ir perspektyvas, mokslo ir informacijos svarbą verslui.</p>	
3.1. Vertinti verslumo svarbą asmeniniam gyvenimui, visuomenei ir verslui.	3.1.1. Apibūdinti verslumą ir verslą. 3.1.2. Pateiktose situacijose atpažinti verslumo įgūdžius, galimybes, riziką ir atlygį.
3.2. Analizuoti vadovo indėlį į verslą.	3.2.1. Įvardyti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų. 3.2.2. Aiškinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius: lyderystė, komunikavimas, motyvavimas. 3.2.3. Apibūdinti planavimo, veiklos organizavimo ir kontrolės svarbą vadovaujant įmonei.
3.3. Išsirinkus geriausią verslo organizavimo alternatyvą, modeliuoti verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Diskutuoti apie verslo paskolas ir investavimo į verslą galimybes.	3.3.1. Apibūdinti verslo organizavimo formas. 3.3.2. Aiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą. 3.3.3. Išvardyti pagrindinius vidinius bei išorinius finansinius išteklius verslo steigimui ir vystymui. 3.3.4. Išskirti verslo kredito privalumus ir trūkumus. 3.3.5. Aiškinti kaip efektyviau galima valdyti įmonę. 3.3.6. Žinoti, kaip galima likviduoti įmonę.
3.4. Diskutuoti apie žmogiškųjų išteklių valdymą. Analizuoti ir vertinti bendradarbiavimo ir komandinio darbo galią verslui.	3.4.1. Paaiškinti kaip gali būti vykdoma darbuotojų paieška ir atranka. 3.4.2. Suformuluoti reikalavimus gyvenimo aprašymui (CV), motyvaciniam laišku. 3.4.3. Atsižvelgiant į adresatą, iškeltus tikslus, situaciją ir priemones, pasirengti interviu su darbdaviu (samdomu darbuotoju). 3.4.4. Paaiškinti efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo

	<p>organizavimui.</p> <p>3.4.5. Apibrėžti konfliktą ir įvardinti konfliktų valdymo būdus.</p> <p>3.4.6. Išvardyti komandinio darbo privalumus ir trūkumus, apibūdinti komandos narių vaidmenis ir atsakomybes už jiems paskirtą darbą.</p>
3.5. Naudojant verslo plano struktūrines dalis, parengti verslo planą.	<p>3.5.1. Apibūdinti verslo plano struktūrines dalis.</p> <p>3.5.2. Apžvelgti gamybos plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.3. Apžvelgti rinkodaros plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.4. Apžvelgti finansinio plano svarbiausias dalis.</p> <p>3.5.5. Pabrėžti finansų ir jų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai.</p>
3.6. Vertinti vartotojų ir visuomenės interesus tenkinantį verslą kaip turintį ilgalaikę perspektyvą.	<p>3.6.1. Pateikti etiško verslo praktikos pavydžių.</p> <p>3.6.2. Diskutuoti apie verslo socialinę atsakomybę.</p> <p>3.6.3. Pateikti versle taikomų aplinkosaugos priemonių pavydžių.</p> <p>3.6.4. Žinoti lobizmo privalumus ir trūkumus.</p> <p>3.6.5. Mokėti atpažinti korupcijos apraiškas.</p>
3.7. Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoti savo ateitį ir karjerą, sudaryti savišvietos planą; planuoti, modeliuoti pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.	<p>3.7.1. Suprasti, kaip vyksta mokymosi ir verslumo gebėjimų ugdimosi procesas; kokie mokymosi būdai ir strategijos tinka mokymosi problemoms spręsti.</p> <p>3.7.2. Atpažinti savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes. Numatyti svarbiausius savo būsimos karjeros tikslus.</p> <p>3.7.3. Nusistačius savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes, numatyti, kokius įgūdžius labiausiai reikia tobulinti.</p>
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	
<p>Nuostatos: Mokytiis dalyvauti visuomenės gyvenime, būti sąmoningu rinkėju ir vertinti valdžios institucijų ekonominius sprendimus. Derinti asmens ir visuomenės interesus.</p> <p>Esminis gebėjimas: Stengtis objektyviai vertinti valstybės sprendimų įtaką užimtumui, kainoms ir gamybos lygiui, suprasti, kad valstybė turi reguliuoti rinkos ekonomikos funkcionavimo mechanizmą visais tais atvejais, kai jos politikos duodama nauda viršija su šia politika susijusias sąnaudas.</p>	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Diskutuoti apie priežastis, dėl kurių rinkos kartais nesureguliuoja produkto gamybos bei vartojimo sąnaudų ar naudos.	4.1.1. Vardinti sritis, kuriose rinka veikia sėkmingai ir situacijas, kuriose rinka patiria nesėkmes.
4.2. Diskutuoti kodėl valstybė turėtų rūpintis išoriniais padariniais.	4.2.1. Apibrėžti išorinius padarinius. 4.2.2. Aiškinti išorinių padarinių atsiradimo priežastis.
4.3. Diskutuoti, kokiais atvejais valstybė skatina konkurenciją, kokiais – netgi ją sumažina. Vertinti atskirus valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose.	4.3.1. Įvardinti natūraliąsias monopolijas, kurių teikiamomis paslaugomis naudojamės. 4.3.2. Paaiškinti, kodėl susikuria natūraliosios monopolijos.
4.4. Vertinti valstybę kaip prekių ir paslaugų teikėją ir kaip darbdavį.	4.4.1. Žinoti, kokią pridėdamąją vertę sukuria viešasis paslaugas teikianti valstybė.

	4.4.2. Skirti valstybės vykdomą viešųjų paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos, teisėsaugos ir pan.) pirkimą ir socialinius valstybės pervedimus.
4.5. Analizuoti ir vertinti šalies valdžios sprendimus dėl biudžeto pajamų ir išlaidų.	4.5.1. Paaikškinti, kaip ir koku tikslu yra sudaromas valstybės biudžetas. 4.5.2. Vardinti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis.
4.6. Skaičiuoti mokesčius pagal galiojančią tarifą.	4.6.1. Nusakyti mokesčių sistemos principus. 4.6.2. Atskirti mokesčių rūšis.
4.7. Skirti valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos. Aiškinti biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonomikos stabilumui.	4.7.1. Paaikškinti, kas yra valstybės skola (už kurią yra mokamos palūkanos).
4.8. Interpretuoti pagrindinius nacionalinių pajamų rodiklius ir veiksnius, darančius įtaką jų apimčiai.	4.8.1. Apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas. 4.8.2. Paaikškinti BVP nustatymo būdus.
4.9. Diskutuoti apie infliacijos ir defliacijos atsiradimo priežastis, mastą, infliacijos ir defliacijos padarinius valstybei bei visuomenei ir infliacijos mažinimo priemonės.	4.9.1. Aiškinti infliacijos ir defliacijos reiškinius. 4.9.2. Aiškinti infliacijos skaičiavimą. 4.9.3. Nagrinėti infliacijos/defliacijos pavyzdžius.
4.10. Vertinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai.	4.10.1. Aiškinti nedarbo tipus ir nurodyti nedarbo priežastis. 4.10.2. Apibūdinti visišką užimtumą.
4.11. Vertinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą sprendžiant ekonomikos problemas.	4.11.1. Išskirti ir apibūdinti ūkinės veiklos ciklus. 4.11.2. Apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką. 4.11.3. Įvardinti vyriausybės vykdomos skatinančios / stabdančios fiskalinės politikos priemonės.
4.12. Nagrinėti centrinio banko monetarinės (pinigų) politikos priemonių efektyvumą.	4.12.1. Apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką. 4.12.2. Įvardinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonės.
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose	
Nuostatos: Ugdytis kritinį požiūrį į Lietuvos verslo galimybes ir iššūkius tarptautinėse rinkose	
Esminis gebėjimas: Vertinti tarptautinės prekybos naudą ir taikomus apribojimus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Nagrinėti ir palyginti tarptautinės prekybos teikiamą naudą ir patiriamus nuostolius.	5.1.1. Apžvelgti, kaip laisvoji prekyba sudaro sąlygas gerinti gyvenimo lygį pasaulio mastu. 5.1.2. Apžvelgti, kaip didėjant tarptautinei tarpusavio priklausomybei, vienos šalies ekonomikos sąlygos ir politiniai sprendimai veikia kitų šalių ekonomikos sąlygas ir politiką. 5.1.3. Apibūdinti prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairioms visuomenės grupėms, šalims.
5.2. Argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos naudą ir sąnaudas.	5.2.1. Suvokti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius: skirtingus išteklių kiekius ir skirtingas kainas įvairiose šalyse.
5.3. Remiantis santykinio ir absoliutaus	5.3.1. Apibrėžti santykinio ir absoliutaus

pranašumo teorijomis, nagrinėti įvairių šalių tarpusavio priklausomybę.	pranašumo sąvokas. 5.3.2. Aiškinti absoliutų ir santykinį pranašumą remiantis šalies užsienio prekybos duomenimis.
5.4. Analizuoti, vertinti šalies mokėjimų balanso pagrindines dalis.	5.4.1. Apibrėžti, kas yra šalies mokėjimų balansas. 5.4.2. Išvardinti ir paaiškinti šalies mokėjimo balanso ataskaitos pagrindines dalis.
5.5. Paaiškinti, kaip pakitę valiutų kursai paveikia importuojamų ir eksportuojamų prekių kainas bei tarptautinę prekybą.	5.5.1. Nurodyti veiksnius, veikiančius valiutos kursą rinkoje. 5.5.2. Paaiškinti, valiutų kursų pokyčių poveikį importui/eksportui.
5.6. Vertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikoms.	5.6.1. Paaiškinti globalizacijos naudą ir sąnaudas. 5.6.2. Apžvelgti tarptautinių įmonių plėtros poveikį atskirų šalių rinkoms. 5.6.3. Apibūdinti tarptautinių prekybos organizacijų ir prekybos susitarimų (pvz., Pasaulio prekybos organizacija, Europos Sąjunga ar kt.) vaidmenį.
5.7. Taisyklingai vartoti (tarti, rašyti) tarptautinės ekonomikos sąvokas, terminus.	5.7.1. Suprasti, kodėl svarbus gimtosios kalbos ir užsienio kalbų žinojimas, vartojimo taisyklingumas ir tikslumas; 5.7.2. Žinoti savo gebėjimo komunikuoti ne tik gimtąja kalba pranašumus ir spragas.

14.4.2. Turinio apimtis

14.4.2.1. Į turinio apimtį įeina tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Atskiros srities turinio apimtyse nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai. 11–12 klasėse mokiniai turėtų plačiau ir nuodugniau išsiaiškinti pradinėje ir pagrindinėje mokykloje per „Ekonomikos ir verslumo“ bei įvairių dalykų pamokas vartotas ekonomikos sąvokas, įgyti išsamesnį ir gilesnį supratimą apie ekonomiką, ekonominius procesus, jų poveikį žmogaus ir šalies gyvenimui. Plėtoti ekonomikos dalyko ir verslumo kompetenciją, ugdyti asmeninių finansų valdymo įgūdžius.

14.4.2.2. Skiriamos penkios Ekonomikos ir verslumo programos turinio dalys:

14.4.2.2.1 Orientavimasis rinkoje. Ekonomika. Išteklių, stygius, alternatyviosios sąnaudos, gamybos galimybių kreivė, ribinė analizė. Ekonomikos sistemos. Pasiūla, paklausa, paklausos ir pasiūlos pokyčių veiksniai, elastingumas, rinkos kaina. Prekių, paslaugų, išteklių ir pinigų apytaka. Konkurencija, rinkų tipai. Viešoji nauda ir sąnaudos.

14.4.2.2.2. Finansų valdymas. Asmeninės pajamos, biudžetas. Darbo paklausa ir pasiūla. Profsąjungos. Bankų sistema, komercinių bankų teikiamos paslaugos, kreditai. Lizingas. Palūkanų norma, pinigų paklausos ir pasiūlos pokyčių įtaka palūkanų normai. Mokesčiai. Infliacija. Taupymo ir investavimo galimybės ir kriterijai. Lietuvos pensijų sistema. Rizika ir draudimas. Pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai P1, P2, P3 pinigai.

14.4.2.2.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas. Verslumas ir verslas, verslininkas ir vadovas. Lyderis, lyderystė. Verslo įmonės įkūrimas, valdymas ir likvidavimas. Verslo organizavimo formos. Mokymosi ir mokslo vaidmuo verslui. Investavimo į verslą galimybės ir rizikos įvertinimas. Vyriausybės mokesčių politikos bei kitų verslą reglamentuojančių priemonių įtaka verslo sprendimams. Efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių, darbo komandoje, konfliktų valdymo gebėjimų ugdymas. Verslo planas. Karjeros planavimas. Verslo etika.

14.4.2.2.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas. Rinkos nesėkmės. Išoriniai padariniai. Valstybės funkcijos, valstybės biudžetas. Mokesčiai. Nacionalinės pajamos. Bendras vidaus produktas. Nedarbas, infliacija, defliacija.

Ekonomikos stabilumas ir ūkinės veiklos ciklai. Visuminės paklausa, visuminė pasiūla. Fiskalinė (išdo) ir monetarinė (pinigų) politika.

14.4.2.2.5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Tarptautinės prekybos nauda ir patiriami nuostoliai. Tarptautinės prekybos apribojimai. Šalių specializacija. Santykinis ir absoliutus pranašumas. Šalies mokėjimų balansas. Valiutos. Globalizacija. Tarptautinės prekybos organizacijos ir prekybos susitarimai.

14.4.3. Vertinimas

14.4.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Žino ir supranta pagrindines sąvokas ir terminus, kai kurios žinios fragmentiškos, netikslios. Turi bendrą supratimą apie įmonės, šalies ir tarptautinės ekonomikos pagrindinius rodiklius, finansinius produktus. Bando sieti įgytas žinias su ekonominiais procesais.	Skiria, lygina ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Įgytas esmines žinias sieja su kasdieniais ekonominiais procesais, vykstančiais realiame gyvenime.	Skiria, lygina, interpretuoja ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Geba savarankiškai įgyti papildomų, jo mokymuisi reikalingų žinių. Įgytas esmines žinias sieja su realiame gyvenime vykstančiais ekonominiais procesais. Turimas žinias ir supratimą geba pritaikyti naujose situacijose.
2. Praktiniai gebėjimai / aktyvus veikimas	Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Atlieka tik nesudėtingas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atliekdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems. Padeda realizuoti kitų	Savarankiškai taiko įgytas žinias, ugdo gebėjimus. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai atlikdami ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Savarankiškai atlieka užduotis, daro išvadas, kurios ne visuomet yra tikslios ir išsamios. Gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems. Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą,	Savarankiškai analizuoja, vertina įgytas žinias, taiko jas naujose situacijose. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai atlikdami ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais pačių surastais informacijos šaltiniais. Kelia hipotezes ir savarankiškai atlieka užduotis, daro teisingas išvadas ir prognozes, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.

Lygiai Pasiiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	inicijuotus praktinės veiklos projektus.	valdymą ir likvidavimą.	Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Imasi iniciatyvos praktinės veiklos projektams kurti ir realizuoti.
3. Sprendimų priėmimas	Mokytojo ar draugų padedami iškelia ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemų sprendimų būdus, mokytojo ar draugų padedami parenka vieną problemos sprendimo būdą ir bando išspręsti.	Identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemos sprendimų būdus, kartais klysta parinkdami problemos sprendimo būdą, savarankiškai sprendžia nesudėtingas ekonominę, finansinę ar verslo problemas.	Savarankiškai identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, gerai išmano problemų sprendimų būdus, parenka geriausią problemos sprendimo alternatyvą ir savarankiškai ją sprendžia.
4. Kritinis mąstymas	Geba nagrinėti paprasčiausius uždavinius, problemas, idėjas remiantis keliais požiūriais. Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, bando nustatyti nesudėtingų apibrėžimų tikslumą, pažiūrų ir elementarių sprendimų objektyvumą.	Mokytojo arba draugų padedami analizuoja ir vertina ekonominę, finansinę ar verslo situaciją. Savarankiškai ieško ir svarsto nesudėtingus naujus įrodymus. Geba nagrinėti ekonominius, finansinius ar verslo uždavinius, problemas, idėjas remdamiesi keliais požiūriais. Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, vertinti pažiūrų ir sprendimų objektyvumą.	Geba įvairiapusiškai analizuoti ir įvertinti ekonominę, finansinę ar verslo situaciją; ieškoti ir svarstyti naujus įrodymus, remtis įrodymais, kurie pagrįsti teiginiais, atmetant nepagrįstą nuomonę.
5. Komunikavimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus. Mokytojo arba draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę (nuotraukos,	Geba aiškiai dėstyti mintis žodžiu ir raštu. Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą ekonominę, finansinę ar	Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina ekonominę, finansinę ar verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos,

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	<p>schemos, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Mokytojo arba draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą, vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>	<p>verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>	<p>schemos, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.</p>
6. Mokėjimas mokytis	<p>Kelia trumpalaikius ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuojasi mokymosi veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių; geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, bando ją vertinti. Žino, kokios karjeros norėtų siekti ateityje, tačiau savarankiškai jos neplanuoja, nesusidaro logiško veiksmų plano.</p>	<p>Savarankiškai kelia nesudėtingus ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko tinkamus užduočiai atlikti būdus; geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, vertinti. Kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą, susidaro savišvietos planą.</p>	<p>Savarankiškai kelia ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko atitinkančias mokymosi stilių ir tinkamas užduočiai atlikti strategijas; geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, kritiškai vertinti. Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą, susidaro logišką savišvietos planą.</p>